

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Aybüke İNAN

KURUMSALLAŞMA ÇERÇEVESİNDE ARKTİKA'DA

DENİZ ALANLARI SINIRLANDIRILMASI

Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2015

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Aybüke İNAN

KURUMSALLAŞMA ÇERÇEVESİNDE ARKTİKA'DA
DENİZ ALANLARI SINIRLANDIRILMASI

Danışman

Prof. Dr. Harun GÜMRÜKÇÜ

Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2015

Akdeniz Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Aybüke İNAN'ın bu çalışması, jürimiz tarafından Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Programı tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Prof. Dr. Behire Esra ÇAYHAN (İmza)

Üye (Danışmanı) : Prof. Dr. Harun GÜMRÜKÇÜ (İmza)

Üye : Yrd. Doç. Dr. İlknur ULUĞ CİCİM (İmza)

Tez Başlığı: KURUMSALLAŞMA ÇERÇEVESİNDE ARKTİKA'DA DENİZ ALANLARI
SINIRLANDIRILMASI

Onay: Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Tez Savunma Tarihi : 14/05/2015

Mezuniyet Tarihi : 21/05/2015

Prof. Dr. Zekeriya KARADAVUT
Müdür

İÇİNDEKİLER

ŞEKİLLER LİSTESİ.....	iii
KISALTMALAR LİSTESİ	iv
ÖZET.....	v
SUMMARY.....	vi
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ULUSLARASI DENİZ HUKUKU KAVRAMLARI ve TARİHSEL İNCELEME

1.1. Uluslararası Deniz Hukuku Kavramları.....	5
1.1.1. Esas hat.....	6
1.1.2. Karasuları.....	7
1.1.3. Bitişik Bölge.....	7
1.1.4. Münhasır Ekonomik Bölge.....	7
1.1.5. Kıta Sahaneliği.....	8
1.1.6. Açık Deniz.....	9
1.2. Uluslararası Deniz Hukukunun Tarihsel Gelişimi.....	9
1.3. Deniz Alanlarının Sınırlarının Belirlenmesinde Hak Kazanım Esasları	18
1.3.1. Doğal Uzantı.....	19
1.3.1.1. Batimetri	20
1.3.1.2. Sedimanter Kalınlığı	21
1.3.1.3. Yerçekimi ve Manyetik	21
1.4. Deniz Alanlarının Sınırlandırılmasında Hakkaniyet İlkesi.....	22

İKİNCİ BÖLÜM

ULUSLARARASI DENİZ HUKUKUNUN KURUMSALLAŞMA PERSPEKTİFİNDEN ELE ALINIŞI

2.1. Kurum Nedir?	29
2.2. Kurumsallaşma Yaklaşımı	30
2.3. Eski Kurumsalcılık	31
2.4. Yeni Kurumsalcılık.....	35
2.5. Kurumsallaşma Anlayışının Realizm ve Liberalizme Yansımaları.....	38
2.6. Kurumsallaşmanın Temel Unsurları ve Türleri	41
2.7. Kurumsallaşma Anlayışının Neden ve Sonuçları	43

2.8.	Kurumsallaşma Anlayışının Uluslararası Deniz Hukuku Pratiği	47
2.8.1.	Uluslararası Deniz Yatağı Otoritesi.....	49
2.8.2.	Kıta Sahanelığı Sınırlama Komisyonu	49
2.8.3.	Uluslararası Deniz Hukuku Mahkemesi.....	50

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KUZEY KUTUP OKYANUSU ve DENİZ ALANLARI SINIRLANDIRILMASI

3.1.	Kuzey Kutup Bölgesi Tanımlamaları	52
3.2.	Arktika Okyanusu	55
3.3.	Arktika Okyanusu Üzerindeki Hak Kazanım İddiaları.....	58
3.3.1.	Rusya'nın Kıta Sahanelığı Sınırlama Komisyonu'na Başvurusu	63
3.3.2.	Kuzeybatı Geçidi Üzerinde Uyuşmazlıklar	72
3.3.3.	Lomonosov Sırtı Üzerinde Uyuşmazlıklar	73
3.4.	Arktika Okyanusu Üzerinde Uluslararası Deniz Hukuku Çerçevesinde Kurumsallaşma Pratikleri	74

SONUÇ	82
KAYNAKÇA	85
ÖZGEÇMİŞ	94

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1.1 Kıta Sahanlığı Kavramının Coğrafik Gösterimi	8
Şekil 1.2 Batimetri Ölçüm Metotlarının Tarihi Süreç İçinde Gelişimi	20
Şekil 3.1 Arktika Bölgesi'ni Gösteren Harita	53
Şekil 3.2 Arktika Okyanusu'nu Gösteren Harita	54
Şekil 3.3 Rusya'nın Tartışmalı Bölgeleri	60

KISALTMALAR LİSTESİ

A.B.D.	Amerika Birleşik Devletleri
AEPS	Arctic Environmental Protection Strategy / Arktika Çevre Koruma Stratejisi
AMAP	Arctic Monitoring and Assessment Report / Arktika Gözlem ve Değerlendirme Programı
B.M.D.H.S.	Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi
CAFF	Arktika Fauna ve Flora Koruma / Conservation of Arctic Flora and Fauna
CLCS	Kıta Sahanlığı Sınırlama Komisyonu / Commission on the Limits of Continental Shelf
CSOB	Kıta Sahanlığı Dış Sınırı / Continental Shelf Outer Boundary
EPPR	Acil Önlem, Hazırlık ve Müdahale / Emergency Prevention Preparedness and Response
GEBCO	Okyanusların Genel Batimetri Grafiği / General Bathymetric Chart of the Oceans
IMO	Uluslararası Denizcilik Örgütü / International Maritime Organization
M.E.B.	Münhasır Ekonomik Bölge
MARPOL	Gemilerden Kaynaklanan Deniz Kirliliğinin Önlenmesine Dair Uluslararası Sözleşme / International Convention for the Prevention of Marine Pollution from the Ships
NATO	Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü / North Atlantic Treaty Organization
NSIDC	Ulusal Kar&Buz Veri Merkezi / National Snow&Ice Data Center
PAME	Arktika Deniz Çevresini Koruma / Protection of the Arctic Marine Environment
SOLAS	Denizde Can Emniyeti Uluslararası Sözleşmesi / International Convention for the Safety of Life at Sea
U.A.D.	Uluslararası Adalet Divanı

ÖZET

Bu çalışma, Arktika Okyanusu üzerinde sınırlandırma çalışmalarını kurumsallaşma anlayışı ve Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi esasıyla ele almaktadır. Arktika Okyanusu'nu çevreleyen beş sahil devletinin sınır belirleme faaliyetlerinin ele alındığı ve aynı zamanda o ülkelerin birtakım iddialarına da yer verildiği bu çalışma, deniz hukukunun evrimleşme sürecini de aktarmaktadır. Deniz hukukunun bugüne gelene dek geçtiği aşamalar ve ülkelerin hak kazanım ve sınır belirleme iddialarında ele aldığı esaslar çalışma içerisinde anlatılmaya çalışılmıştır. Kurumsallaşma anlayışının tarihi süreç içerisinde gelişimi ve bu teorisinin unsurlarının da aktarılması, Arktika Okyanusu üzerinde deniz hukukunun kurumsallaşma çerçevesinde ele alınmasında yardımcı olmuştur. Arktika Okyanusu üzerinde ülkelerin hak iddia ettikleri alanların yasal dayanaklarına da değinilmeye çalışılmış, bu amaçla Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi'nden yararlanılmıştır. Arktika Okyanusu üzerinde kurumsallaşma anlayışın işlerliği tartışılarak, okyanus üzerinde bir kurumsallaşma varlığının analizi yapılmıştır. Arktika Bölgesi hakkında sahip olunan bilgilerin azlığı bakımından bu çalışma kendi alanında özgün bir değer taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi, Hak Kazanım İddiaları, Kurumsal Teori, Arktika Okyanusu.*

SUMMARY
THE DELIMITATION OF ARCTIC MARINE AREAS WITH THE
INSTITUTIONALIZATION FRAMEWORK

This study states the practices of the delimitations within the framework of United Nations Convention on the Law of the Sea on Arctic Ocean. It also cites evolution process of Law of the Sea whose both activities done by five coastline countries on Arctic Ocean and, at the same time, several claims stated by those countries. It has been tried to explain what stages of the Law of the Sea up to now and what principals handled by those countries at the assertions of entitlement. Additionally, it has also been tried to refer which sort of fields those countries claim benefits and their legal grounds on the Arctic Ocean. This text places the theory of institutionalization primary, whose placing the effects of Law of the Sea and international affairs' theories on that region. After the theory of institutionalization was evaluated with Law of the Sea, the understanding of institutionalization validity has been argued on Arctic Ocean. In respect to having less information about Arctic Ocean, this study has an individual value on its own field.

Key words: *United Nations Convention of the Law of the Sea, The Claims of Entitlement, The Institutional Theory, Arctic Ocean.*

GİRİŞ

Ortaçağdan günümüze kadar, var olan deniz alanları üzerindeki anlaşmazlıklar, küresel bir dünya düzeni içerisinde tüm ulus devletleri ilgilendirir hale gelmiştir. Ülkeler zaman zaman anlaşma yoluna gitmiş ve bu anlaşmayı hukuksal çerçeveye sokmayı hedeflemişlerdir. Bu hukuksal çerçeve, XX. yüzyılın son yıllarında en üst seviyede mümkün hale gelmiş ve deniz alanları üzerinde bu yolla çatışma yaşanmasının önüne geçilmeye çalışılmıştır. Hukuksal çerçeve arayışları neticesinde ortaya çıkan Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi (B.M.D.H.S.), yaşanan bölgesel çatışmalara çözüm niteliği teşkil etmekte ve deniz alanları sınırlandırılması hususunda en önemli kaynağı meydana getirmektedir.

Bu çalışmanın amacı; Arktika Okyanusu üzerinde var olan karmaşık yapının deniz hukukunun oluşturduğu kurumsal anlayış ile açıklanmasıdır. Arktika Okyanusu'na kıyısı bulunan Kanada, Danimarka, Norveç, Rusya ve Amerika Birleşik Devletleri'nin(A.B.D.) okyanusal alan üzerinde öne sürdükleri iddiaların yasal dayanaklarının analizinin yapılacağı çalışmada, B.M.D.H.S.'nden ve onun oluşturduğu kurallar ve kurumlar bütününden yararlanılacaktır. Deniz hukukunun oluşturduğu kurallar bütününe içerisinde yer alan unsurların ve kurumların¹ ele alınacağı bu çalışma, Kuzey Kutup Bölgesi'nin probleminin anlaşılması açısından önem taşımaktadır. Çalışma kapsamında Arktika Okyanusu'nda deniz hukukunun önemli etkisi olduğu varsayımından hareket edilecek ve bu varsayımın doğruluğunun analizi açısından kurumsal teoriden yararlanılacaktır. Kurumsallaşmanın ne anlama geldiği ve bu anlayışın unsurlarının neler olduğunun çalışma içerisinde irdelenmesi, bölgede bir kurumsallaşmadan bahsedilip bahsedilemeyeceğini gözler önüne sermektedir. Çalışmanın içerisinde birtakım olay ve olgulardan yararlanılmıştır. Buradan hareketle çalışmanın hipotezi; Arktika Okyanusu'na kıyısı olan beş devlet, sınırlandırma ve sınır belirleme çalışmalarında kurumsallaşma çerçevesinde hareket etmektedirler ve bu kurumsal yapıyı da B.M.D.H.S. ile sağlamaktadırlar. Çalışmanın kısıtlanması gerekliliğinden, beş sahil devletinin hak kazanım iddiaları açısından birkaç örneğe değinilecektir.

Çalışmanın özünün anlaşılması için çalışmanın temelini oluşturan ana kavramların açıklanması gerekmektedir. Bunun için öncelikle devlet olgusu anlaşılmalıdır. "*Devlet; belirli bir sınır dâhilinde egemen bir hükümet yetkisi tesis eden ve bir dizi daimi kurum² aracılığıyla otorite uygulayan bir siyasi birliktir*". (Heywood, 2013(a), s. 127) Bu açıklamadan devletin

¹ Kurum; "Evlilik, aile, ortaklık, mülkiyet gibi köklü bir yapıyı içeren, genellikle devletle ilişkisi olan yapı veya birlik, müessese" olarak tarif edilmektedir. (Türk Dil Kurumu)

² "Uluslararası bir örgütün fizikî kişiliğine sahip olmak zorunda olmayan, ve beklentileri şekillendiren normlar, kurallar ve uygulamalar bütünü". (Heywood, 2013(b), s. 396)

egemen ve kamusal bir kurum olduğu anlaşılmaktadır. Devlet kavramı, birtakım siyasi düşünürler tarafından yaşanabilecek tek siyasal örgütlenme biçimi olarak görülürken; bazı düşünürler devleti, baskı ve sömürü aracı olarak görmektedir. Devlet olgusunun tasviri yapılırken; sınırları belirli toprak parçası, egemenlik, merkezi bir karar ve zorlama mekanizması, sürekli bir nüfus, diğer devletler tarafından devlet olarak tanınma gibi özellikler kullanılmaktadır. (Yalvaç, 2014, s. 211)

Devlet, egemenliğinin meşruiyetini sınırları dâhilindeki kendi vatandaşından alır. “**Meşruiyet**; genel itibariyle yasallık anlamına gelmektedir”. (Heywood, 2013(a), s. 278) Meşruiyet bir düzen tesis eder, iktidarı veya gücü otoriteye dönüştürür. Yasallık kelimesinin sözlük anlamından farklı olarak buradaki yasallık, bir hükümetin o toplumdaki vatandaşlar tarafından saygı gördüğünü ve vatandaşlarının da o hükümete itaat ettiğini çeşitli kurum ve kurullarla garanti altına aldığını belirtir. (Heywood, 2013(a), s. 278)

Devlet teriminin açıklanmasının ardından ‘ulus devlet’ kavramının da çalışmanın daha iyi anlaşılabilmesi için açıklanması gerekmektedir. “**Ulus devlet**; örtüşen vatandaşlık ve milliyet bağlarıyla bir araya gelmiş, yani siyasal ve kültürel kimliğin örtüştüğü bağımsız siyasal bir toplumdur”. (Heywood, 2013(b), s. 208) Modern devletlerin çoğu, ulus devlet olarak anılmaktadır. Ulus devlet ve devlet kavramları günümüzde aynı anlamda kullanılsa da, devletlerin heterojen yapısı aslında onların ulus devlet yapısı sergilemediklerini gözler önüne serer. (Heywood, 2013(b), s. 208) Bu çalışmada, günümüz modern devletlerini anlatmak için ulus devlet teriminden de yararlanılacaktır.

Devlet kavramını açıklarken güç teriminin unutulmaması gerekmektedir. Çünkü aktörlerin ellerinde bulundurdıkları güç, olayların sonucunu etkileyebilme yeteneğine sahiptir. Küresel siyasetteki anlamıyla **güç**; “bir ülkenin, diğerlerinin müdahalesi olmadan kendi işlerini yürütebilmesi” anlamına gelmektedir. (Heywood, 2013(b), s. 258) **Aktör**; denilince aklımıza genel olarak devletler gelirken, son zamanlarda ulus aşırı şirketler, uluslararası örgütler³ ve uluslararası sivil toplum kuruluşları da bu kapsamın içine girmektedir. (Burchill ve Linklater, 2013, s. 27)

Ulus devletlerin çıkarlarından bahsederken ulusal çıkar kavramı karşımıza çıkmaktadır. “**Ulusal çıkar**; genel olarak dış politika amaçları, hedefleri veya topluma yarar sağlayan politika tercihlerini ifade etmek için kullanılmaktadır.” (Heywood, 2013(b), s. 170)

³ “Uluslararası örgüt; resmî prosedürleri bulunan, üç veya daha fazla üye devleti bulunan kurumlardır. Üye devletlerin arasındaki ilişkileri düzenleyen kurulların varlığı ve kurulları yürütmeye yönelik yapıların olması gerekmektedir. (Heywood, 2013(b), s. 512)

Çalışmanın içerisinde, ulusal çıkar kavramının bulunması ise ulus devletlerin deniz hukukuna yaklaşımlarının anlatılması noktasında yarar sağlayacaktır.

Çalışmanın özünü oluşturan Arktika Okyanusu üzerindeki hak kazanım iddiaları anlatılırken öncelikli olarak deniz hukukunun kavramlarına ve tarihi gelişimine bakmamız gerekmektedir. Deniz hukukunun tarihi süreç içerisinde girdiği sistemik⁴ yapı, Arktika Okyanusu'nu çevreleyen beş sahil devletinin de bu durumdan etkilenmesine yol açmıştır. Okyanus üzerinde yaşanan çatışmalar bu devletlerin milli yetki sınırlarını genişletmeye yönelik yaptıkları faaliyetlerden kaynaklanmaktadır. Bu amaçla deniz hukukunun kavramlarından yararlanılacak ve ülkelerin bu sınırları genişletmek amacıyla yararlandıkları unsurlara değinilecektir. Bu unsurlar açıklanırken çeşitli bilim dallarından da yararlanılacaktır. Jeoloji, jeodezi gibi alanların da deniz hukuku kavramlarının açıklanması açısından önem taşımaktadır. Çalışmanın literatür araştırmasında esas alınan nitel araştırma yöntemi, sorunun ortaya konumu açısından yeterli görülmektedir. Ancak deniz hukuku kavramlarının daha iyi anlaşılabilmesi açısından birtakım nicel verilerden de yararlanılacaktır. Elde edilen verilerin analizi yapılırken yararlanılan kaynakların yorumlamalarına da yer verilecektir.

Kavramsal ve tarihsel incelemenin ardından, çalışmanın ikinci bölümünde, kurumsal teorinin uluslararası hukuk⁵ ile olan ilişkisi ele alınacaktır. Kurumsalcılık anlayışı, günümüzde siyaset biliminin yanında sosyoloji, eğitim bilimi dallarındaki çalışmalarda ve özellikle ekonomi sektörü içerisinde geniş yer bulmaktadır. Dünyanın en eski siyasi akımı olarak düşünülebilecek kurumsal yaklaşım, ilk olarak devlet kavramının anlaşılmasına çalışılmasıyla ortaya çıkmıştır. Devletler neden hareket özgürlüklerini belirli kurullarla engelleyen kurumlarla, uluslararası rejim inşa ederler? Bu sorudan hareketle deniz hukukunun oluşturmuş olduğu sistem anlaşılmasına çalışılacaktır. Günümüzde kamu yönetimi alanında çalışma yapan siyaset bilimcilerin daha çok kullandığı bir tabir olmasına rağmen, uluslararası ilişkiler disiplininde de kurumsallaşmanın izlerine rastlanılmaktadır. Kurumsallaşmanın hukuka olan etkileri de azımsanamayacak boyuttadır ve özellikle anayasa üzerinde olan etkisi, hukukçular arasında araştırma konusu olmuştur.

Kurumsallaşma kavramının açıklanmasına yer verilirken aynı zamanda bu teorinin tarihi süreç içerisinde uğradığı değişim de aktarılacaktır. Kurumsallaşma anlayışının gelişiminin anlatılacağı süreç içerisinde, uluslararası ilişkiler teorilerine olan etkisi irdelenemeye

⁴ “Sayısal ve ekonomik konulara belli sistemler çerçevesinde bakan.” (Türk Dil Kurumu)

⁵ “Uluslararası hukuk; devletlere ve diğer uluslararası aktörlere uygulanan hukuktur. Uluslararası nitelikte bir yasama organının ve yürütme sisteminin yokluğunda uygulanması bakımından iç hukuktan farklılıklar göstermektedir.” (Heywood, 2013(b), s. 396)

çalışılacaktır. Kurumsallaşma kavramının içinde barındırdığı temel unsurlarının açıklanması, çalışmanın işlerliğinin sorgulanması aşamasında önem arz etmektedir. Aktarılacak olan temel önermeler, Arktika Okyanusu'nda kurumsallaşmadan bahsedilip bahsedilemeyeceği aşamasında karşımıza çıkacaktır. Kurumsallaşmanın Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi'ne olan etkisi de çalışma içerisinde yer alacaktır. Bu amaçla da kurumsallaşmanın deniz hukukunda pratiğe dönmüş hali olarak da Uluslararası Deniz Yatağı Otoritesi'nin, Kıta Sahanlığı Sınırlama Komisyonu'nun ve Uluslararası Deniz Hukuku Mahkemesi'nin açıklamaları metin içerisinde yer alacaktır.

Çalışmanın üçüncü bölümünde Arktika teriminin anlamlarına değinilerek başlanacak olup Arktika Okyanusu'nun tanımına da yer verilecektir. Bu alandan ne anlaşıldığı sorusunun yanında, bölgede var olan çatışmaların ve uyuşmazlıkların da yer aldığı bu bölümde deniz hukukunun oluşturmuş olduğu kurumsal mekanizmaların bölgeye olan etkisi de değerlendirilecektir. Sahildar ülkelerin hak kazanım iddialarının dayanaklarının da ele alınacağı bu bölümde, bölgenin siyasi yapısına bakılacaktır. Siyasi karar alma mekanizmalarının olmamasının yaratmış olduğu boşluğun hukukla doldurulmaya çalışılması örnekleri yer alacaktır. Bölgede var olan yapının, kurumsal teoriyle anlaşılıp anlaşılamayacağı son kısımdaki analizde mevcut olacaktır. Arktika üzerinde egemenlik iddialarında bulunan ulus devletlerin deniz hukukunun oluşturmuş olduğu kurumlarla olan etkileşiminin örneklerine de yer verilen bu bölümde, Uluslararası Deniz Yatağı Otoritesi ve Kıta Sahanlığı Sınırlama Komisyonu'nun dışında Uluslararası Denizcilik Örgütü gibi diğer kurumlara da yer verilecektir. Bu kurumlara yer verilmesindeki amaç ise kurumsallaşmanın test edilebilirliğini göstermektedir. Kurumsallaşma anlayışının temel unsurlarının okyanus üzerinde var olan yapıyla karşılaştırılması, kurumsallaşma anlayışının bölgede ne denli var olduğunun anlaşılmasına yardımcı olacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

ULUSLARARASI DENİZ HUKUKU KAVRAMLARI ve TARİHSEL İNCELEME

Dünya üzerinde yaşam izleri, ilk olarak 3.5 milyar yıl önce okyanuslarda görülmüştür. (Walker, Wood, 2005, s. ix) İnsan nesli başlangıçtan günümüze okyanuslarla ilgilenmiş ve bu alan üzerindeki faaliyetlerini zamanla kontrol etme ihtiyacı hissetmiştir. Bu çalışmada, insanların denizler üzerindeki faaliyetleri ve bu faaliyetlerin karşılıklı bir şekilde kontrol altına alınma çalışmaları yer almaktadır. Bu amaçla uluslararası deniz hukuku incelenecek ve özellikle deniz alanlarında sınırlandırma ve sınır belirleme faaliyetleri üzerinde durulmaya çalışılacaktır.

Deniz hukukunun anlaşılabilmesini sağlamak amacıyla ilk olarak bu alanın temeli olan ‘deniz’ kavramının açıklanması gerekmektedir. Deniz denildiğinde akla; tuzlu su alanı olduğu ve tüm dünya üzerinde doğal bir ulaşım, iletişim alanı oluşturduğu gelmektedir. İnsanların denizlerden yararlanmasında ise iki amaç güdülmektedir: i) ulaşım ve iletişim, ii) doğal kaynakların ve zenginliklerin kullanılması ve işletilmesi. (Pazarcı, 2009, s. 246)

Çalışmanın kapsamı gereğince ‘okyanus alanı’ kavramına da değinmek gerekmektedir. Okyanus ve deniz, her ikisi de 1982 tarihli Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi’nde (B.M.D.H.S.) yer almış ve bu su alanlarındaki düzenlemelere de bu Sözleşme⁶ yer verilmiştir. İster okyanus ister deniz olsun, her ikisi de deniz yatağı içerebilir. Bu iki alan aynı zamanda belli bir hava sahasına da sahiptir. B.M.D.H.S.’nde okyanus ya da deniz kavramlarından bahsedilmemekte, iç sular ya da açık denizler tabirlerinden yararlanılarak birtakım düzenlemelerde bulunmaktadır. Sözleşme; okyanus ve deniz kavramları için aynı kuralları geçerli kılmaktadır. (Walker, 2012, s. 262)

1.1. Uluslararası Deniz Hukuku Kavramları

Deniz alanlarının belirlenmesi çalışmalarının kavranabilmesi için öncelikle bu alana giren kavramların açıklanması gerekmektedir. 1982 tarihli B.M.D.H.S.’nde yer alan bu kavramlar; esas hat, karasuları, iç sular, bitişik bölge, kıta sahanlığı, münhasır ekonomik bölge (M.E.B.) ve açık deniz olarak sıralanmaktadır. Bu kavramların açıklamaları yapılırken B.M.D.H.S.’nden yararlanılacak ve o sözleşmedeki tanımlamalara yer verilecektir.

⁶ Çalışmanın içerisinde yer alan Sözleşme kelimesinin büyük harfle başladığı cümle içlerinde, 1982 Tarihli Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi’nin anlaşılması gerekmektedir.

1.1.1. Esas Hat

Esas hat kavramı; normal esas hat ve düz esas hat diye ikiye ayrılır. B.M.D.H.S.'nde Bölüm II madde 5 ve madde 7 ile ele alınmıştır. Bu maddelere göre esas hat kavramının ayrımının yapıldığı maddelerdir.

Normal esas hat; *karasularının genişliğinin ölçülmeye başlandığı sahildar devlet tarafından resmen kabul edilmiş büyük ölçekli deniz haritalarında belirtildiği şekliyle, sahil boyunca uzayan en düşük cezir hattıdır.* (Madde 5) Madde 6'da ve madde 13'te de sahildar ülkeye yakın bir adanın bulunması halinde esas hattın nasıl oluşacağına yer verilir.

Düz esas hat ise madde 7'de genişçe yer almıştır ve birtakım kıstaslar barındırmaktadır. Düz esas hattın kullanılma sebebi olarak ise sahil şeridinin tam olarak belirlenemediği durumlar için geçerlidir. Birtakım doğal özellikler sebebiyle sahilin değişken olduğu durumlarda en düşük cezir hattı⁷ esas hattı oluşturur. [Madde 7(2)]

Düz esas hattı belirlemek, ülkelerin deniz alanlarını genişletebilme açısından çok önemlidir. B.M.D.H.S.'nin 7., 9., 10. ve 47. maddeleri, kıyı devletinin hangi şartlar altında düz, kapalı ve takımda esas hattına sahip olduğunu belirtir. Kıyı devleti düz esas hattın teknik özelliklerinden herhangi birisini kullanarak başvurusunu gerçekleştirebilir. Bu teknik özellikler; loksodrom,⁸ büyük daire yayı,⁹ küçük daire yayı ya da jeodezi¹⁰ olabilir. (Skaridov ve Skaridova, 2005, s. 83) Kıyı devleti düz esas hattın özelliklerini belirlerken milli deniz yasasında ya da uluslararası deniz alanlarının sınırlandırılması ile ilgili antlaşmalarında bu durumu ilan etmek zorundadır. Bu ilan, bir yasa niteliğinden çok daha özel bir durum teşkil eder. Esas hatların belirlenmesi ile ilgili bu teknik özelliklerin B.M.D.H.S.'nde yer almaması, kıyı ülkelerine esas hatları belirlemede kendi belirledikleri geometrik özellikleri kullanabilme şansı vermektedir.

Bir diğer deniz hukuku kavramı ise iç sular kavramıdır. Sözleşmenin 8. maddesinde belirtildiği gibi; esas hattın berisinde kalan deniz alanları iç suları oluşturur. Bu alan, sahildar devletin bağımsız yetki alanlarına dâhil olan kısımdır. Üçüncü ülkelerin de bu alanlardan sadece zararsız geçiş hakkı bulunmaktadır.

⁷ Cezir alçalma anlamına gelmektedir ve cezir hattı da dalgaların en alçak seviyede olduğu hat olarak görülmektedir. (Türk Dil Kurumu)

⁸ Loksodrom, dünya üzerindeki tüm meridyenleri aynı açı ile kesen varsayımsal bir hattır. Başta denizcilik olmak üzere seyrüseferde de yaygın olarak kullanılmaktadır. (Sanır, 2000, s. 194)

⁹ Dünyanın merkezinden geçtiği varsayılan kesitin yeryüzünü kestiği noktaların oluşturduğu yaydır. Açık deniz seyrinde iki nokta arasındaki en kısa rotanın belirlenmesinde kullanılır. (Zaloğlu, 1988, s. 54)

¹⁰ Yerkürenin şeklini tespit ve yeryüzünü ölçme işlemlerini konu edinen bir bilim dalıdır. Geodezi olarak da anılır. (Sanır, 2000, s. 125)

1.1.2. Karasuları

Karasuları kavramı ise B.M.D.H.S.'nin 3. maddesi ile belirtilmeye çalışılmıştır. Karasularının genişliği ise esas hattan itibaren 12 deniz milini¹¹ geçemez. Bu alan da sahil devletinin tam yetki sınırları içerisinde olmasına rağmen, diğer devletlerin zararsız geçiş hakkı bulunmaktadır. Bu kavram; sözleşmenin II. Kısım 3. bölümünde genişçe açıklanmıştır. Bu zararsız geçiş sahil devletinin egemenliğine ve güvenliğine zarar vermemelidir.

1.1.3. Bitişik Bölge

Karasularının ötesinde, karasularının ölçülmeye başlandığı esas hattan itibaren 24 deniz miline kadar daha egemenlik hakkı tanıyan bitişik bölge kavramı Sözleşmenin 33. maddesinde açıklanmıştır. Bitişik bölge ile sahil devlet karasularına bitişik bir alanda güvenliklerini kontrol etmeye devam edebilir. Bu kavramın ortaya atılmasındaki en büyük amaç, sahil devletinin güvenlik alanlarının devam etmesidir.

Bitişik Bölge kavramı, sözleşmede II. kısımda yer almış ve buna göre sahil devlet karasularına bitişik bir alanda egemenliklerini çeşitli sebeplerle devam ettirmektedir. Bu sebepler madde 33(1) ile gösterilmektedir: *“Ülkesi üzerinde veya karasularında gümrük, maliye, sağlık veya muhaceret ile ilgili kanun ve kurallarına riayetsizlikleri önlemek; bu kanun ve kurallara karşı ülkesi üzerinde veya karasularına meydana gelebilecek riayetsizlikleri cezalandırmak”*.

Madde 33(2) ise bu alanın genişliğini bize açıklar: *“Bitişik bölge, karasuları genişliğinin ölçülmeye başlandığı esas hatlardan itibaren 24 deniz milinin ötesine geçemez”*. Bu alan ile sahil devlet karasuları ile birlikte 24 mil üzerinde söz sahibi olabilecektir.

1.1.4. Münhasır Ekonomik Bölge

“Karasuları esas hattından başlayarak 200 mil genişlikteki deniz alanında kalan su tabakası ile deniz yatağı ve onun toprak altında münhasır ekonomik haklar ve yetkiler tanıyan deniz alanlarına” münhasır ekonomik bölge denmektedir. (Kuran, 2009, s. 215) Bu kavram; 1945'ten sonra bazı Latin Amerika devletlerince uygulamaya konulan 200 millik miras denizi kavramı ile 1960'ların başında konuşulmaya başlanan balıkçılık bölgesi kavramının etkisi sonucu ortaya çıkmış bir kavramdır. (Kuran, 2009, s. 215)

B.M.D.H.S'nin V. Kısımda, münhasır ekonomik bölge kavramına değinilmiştir. Madde 55 ile karasularının ötesindeki alanın M.E.B. olduğu anlaşılmaktadır. Madde 56 ise bu bölgede

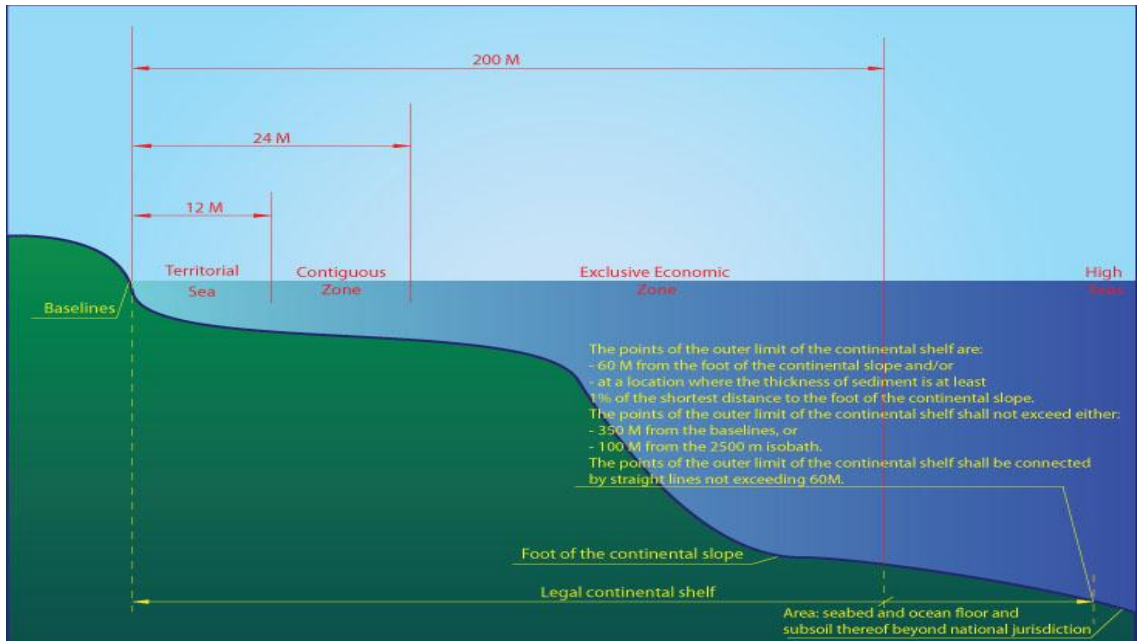
¹¹ Metin içerisinde mil kavramı olarak deniz milinden bahsedilmektedir. III. Deniz Hukuku Sözleşmesi'ne göre; 1 deniz mili 1852 metreye karşılık gelmektedir. (Noyes, 2012, s. 52)

sahildar devletin hakların yetki ve yükümlülüklerini gösterir. Bu madde ile deniz tabanındaki canlı ve cansız doğal kaynakların işletilmesi sahildevletinin hakkıdır.

“Münhasır ekonomik bölge, karasularının ölçülmeye başlandığı esas hatlardan itibaren 200 deniz milinin ötesine uzanmayacaktır.” maddesi (57) ile de M.E.B. üzerinde sahildevletinin genişletme çalışmaları yapamayacağı netlik kazanmıştır. Madde 58 ile birlikte bir ülkenin söz konusu M.E.B.’e kıyısı bulunsun ya da bulunmasın bazı haklara sahip olduğu söylenmektedir. Buna göre: “seyrüsefer serbestliği ile uçuş serbestliğinden ve denizaltı kabloları ve petrol boruları döşeme serbestliğinden; keza, bu serbestliklerin kullanımına ilişkin olarak, özellikle gemilerin, uçakların ve denizaltı kabloları ve petrol borularının işletilmesinde, denizin uluslararası diğer yasal amaçlarla kullanılması serbestliğinden” tüm ülkeler yararlanabilir.

1.1.5. Kıta Sahanlığı

Kıta sahanlığı kavramı; kıyı devletinin kara ülkesinin denizin altında süren doğal uzantısı olarak tanımlanmaktadır. (Kuran, 2009, s. 197) Kıta sahanlığını anlayabilmek için bu kavrama jeolojik açıdan bakmak gerekir. Kara ülkesi ile okyanus tabanı arasında sırasıyla yer bilimsel anlamda kıta sahanlığı (*continental shelf*), kıta yamacı ya da şevi (*continental slope*) ve kıta yükselimi ya da eşiği (*continental rise*) yer almaktadır. (Pazarcı, 2009, s. 277) Kimi bölgelerde kıta yükseliminin de bulunmadığı görülmektedir ancak bu durum kıta sahanlığının ortadan kaybolmasına neden olmamaktadır. Kara ülkesi ile okyanus tabanı arasında yer alan tüm bu jeolojik öğelere kıta kenarı (*continental margin*) adı verilmektedir. (Pazarcı, 2009, s. 277)

Şekil 1.1 Kıta Sahanlığı Kavramının Coğrafik Gösterimi
Kaynak: Kıta Sahanlığı Sınırlama Komisyonu Resmi İnternet Sitesi

Kıta sahanlığının coğrafi açıklamasının yanında hukuki açıklaması da mevcuttur. Bu kavram, B.M.D.H.S.'nin VI. kısmı ile düzenlenmiştir. B.M.D.H.S.'nin 76(1). maddesine göre; *“Sahildar bir devletin Kıta Sahanlığı, karasularının ötesinde kıta kenarının dış eşiğine kadar veya bu eşik daha az bir mesafede ise karasularının ölçülmeye başlandığı esas hatlardan itibaren 200 mili mesafeye kadar olan kısmında, bu devletin kara ülkesinin doğal uzantısının bütünündeki denizaltı alanlarının deniz yatağı ve toprak altını içerir. Kıta kenarı sahildar devletin toprak kitlesinin su altındaki uzantısıdır”*. Madde 76(5)'ya göre; *“Karasularının genişliğinin ölçülmeye başlandığı esas hatlardan itibaren 350 deniz milini veya 2500 metre su derinliği noktalarını birleştiren 2500 metre eşderinlik çizgisinden itibaren 100 deniz milini aşmayacaktır”*. Ayrıca 77. maddede ise; *“Sahildar devlet bu alanlar üzerinde doğal kaynaklarını işletmek amacı ile egemen haklar kullanır. Hiçbir devlet sahildar devletin açık rızası olmadan bu faaliyetleri üstelenemez”* diye ifade edilmektedir. Coğrafi olarak kıta sahanlığı hesaplaması yapılmadığında bu ilke uygulanır. Kıta sahanlığı üzerinde diğer ülkelerin M.E.B. ile ilgili hakları geçerlidir. Bu durum, kıta sahanlığı ile ilgili maddelerin sürekli M.E.B. kurallarına atıfta bulunması ile açıklanabilir.

1.1.6. Açık Deniz

Açık deniz kavramı VII. kısımda açıklanmıştır. Sözleşme'nin 86. maddesinde; *“Bir devletin münhasır ekonomik bölgesine, karasularına veya iç sularına veya takımada sularına dahil olmayan tüm deniz alanları”* ifadesi ile açık deniz kavramının tanımı yapılmıştır. Madde 88 ile de bu alanların yalnızca barışçıl amaçlarla kullanılacağı anlaşılmaktadır.

Madde 87(1), açık denizlerde tüm ülkelerin sahip olduğu haklar belirtilmektedir. Sahildar devlet, bu hakları hiçbir şekilde kısıtlayamaz ve bu alanlar üzerinde de egemenlik iddialarında bulunamaz. Bu maddenin bentleri ise bize tüm devletlerin sahip olduğu serbestlikleri açıkça göstermektedir. Seyrüsefer serbestisi, açık deniz üzerinden uçuş serbestisi, denizaltı kabloları ve petrol boruları döşeme serbestisi, sun'i adalar ve uluslararası hukukun izin verdiği diğer tesisleri inşa etme serbestisi, balık avlanma serbestisi ve bilimsel araştırma yapma serbestileri tüm ülkelere açık denizler üzerinde tanınmış haklardandır. Deniz hukukunun kavramlarının daha iyi anlaşılabilmesi için öncelikli olarak deniz hukukunun gelişim sürecine değinilmesi gerekmektedir.

1.2. Uluslararası Deniz Hukukunun Tarihsel Gelişimi

Deniz hukuku üzerinde çalışanlar bu hukuk dalını; kamu hukuku alanına giren uluslararası deniz hukuku ve özel hukuk alanına giren deniz ticaret hukuku olarak ikiye ayırmışlardır.

(Kuran, 2009, s. 2) Devletlerarası deniz alanlarına ilişkin egemenlik anlaşmazlıklarını konu alan uluslararası deniz hukuku dalı, çalışmaya yön verecek ana daldır. Deniz hukukunun oluşum süreci incelendiğinde, insanoğlunun denizlerden yararlanma ihtiyacı ve isteği açıkça görülebilmektedir. Gerek iletişim ve ulaşım olanaklarından yararlanma gerekse denizin doğal kaynaklarını kullanma arayışları, zamanla ulus devletleri çatışmanın içerisine çekmiş ve bu çatışmaların nasıl çözümlenebileceği aranmaya başlanmıştır. Bu amaçla gelişmeye başlayan deniz hukuku, XIX. ve XX. yüzyıl boyunca pek çok ülkenin iç hukukuna dâhil olmaya başlamıştır. (Kuran, 2009, s. 1) Bugünkü uluslararası hukukun doğuşundan önce insanların gerçekleştirdikleri denizcilik faaliyetleri, onları birtakım antlaşmalar yapma yoluna itmiştir. VII. ve IX. yüzyıllarda Rodos Yasası, X. yüzyılda Amalfi Kuralları ve XIV. yüzyılda Consolato del Mar gibi antlaşmalar, deniz hukukunun temellerinin çok eskiye dayandığının kanıtıdır. (Pazarcı, 2009, s. 251)

Denizlerde yüzyıllardır Hammurabi yasaları geçerli olmuş, sonrasında ise Rodos Deniz Yasaları onun yerini almıştır. (Turgay, 1984, s. 44) Devletler hukukunun kurucusu olan Hugo Grotius, *Mare Liberum* (açık deniz) ilkesini, John Selden ise *Mare Clasum* (kapalı deniz) kavramını geliştirmişlerdir. John Selden'in 17. yüzyılda geliştirdiği, kıyı ülkelerinin diğer ülkelerin geçiş ve kullanımlarını denetleme ve ücretlendirme yetkisine sahip olduğu mare clasum "kapalı deniz" kuramı, o dönemde geçerli olmuş ve bu fikrin karşısında Hugo Gratius'un, her ülkeden denizcilere açık ve tüm denizcilerin diğerlerinin haklarına saygı gösterdikleri mare liberum "açık deniz" kuramı hâkim olmuştur. (Turgay, 1984, s. 44) Münhasır ekonomik bölge ise bu iki kavramın çakışması sonucu ortaya çıkmış bir deniz alanıdır. (Bozkurt, 2006, s. 64) Dünya denizlerinin %40'ını kaplayan "Özel (Münhasır) Ekonomik Bölge" de denilen bu alan, kıyısı olan kıta ya da ada devletlerinin işletmeciliğine bırakılmıştır. Bu kavram o bölgenin diğer devletler tarafından 'yağma' edilmesini önlemek amacıyla ortaya atılmıştır. (Turgay,1984, s. 46)

Roma Uygarlığı döneminde, batı uygarlığının beşiği olan Akdeniz, iç deniz "mare internum" haline getirilmiştir. (Rhodos'luların Denizcilik Yasası, 2014, s. 528) Batı Roma Uygarlığı'nın yıkılışı sonrasında 1493 yılında, Cebelitarık sınır alınarak dünya denizlerini, İspanya ve Portekiz aralarında paylaşmışlardır. (Turgay, 1984, s. 44) Papa VI. Alexander, 1493 tarihli 3 kararla Yeni Dünya'yı İspanya ve Portekiz arasında paylaşmıştır. (Uzun ve Uzun, 2009, s. 42) Bu tarihlerden sonra 17. yüzyılda Hollanda, 18. yüzyılda Fransa, 19. yüzyılda Büyük Britanya Krallığı, 20. yüzyılda Birleşik Krallık'a karşı Almanya ve II. Dünya Savaşı'ndan sonra da Amerika Birleşik Devletleri'nin denizlerde ağırlıklı olarak egemen oldukları görülmektedir. (Örmeci, 2013, s. 2)

Dünya üzerinde birçok devletin coğrafi olarak birbirine yakın ve/veya sınırdaş olması sebebiyle devletlerin deniz alanları belirli ölçüde kesişmektedirler. Yaşanan ekonomik ve teknolojik gelişmelere bağlı olarak ulus devletlerin deniz alanlarını daha çok işletme ve araştırma isteği ülkeleri belirli uluslararası konvansiyonların içine çekmeye başlamıştır. Modern teknolojik gelişmeler ile kıyı devletlerin kıta sahanlığında bulunan doğal kaynaklardan, o sahanlığa kıyısı bulunmayan ülkelerin de yararlanması mümkün hale gelmiştir. Bu gelişmeler sonucunda ülkeler tek taraflı bildirimlerle bu alanlar üzerinde hak iddia etmeye başlamışlardır. Deniz hukukunda evrimleşme sürecinde göze çarpan bir diğer olay ise sömürge devletlerinin bağımsızlıklarını kazanmasıdır. Günümüzde dünyadaki klasik sömürge anlayışının sona ermesiyle ortaya çıkan yeni devletlerle birlikte deniz alanlarında zıt menfaatler de ortaya çıkmıştır. (Gökalp, 2008, s. 7) Bu zıt menfaatler de deniz alanlarında sınırlandırma faaliyetlerini karşımıza çıkarmıştır.

Deniz alanlarında devletler tarafından sınırlandırma yapılmak istenmesinin amaçlarına değinecek olursak ilk olarak; uyuşmazlığın var olduğu ya da muhtemel uyuşmazlık söz konusu olabilecek alanda, uyuşmazlığın tarafı olan sahildevletinin çeşitli faaliyetler içinde olması veya bu faaliyetlerini sürdüreceği olması akla gelmektedir. Diğer bir amaç ise; gerek sahildevlet olsun gerekse üçüncü bir devlet olsun bu alanın sanayi amaçlı olarak kullanılmak istenmesidir. Özellikle teknolojik gelişmelerin yaşanması ile birlikte petrol ve doğalgaz kaynaklarının keşfedilmesi, deniz alanlarının sanayi amaçlı kullanılması fikrini geliştirmiştir. (Gökalp, 2008, s. 8) Deniz yüzeyinden 6000 metre derinliğe kadar delme çalışmaları yapılmaktadır ve 1970 yılında yalnızca deniz yatağından elde edilen petrol miktarı 1946 yılındaki toplam dünya petrol üretimine eşittir. (Gökalp, 2008, s. 10) Bunların dışında özellikle XX. yüzyılın başlarında geçerli olan güvenlik amaçlı deniz alanlarının sınırlandırılması ihtiyacı devletlerin öncelikli alanlarından biridir. (Gökalp, 2008, s. 9) Denizlerden bu denli yarar sağlanması ve aynı zamanda güvenliğinin artması sonucu uluslararası barış, güvenlik ve ekonomik refah adına deniz alanlarında sınırlandırma zorunlu hale gelmiştir. Bu sınırlandırmalarda uluslararası hukukun çeşitli unsurlarından yararlanılmıştır.

Uluslararası deniz hukukunun temel kaynağı örf ve adet hukukudur. (Kuran, 2009, s. 2) Ancak dünya üzerinde küresel bir gelişme yaşanmasıyla birlikte örf ve adet hukuku yeterli gelmemeye başlamıştır. Bu noktada deniz hukukunun uluslararası bir hale gelmesine 29 Nisan 1958 tarihli Cenevre Sözleşmeleri yardımcı olmuştur. (Kuran, 2009, s. 2) Bu sözleşmeler yaşanan gelişmelere bağlı olarak yeterli gelmeyince 10 Aralık 1982 tarihinde Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi ortaya çıkmıştır. (Kuran, 2009, s. 2) Deniz hukuku

alanına ise; karasularının genişliği, balıkçılık bölgesi, kıta sahanlığı, bitişik bölge, münhasır ekonomik bölge, açık deniz ve uluslararası deniz yatağı ve deniz araçlarının hukuki rejimi gibi alanlar dâhil olmuştur. (Kuran, 2009, s. 3) Doktrinde¹² ise deniz alanları devletler tarafından ikiye ayrılmaktadır. Bu alanlar milli yetki sınırları içerisinde kalan deniz alanları (iç sular ve karasuları) ve en çok uyuşmazlıkların yaşandığı milli yetki sınırlarının dışında kalan deniz alanlarıdır. (Ceyhun, 2014, s. 402) Deniz alanlarının sınırlandırılmasına ilişkin uyuşmazlıkların, bir hakem mahkemesi veya Milletlerarası Adalet Divanı kararı ile çözümlenmesi mümkündür. (Gökalp, 2008, s. 17, B.M.D.H.S. 74(1). ve 83(1). maddeler)

28 Nisan 1958 tarihinde imzalanan I. Deniz Hukuku Sözleşmesi, 4 ana bölüm ve 1 protokolden oluşmaktadır. (Pazarcı, 2009, s. 251) Türkiye'nin taraf olmadığı bu sözleşmede; Karasuları ve Bitişik Bölge Sözleşmesi, Kıta Sahanlığı Sözleşmesi, Açık Deniz Sözleşmesi, Balıkçılık ve Açık Denizin Canlı Kaynaklarının Korunması Hakkında Sözleşme (Kuran, 2009, s. 3) ve Uyuşmazlıkların Zorunlu Çözümüne İlişkin İhtiyari Protokol bulunmaktadır. (Pazarcı, 2009, s. 251) Dört sözleşme ve bir protokolün bulunduğu bu I. Deniz Hukuku Sözleşmesi aynı zamanda Cenevre Deniz Hukuku Sözleşmeleri olarak anılmaktadır. Bu sözleşmede münhasır ekonomik bölge kavramı yer almamış ve ilerleyen zamanlarda antlaşmanın eksiklikleri giderilebilmek amacıyla başka bir uluslararası antlaşma yapılmasına karar verilmiştir. II. Deniz Hukuku Konferansı 1960 yılında Cenevre'de toplanmıştır ancak burada herhangi bir sözleşme ortaya atılmadığından önemini yitirmiştir. (Pazarcı, 2009, s. 251) III. Deniz Hukuku Konferansı ise 10 Aralık 1982 yılında yapılmıştır.

Üçüncü Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi'nin oluşturulmasındaki itici güç, Birleşmiş Milletler Şartı'nın 1., 13. ve 15. maddeleridir. Bu maddeler; çatışmaların en aza indirilmesi (madde 1 ve madde 15), ekonomik ve sosyal büyümenin teşviki (madde 1 ve madde 13) ve uluslararası hukukta ilerici gelişmeler (madde 13) yapmayı öngörmektedir. (Birleşmiş Milletler Şartı) Deniz alanları paylaşımı hususunda ülkelerarası çatışmalar, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'na denizlerin kullanımı konusunda uluslararası toplumun inşası ve deniz hukuku hakkında özel bir görev vermektedir. (Treves, 1997, s. 327) Özellikle, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 1967 sayılı deniz hukukuna ilişkin kararları, uluslararası deniz hukukunun kurumsallaştırılmaya çalışıldığının kanıtıdır. Bu kararlarda; deniz yatağının barışçıl amaçlarla kullanılması, kullanımının tüm insanlık için olması gerektiği, devletlerin egemenlik alanlarına ve deniz çevresinin korunmasına saygı duyulması

¹² Doktrin; öğreti anlamına gelmektedir. Bilimde, felsefede bir görüşü bir sistem içinde belli bir anlayışa, düşünceye dayalı olarak oluşturan ilke ve dogmalar bütünü. (Türk Dil Kurumu Resmi İnternet Sitesi, 31.03.2015)

gerektiği ve en önemlisi deniz alanlarında uluslararası işbirliğinin sağlanması gerektiği gibi konulara dikkat çekilmiştir. (Eiriksson, 1975, s. 15)

İlk olarak 1982 tarihli Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi'nde yer alan Münhasır ekonomik bölge kavramı, canlı ve cansız doğal kaynakların işletilmesine yönelik kıyı devletine münhasır haklar sunmaktadır. Cenevre Deniz Hukuku Sözleşmeleri'nde yer alan eksikliklerin giderilmeye çalışıldığı bu sözleşmede yeni kavramlar ortaya atılmış ve Uluslararası Deniz Yatağı Otoritesi gibi yeni kurumlar meydana getirilmiştir.10 Aralık 1982 tarihinde kabul edilen antlaşmanın yürürlüğe girmesi ise 16 Kasım 1994 tarihini bulmuştur. (Kuran, 2009, s. 3) Bu antlaşmayla birlikte; uluslararası deniz yatağı, münhasır ekonomik bölge, arkeolojik bitişik bölge ve takımada devleti gibi yeni kavramlar yaratılmıştır. Uluslararası Deniz Hukuku Mahkemesi (Ek VI) ve Uluslararası Deniz Yatağı Örgütü (Madde 156) gibi uluslararası örgütlerin de oluşumu sağlanmıştır. (Pazarcı, 2009, s. 252)

Doğal kaynakların işletilmesi, araştırılması, korunması ve muhafaza edilmesi, deniz çevresinin korunması ve bilimsel faaliyetlerin gerçekleştirilmesi amaçları ile ortaya çıkan münhasır ekonomik bölge kavramı, karasuları tartışmalarının yaşanması neticesinde ortaya atılmıştır. Karasularının sınırlandırılması hususunda 1930 yılında yapılan La Haye Konferansı'nda bu alanın 3 mil olabileceği üzerinde çalışmalar yapılmak istenmiştir. Azami genişliğin ise 6 mil olabileceği konuşulmuştur. (Bozkurt, 2006, s. 52) Ancak karasuları genişliği üzerinde, 1982 Sözleşmesi'ne kadar kesin bir karara varılamamıştır. B.M.D.H.S.'nde ise azami genişliğin 12 mil olması üzerinde karara varılmış ve ardından M.E.B. kavramının ortaya çıkmasına yardımcı olunmuştur. Sahildar devletlerin ekonomik iddialarını geniş bir alana yayma isteği nedeniyle, II. Dünya Savaşı'ndan sonra 200 millik bir ekonomik alan tartışmaları başlamıştır. (Bozkurt, 2006, s. 53)

M.E.B.'in ortaya çıkmasına yardımcı olan 23 Temmuz 1947 tarihli Şili'nin kıta sahanlığı ve ona bitişik 200 millik bir alan üzerinde egemenlik iddiasında bulunduğu başkanlık bildirisi olduğu düşünülmektedir. Bildiride Şili'nin egemenlik ilan ettiği karasularının ötesindeki alan için seyrüseferi etkilemeyeceği üzerinde durulmaktadır. Bölgenin ekonomik alanda kullanılacağı belirtilmiş ve ülkesel olanağının altı çizilmiştir. 1 Ağustos 1947'de Peru da 200 millik bir alan üzerinde egemenlik ilan etmiştir. Bütün bu iddialar yasama ve kanun çıkarma işlemleri ile gerçekleştirilmiş ve iç hukuka etki etmiştir. (Bozkurt, 2006, s. 57)

8 Mayıs 1970 tarihinde Arjantin, Brezilya, Ekvator, El Salvador, Nikaragua, Panama, Peru, Şili ve Uruguay arasında 'Montevideo Bildirisi' imzalanmıştır. Bu anlaşma; doğal kaynakların kullanım hakkı ve egemenlik yetkilerini kullanma hakkı gibi alanlarda sahildar

devlete birtakım haklar sunuyordu. Daha sonra 8 Ağustos 1970’de Latin Amerika Devletleri Deniz Hukuku Deklarasyonu ile ‘makul ölçü’ fikri ortaya atılmıştır. Bu iki bildirgeyle birlikte M.E.B.’in temelleri oluşturulmuştur. (Bozkurt, 2006, s. 63)

B.M.D.H.S. ile 200 millik bir alan üzerinde sahildevletlere münhasır yetkiler tanıyan M.E.B., II. Dünya Savaşı sonrası bazı Latin Amerika Devletleri’ne uygulanan miras denizi (patrimonial sea) ile 1960’lı yıllardan sonra yerleşmeye başlayan münhasır balıkçılık bölgesi (exclusive fishing zone) kavramlarının bir yansıması olarak düşünülmüştür. (Kuran, 2009, s.215) Tarihsel açıdan 1947’de Şili tarafından, hukuki olarak (uluslararası hukuk) ise Afrika-Asya Hukuk Danışma Komitesi’nin 1971 yılı toplantısında Kenya Delegatesi tarafından ortaya atılmıştır. (Topsoy, 2012, s. 220) Sahildevlet münhasır ekonomik bölge üzerinde başlangıçtan beri ya da kendiliğinden (ab initio ve ipso facto) söz sahibi olmadığı için bu bölge üzerindeki egemenliğini ilan etmek zorundadır. Ama bu ilan diğer devletler tarafından itiraza uğramamalıdır. (Kuran, 2009, s. 218) Kıyı devletinin bu bölge üzerinde barındığı bir takım egemen haklar ve yetkiler, üçüncü devletlerin hak ve yükümlülüklerini engellememelidir. Kıyısı olsun ya da olmasın tüm devletlere; seyrüsefer, uçma, deniz altına kablo döşeme ve boru hattı döşeme serbestliği tanımıştır. Bu haklar sahildevletinin haklarını çiğnememelidir. (Topsoy, 2012, s. 222)

Üçüncü devletlerle olan uyumsuzluklar hakkaniyet ilkesine göre çözümlenir. M.E.B. alanları bütün deniz alanlarının yaklaşık %36’sına tekabül eder. (Topsoy, 2012, s. 225) Dünyada en fazla M.E.B.’e sahip ABD (11.351.000 km²), ardından Fransa (11.035.000 km²), Avustralya (8.505.348 km²), Rusya (7.566.673 km²) ve İngiltere (6.805.586 km²) gelmektedir. (Ece, 2011)

M.E.B., karasuların ötesinde ve bu sulara bitişik, belirlenen özel hukuki rejime tabi ve sahildevletinin hakları ve yetkileri ile diğer devletlerin hakları ve serbestliklerinin belirlendiği bölgeyi ifade etmektedir. Sözleşmenin 56. maddesine göre; “1) Deniz yatağı üzerindeki sulara, deniz yataklarında ve bunların toprak altında canlı ve cansız doğal kaynakların araştırılması, işletilmesi, muhafazası ve yönetimi konuları ile ilgili faaliyetlerde bulunmak, 2) sudan, akıntılardan ve rüzgârlardan enerji üretimi gibi, bölgenin ekonomik amaçlarla araştırılmasına ve işletilmesine yönelik faaliyetlerde bulunmak, 3) Suni adalar, tesisler ve yapılar kurmak ve bunları kullanmak, denize ilişkin bilimsel araştırma yapmak” gibi haklar sunmaktadır. M.E.B. hukuki bir tanımdır ve kıta sahanlığından bu yönüyle ayrılmaktadır.

Coğrafi olarak tanımlanan kıta sahanlığının aynı zamanda hukuki açıklaması da mevcuttur. Kıta sahanlığı kavramı ilk olarak 1945 tarihli Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Harry S. Truman'ın bildirisi ile birlikte uluslararası hukukta yerini almıştır. (Kuran, 2009, s. 198) Bildiri, kıta sahanlığı alanının komşu devletlerle hakça ilkeler esas alınarak sınırlandırılması gerektiğine vurgu yapmıştır. (Kuran, 2009, s. 198)

Truman Bildirisi'nde kıta sahanlığı sınırlandırması 200 metre derinlik ile ölçülmek istenmiştir. (Bozkurt, 2006, s. 58) Truman Bildirisi, deniz alanları üzerinde diğer devletlerin de hak iddialarına yol açmıştır. Bazı Latin Amerika Devletleri 200 millik alanı karasuları olarak ilan etmişlerdir. Arjantin 24 Ocak 1944 tarihinde 200 millik bir alanda tamamen egemen olma yolunda karar almıştır. (Bozkurt, 2006, s. 59)

Devletler, kıta sahanlığı geniş olan, kıta sahanlığı dar ya da hiç olmayan devletler olarak gruplara ayrılmaktadır. Deniz alanı sınırını 200 mile çıkararak ilk ülke kıta sahanlığı dar olan Şili'dir. Bu iddiasının kaynağını da 1939 Panama Bildirisi'ne dayandırmaktadır. Bu bildiri II. Dünya Savaşı içinde savaşanların düşmanca faaliyetlerinin yasaklandığı 300-500 millik bir güvenlik bölgesi öngörmekteydi. (Başeren, 1995, s. 25) Ancak Şili'nin 200 millik bu iddiası ekonomik faaliyetler için ortaya atılmıştı ve Panama Bildirisi'nin amacıyla örtüşmemekteydi. Bu açıdan da Şili'nin iddialarını Panama Bildirisi ile ilişkilendirilmesi dayanaksız olmuştur.

Şili gibi dar sahanlıklı ülkeler olan Peru ve Ekvator, Şili ile birleşerek Santiago Bildirisi'ni imzalamışlardır ve 200 millik bir deniz alanı üzerinde egemenliklerini ilan etmişlerdir. Tek taraflı ulusal düzenlemelerle hareket eden bu ülkeler bu ilanlarını iç hukuklarında uygulamaya almışlardır. (Başeren, 1995, s. 27) Bu devletler ilk olarak karasularını genişletmeye çalışırken, daha sonraları karasularını 12 mille sınırlı tutarak seyrüsefer serbestliği imkânı sağlayan 200 millik münhasır balıkçılık bölgeleri kural haline gelmiştir. (Başeren, 1995, s. 27)

Karasularını 200 millik bir alan olarak genişletmeye çalışan Latin Amerika Devletleri, daha sonra bu iddialarını balıkçılık bölgesi kavramı ile ikame ettirmişlerdir. (Bozkurt, 2006, s. 50) Güvenlik amaçlı olduğu ileri sürülen bu iddialar zamanla canlı kaynaklardan yararlanma ve teknolojinin gelişmesiyle birlikte de denizlerden sanayi amaçlı yararlanma faaliyetlerine dönmüştür. Sahildar devletin tam egemenliği altında olan iç sular ve karasuların dışında bir bölge daha ilk olarak 1930 La Haya Konferansı'nda ortaya atılmıştır. Devletlerin sınırlı egemenliğine tabi deniz alanlarından biri olan 'bitişik bölge', daha sonra da 1958 Cenevre Deniz Hukuku Sözleşmesi'nde yerini almıştır. Bitişik bölge, sahildevletin karasuları ve açık deniz arasında kalan alandaki ihtiyaçlarını karşılamaya amaçlamıştır. Böylece kıyı devleti o alanda egemenliğini devam ettirebilecektir. 1958 Sözleşmesi bu alanın 12 mil

olduğunu söylerken, 1982 Sözleşmesi bu alanı 24 mile çıkartmıştır. Bu kavram örf ve adet hukukunun içinde yer almadığından sadece sözleşmeye taraf olan devletler arasında geçerlidir. Burada esas amaç devletlerin güvenlik ihtiyaçlarına çözüm bulabilmektir. (Bozkurt, 2006, s. 54)

Birçok devletin kıta sahanlığı talebi üzerine bu kavram ilk kez 1958 Cenevre Deniz Hukuku Sözleşmeleri ile uluslararası hukuktaki yerini almıştır. 1958 Cenevre Kıta Sahanlığı Sözleşmesi'nin 1. maddesinde yer alan Kıta Sahanlığı tanımına göre; *"Kıyıya bitişik fakat karasuları sahasının dışında 200 metre derinliğe kadar olan sualtı alanlarının deniz yatağını ve toprak altını veya o derinliğin ötesinde üstteki suların derinliğinde zikredilen alanların doğal kaynaklarını işletmeye imkân tanıdığı yere kadar uzanan yerler ve adaların kıyıya bitişik olan benzeri sualtı alanlarının deniz yatağı ve toprak altını"* ifade etmektedir. 1958 Sözleşmesi, kıta sahanlığının sınırlandırılması hususunu 200 metre derinlik ve işletilebilirlik kriterleriyle belirlemiştir. (Başeren, 1995, s. 27) Teknolojik gelişmelerle kıta sahanlığının dış sınırlarının belirlenmesi ihtiyacı artmıştır. 1958 sözleşmesinde belirtilen bu kriterler yeterli gözükmemiş ve devletler arasında uyuşmazlıklar artmıştır.

1970 Montevideo Bildirisi'ni imzalayan 9 ülkeden 3'ünün sahanlığı geniştir. Bu bildiri ile devletler 200 metre derinlik hükmünü kaldırarak, işletilebilirlik unsuru ile sınırlandırmaya tabi tutulacaklardır. (Başeren, 1995, s. 29) Bu bildiri ile devletler kıta sahanlığı kavramını coğrafi bir unsur olarak ele almaya başlamışlardır. Bütün bu sınırlandırma girişimlerine rağmen devletler zaten Bildiri'nin girişinde 200 millik deniz alanı ilan ettiklerini onaylamışlardır. (Başeren, 1995, s. 30) Montevideo Bildirisi, sahil devletlerin egemenlik anlayışlarını yansıtmamasından çok, kaynak çatışmalarının çözümüne ışık tutmuş bir anlayış ortaya koymuştur.

1972 Santo Domingo Bildirisi, miras denizi¹³ ve kıta sahanlığını ayrı ayrı değerlendirmiştir. Kıyı devletinin 200 mil ile sınırlandığı deniz alanı miras denizi olarak geçmiş ve bu alan üzerindeki doğal kaynaklarda ülkelerin egemenlikleri söz konusu olmuştur. Jeolojik olarak değerlendirilen ve 200 metre derinlikte veya doğal kaynakların işletilebilme olasılığının bulunduğu alanlarda kıyı devletinin egemenlik hakkı olduğu belirtilen bildirgede, bu alan için kıta sahanlığı terimi kullanılmıştır. Miras denizi kavramına öncülük tanınırken,

¹³ 1971 tarihli Lima Deklarasyonu ile temel alınarak ortaya atılan 'Miras Deniz' kavramı; *"kıyı devletinin kıyılarına bitişik sularında, deniz yatağında, toprak altında, kıta sahanlığında ve bunun toprak altında, coğrafi, jeolojik ve biyolojik karakterler ve buradaki kaynakların makul kullanımı ihtiyacıyla sınırları çizilecek şekilde doğal kaynakların kullanılması, muhafazası ve araştırması için üzerinde münhasır haklara sahip olduğu deniz alanı"* olarak tanımlandı. İlk olarak Santo Domingo Deklarasyonu'nda Deniz Sorunları Karayip Ülkeleri Konferansı'nda geçmiş olan bu kavram, 200 millik karasuları iddialarını yumuşatmak amacıyla atılmış bir adımdır. Bu deklarasyon ile karasuları 12 mil ile sınırlandırılmak istenmiştir. (Bozkurt, 2006, s. 65)

bu alanın dışına çıkan kesimlerde kıta sahanlığı kavramının kullanılması öngörülmüştür. Bu kararlar; miras denizinin ötesine uzanabilen jeolojik bir kıta sahanlığı kavramına yer verilmiştir. (Başeren, 1995, s. 30)

Devletlerin doğal kaynakları işletilebilme olanakları var olduğu sürece kıta sahanlıklarını genişletebilme imkânı sunan Cenevre Deniz Hukuk Sözleşmesi, teknolojinin ilerlemesiyle birlikte devletlere okyanuslar üzerinde sınırsız hak tanıma anlayışını getirmiştir. Cenevre Kıta Sahanlığı Sözleşmesi'nin yetersiz olarak görülmesi ve ortaya çıkan uyuşmazlıkların analizinde çaresiz kalması yeni bir deniz hukuku sözleşmesini gerekli kılmıştır. Bu amaçla ortaya çıkan 1982 Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi ile birlikte kıta sahanlığı alanlarına sınırlandırmalar getirilmiştir. Genişliğin tespiti için kıta sahanlığı geniş ülkeler ile dar olan ülkeler arasında denge kurulmaya çalışılmıştır. (Kuran, 2009, s. 199) Kıta sahanlığı 200 deniz milini geçen ülkelerde azami sınır olarak 350 mil esas alınmıştır. Aynı zamanda 2500 metre derinlikten sonra azami 100 mil ile sınırlandırılma söz konusu olmuştur. (Gökalp, 2008, s. 24) Bir ülkenin kıta sahanlığı alanına sahip olabilmesi için bunu ilan etmesine gerek yoktur. Uluslararası Deniz Hukuku Sözleşmesi, bu hakkın *ab initio ve ipso facto* olduğunu, yani başlangıçtan beri ona ait olduğunu kabul etmektedir. [Madde 77(3)]

Kıyı devletinin sahanlık üzerinde doğal kaynakları işletme konusunda münhasır yetkisi vardır ve herhangi bir antlaşmayla aksi karara bağlanmadıkça başka bir devlet bu hakları çiğneyemez. (Pazarcı, 2009, s. 279) Daha öncede belirtildiği gibi, diğer devletlerin bu alanlar üzerinde kablolar, petrol ya da gaz taşıyan borular inşa etme ve aynı zamanda seyrüsefer ve hava sahasından yararlanma hakları mevcuttur. Bu durum kıyı devletinin sahip olduğu münhasır yetkilere zarar vermediği müddetçe geçerli olacaktır. (Pazarcı, 2009, s. 280) Kıta sahanlığının sınırlandırılması hususunda dikkat çeken en önemli husus hakkaniyet ilkesinin varlığıdır. Hem Cenevre Kıta Sahanlığı Sözleşmesi hem de B.M. Deniz Hukuku Sözleşmesi uyuşmazlıkların çözümünün hakça yollardan yapılması gerektiğinin altını çizmektedirler. (Kuran, 2009, ss. 201-203) Bu noktada yapılageliş kurallarına da bakılmaktadır. Kıyı devleti tarafından kıta sahanlığı olarak ilan edilen alanın komşu kıyı devletleri ile aralarında çıkan sınır uyuşmazlıklarında, bölgenin tarihi yapısı da incelenmektedir. Geçmişte var olan uygulama hakça ilkelere uygun olduğu müddetçe kabul edilebilir. (Pazarcı, 2009, s. 281) B.M. Deniz Hukuku Sözleşmesi'nin 83. maddesi gereğince; "*Sahilleri bitişik veya karşı karşıya bulunan devletler arasında kıta sahanlığının sınırlandırılması, hakkaniyete uygun bir*

çözümüne ulaşmak amacıyla, Uluslararası Adalet Divanı Statüsü'nün 38. maddesinde¹⁴ belirtildiği şekilde, uluslararası hukuka uygun olarak anlaşma ile yapılacaktır". Ancak Adalet Divanı'na başvurulduğunda hakkaniyet ilkesinin uygulanabilmesi için tarafların bu yönde kesin rızası gerekmektedir. 1958 Cenevre Kıta Sahanlığı Sözleşmesi'nde kıta sahanlığının sınırlandırılması konusunda 'eşit uzaklık ilkesi' benimsenmiştir. Sözleşmenin 6. maddesinde yer alan bu kural hakça alınacak bir karar olarak görülmüştür. Ancak bazı uyuşmazlıkların çözümünde bu ilkenin de adil olamayacağı sonucuna varılmıştır.

Hakkaniyet ilkesi dikkate alınırken elde edilen somut veriler farklılık göstermektedir. Yerbilimsel unsurlar, coğrafi unsurlar, devletlerin yaşamsal çıkarları, bölgede ortak petrol yatağı ve tarihi hakların varlığı gibi unsurlar, hakkaniyet ilkesi çerçevesinde ele alınan kavramlardan birkaçıdır. Bu durumda hakça ilkelerin unsurlarının kesin olarak belirlenmesinin mümkün olduğu görülmektedir. (Kuran, 2009, ss. 203-204)

1.3. Deniz Alanlarının Sınırlarının Belirlenmesinde Hak Kazanım Esasları

Sınırlandırma ve sınır belirleme kavramı birbirlerinden ayrı olarak düşünülmelidir. Bazı bölgelerde sınırlandırma söz konusu olurken, bazı bölgelerde sadece sınır belirleme faaliyetlerinde bulunmaktadır. Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi'nin 1(1) maddesinde “*Bölge*” teriminden ne anlaşılması gerektiği tarif edilmektedir. Buna göre; “*Bölge'den, ulusal yetki sınırları ötesindeki deniz yatakları ve bunların toprak altı*” kastedilmektedir. Sınır belirleme kavramı da, Sözleşmenin 76. maddesi uyarınca Bölge ve kıta sahanlığı arasında bir hat belirleme çalışmaları neticesinde oluşur. (Magnusson, 2013, s. 347)

Teknolojinin gelişmesiyle birlikte kıyı devletleri denizlerde ileriye gidebilmiş ve bu ileri noktalardan yarar sağlamaya başlamıştır. Zaman zaman bu alanlarda çatışmalar meydana gelmiş ve birtakım etkenler ülkeleri, deniz alanlarında düzenlemeler yapma yoluna itmiştir. Gerek iki ülkenin belirli bir su alanı üzerinde karşılıklı sınırlandırma çalışmaları gerekse denize hiç kıyısı olmayan devletlerin adalet arayışları bu düzenlemelerin yapılmasını ve korunmasını desteklemiştir.

Sınır belirleme kavramını açıklarken hak kazanım esasından yararlanılacaktır. Bir ülkenin denizler üzerinde hak kazanabilmesi için o devletin denize kıyısı olması, o alanda hak ve yetki iddiasında bulunması ve bu iddianın uluslararası hukukça meşru olarak kabul edilmesi gerekmektedir. Ayrıca bu alan üzerinde başka ülkelerin hak ve yetki sahibi olma imkânlarının bulunmaması, birden fazla ülkenin hak iddialarının çakışmaması gerekmektedir. (Açıkgönül,

¹⁴ Birleşmiş Milletler Şartı'nın 38. maddesi Güvenlik Konseyi'ne; bir uyuşmazlığın taraf olanların tümünün istemesi halinde bu uyuşmazlığın barışçıl yollarla çözümü için ilgili devletlere tavsiyede bulunabilmesi yetkisi sunmaktadır. (Birleşmiş Milletler Şartı, 38. madde)

2012, s. 35) Hak kazanım esasları olarak iki kriter karşımıza çıkmaktadır. Biri doğal uzantı diğeri ise mesafe esasıdır. (Açıkgönül, 2012, s. 36) Mesafe esasları kriterlerine, kavramların açıklanması sırasında yer verilmişti. Bunun için 1982 tarihli Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi'nden yararlanılmıştır. Doğal uzantı kavramı, kıta sahanlığı sınırlandırmalarında ya da kıta sahanlığında hak kazanım esaslarında en önemli özelliştir.

Deniz alanlarında en büyük sınırlandırma sorunlardan biri olan kıta sahanlığı sorununun yanında bazı deniz alanlarında karasuları sınırlandırılması yapılması da söz konusu olmaktadır. Bu durum özellikle karşılıklı iki kıyıya sahip ülkeler arasında yaşanmaktadır. Türkiye'nin Ege Denizi'ndeki karasularının 12 mil yerine 6 mille sınırlı kalması bunun en yakın örneklerindedir. (Ceyhun, 2014, s. 404) Kıta Sahanlığı Sınırlandırma Komisyonu bu noktada büyük rol oynamaktadır.

1.3.1. Doğal Uzantı

B.M.D.H.S.'nin 76(1) maddesinde geçen doğal uzantı kavramı kıyı devletinin kara bölgesinin doğal genişlemesi olarak anlaşılır ve kıyı devletinin kıta sahanlığının genişlemesini sağlar. Hangi alanların doğal uzantı olduğunu anlayabilmek için ilk bakılması gereken nokta kıyı devletinin kara topraklarıdır. Bu ikisi arasındaki bağıntı jeomorfolojik ya da jeolojik olabilir. (Walker, 2012, s. 254)

Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi'nin 76. Maddesi bir hak kazanımını işaret etmektedir. Bu maddede geçen doğal uzantı kavramı ülkelerin deniz alanlarındaki kazanımlarını arttıracaklarının kanıtıdır. Bu kavram, kıta sahanlığı ile kara ülkesi arasında jeolojik bir ilişki olduğunu göstermektedir. (Gökalp, 2008, s. 31)

2,500 metre eşderinlik çizgisinden itibaren 100 deniz mili hattı, kıta sahanlığı dış sınırının limitlerinden biridir ve kıyı devletinin dış sınırını belirleyebilir. Sonuç olarak o hattın bulunduğu yer, sınır belirleme noktasında önemli bir yere sahiptir. 76. maddede 2,500 metre eşderinlik eğrisi 2,500 metre derinliği bağlayan hat olarak düşünülmektedir. 2,500 metre eşderinlik eğrisi derinlik ve bağlantının çizgisel bir özelliğidir. 2,500 metre eşderinlik eğrisi onun 100 deniz mili ötesinde önleyici bir hat oluşturmak için kullanılan bir hattır. Bu kural devletin iddia ettiği alanın dış sınırını koruyan iki kuraldan biridir. Diğeri de “*Karasularının ölçülmeye başlandığı esas hattan itibaren 350 deniz mili*” olan kuraldır. Her ikisi de deniz üzerinde en öteye gidebilmek için oluşturulmuştur. (Skaridov ve Skaridova, 2005, s. 85)

B.M.D.H.S.'nin 76. maddesi ile ortaya çıkan doğal uzantı kavramı ülkeleri, bu hakların ortaya çıkartılması için gerekli bilgileri toplama yoluna itmiştir. Kıta kenarının, kıyı devletinin toprak kütesinin doğal uzantısı olduğunu gösterebilmek, o devletin deniz alanlarını

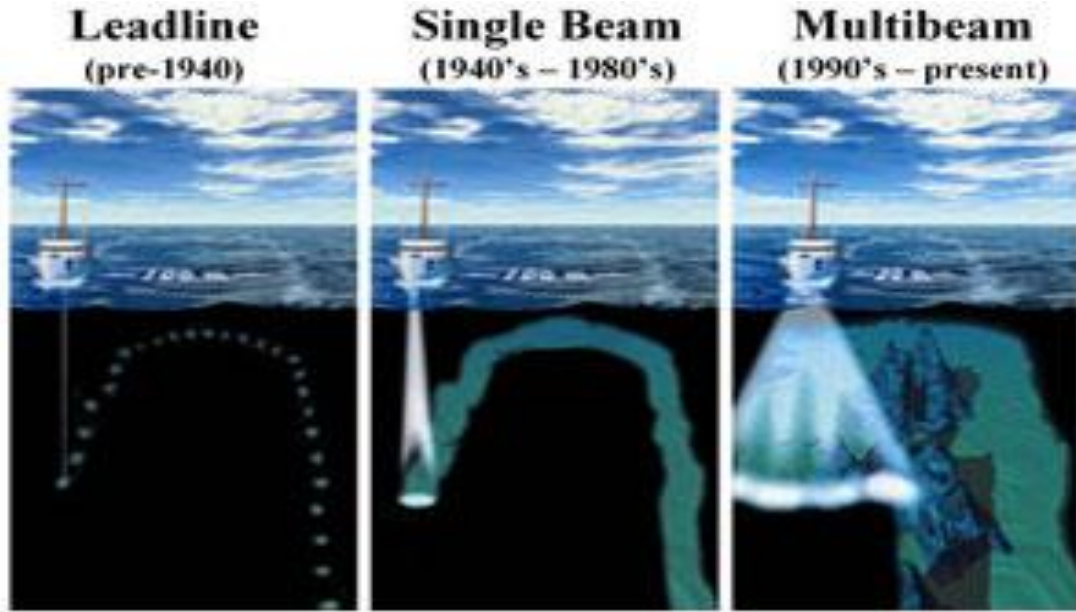
genişletmek anlamına gelmektedir. Kıta yamacı ayağından en çok 60 deniz mili uzaklıkta sabit noktalar esas alınması ya da sedimanter kayaların yüksekliğinin, kıta yamacı ayağı ile sabit uç noktalar arasındaki mesafenin en az yüzde birine eşit olduğu yerdeki sabit uç noktaları esas alınması, ülkelerin iddialarını genişletme yolunda en büyük adımlardı. Bütün bu iddialar doğrulandığında da 350 deniz milini veya 2500 metre su derinliği noktalarını birleştiren 2500 metre eşderinlik çizgisinden itibaren 100 deniz milini aşmayacaktır, ibaresine yer verilmiştir.

76. madde ile birlikte deniz tabanının derinliği (2,500 metre eşderinliği tespit edebilmek için), deniz tabanının şekli (kıta ayağını belirleyebilmek için), karasuları esas hattından itibaren olan uzaklık ve sedimanter sütunun kalınlığı gibi kavramlar hakkında bilgi edinilme ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Deniz tabanının derinliği ve şekli hakkındaki araştırmalarda batimetrik ölçüler kullanılmış, sedimanter kalınlığı ölçümlerinde ise sismik incelemeler ve sondaj çalışmalarından yararlanılmıştır. Bunların yanında yerçekimi ve manyetik bilgileri, jeolojik haritalama, sondaj delikleri ve kuyu loglaması kıyı devletinin kanıt toplamak için kullandığı diğer yararlı veriler ve yöntemlerdir. (Mayer, Jakobsson, Hall, 2005, s. 126)

1.3.1.1. Batimetri

Binlerce yıl önce eski denizciler, deniz suyunun derinliğini ölçmek için ağırca bir halatı denize atarlardı. 20. yüzyılın başlarına kadar bu ağır halat, batimetrinin öncüllerinden oldu. Bu süreye kadar okyanuslardaki derinlik sınırlı bir şekilde ölçülmekteydi. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra *echo sounder* olarak dilimize de geçen ultra sonik ses dalgalarıyla deniz derinliği ölçümleri yapılmaya başlanmıştır. 25 yıl önceye kadar derinliği ölçmede sadece *echo sounder* kullanılmaktaydı. *Echo sounder* ile geminin omurga hizasından deniz suyuna dik olarak bir enerji gönderilir ve deniz ortamındaki yansıtıcı hedeflere çarpıp geri döner. Cihaz alıcısı tarafından bu ekolar alınıp genliği yükseltilir ve bir kayıt edicide kaydedilir. (Mayer, Jakobsson, Hall, 2005, s. 127)

25 yıl içerisinde deniz tabanını haritalama ve görüntüleme konusunda bir devrim niteliği taşıyan çoklu ışın sonarları (*multi-beam sonars*) geliştirilmiştir. Çoklu ışın sonarları deniz tabanında geniş bir alanı kapsayacak bir şekilde eş zamanlı ölçümlerle geniş bir tarama alanında ölçüm yapmaya yardımcı olur. 76. maddede belirtilen kıta yamacı ayağı ve 2,500 batimetrik eşderinlik için tekli ya da çoklu ışın '*echo sounder*'lar kullanılabilir. Denize doğru uzanan dağlık kara parçasının deniz altında olup olmadığını bu üç boyutlu ölçüm yapabilen alıcılar gerçekleştirebilir.

Şekil 1.2 Batimetri Ölçüm Metotlarının Tarihi Süreç İçinde Gelişimi

Kaynak: NOAA, Office of Coast Survey

1.3.1.2. Sedimanter Kalınlığı

Kıta kenarının altındaki sedimanter kalınlığı doğrudan sondajlarla ya da sismik tekniklerle ölçülebilir. En çok kullanılan sismik teknik olan çok kanallı sismik yansıma (*multi channel seismic reflection*), geminin arkasında çalışan düşük frekanslı sismik kaynaklardan biridir. Gemi ayrıca deniz tabanının altındaki katmanlarda ve deniz tabanında sıçrayan sismik enerjiyi kayıt etmek için kullanılan “flama” denilen aygıtlardan bir ya da birden fazla (genellikle 10 kilometreden fazla) denize atmaktadır. Geminin hareketi boyunca bu şekilde, deniz tabanının altında yapının iki boyutlu bir görüntüsü oluşur. Uygun işlem ile hareket boyunca sismik sistemi ile yapılan ölçüm, derinlik ölçümüne dönüşebilir ve kıta kenarının altındaki sedimanter derinliği belirlenebilir. Bu teknik aynı zamanda hidrokarbon aramaları için kullanılan birincil aramadır. (Mayer, Jakobsson, Hall, 2005, s. 128)

1.3.1.3. Yerçekimi ve Manyetik

Yerkabuğunun birleşimi hakkındaki bilgilerin kökeni ve tarihçesi, onun yerçekimi ve manyetizminden elde edilen ölçümlerle anlaşılabilir. Bu bilgiler açıkça 76. madde açısından iddia yaratmak için kullanılamasa da diğer verileri bütünleştirici bir özellikleri vardır. Dünyanın yerçekimi ve manyetik alanların gücü ve yönü uydularda, uçaklarda ve denizlerdeki gemilerde bulunan küçük sensörler ile ölçülür. Bu araçlar ile deniz tabanının altındaki yerkabuğunun, çözünürlüğü yüksek bir şekilde ölçümleri yapılabilmektedir. (Mayer, Jakobsson, Hall, 2005, s. 128)

1.4. Deniz Alanlarının Sınırlandırılmasında Hakkaniyet İlkesi

Hakkaniyet kavramı; adalet, hakkın gözetilmesi, ahlâki vazifelerin yerine getirilmesi, herkese hakkı olanın verilmesi ve eşit koşullarda sahip olunması anlamlarına gelmektedir. (Açıkgönül, 2012, s. 43) Mutlak adalete kavuşma arzusu içerisinde, hukuk kurallarından yararlanılır. Deniz yetki alanlarının sınırlandırılması konusunda geçmişten beri kullanılan ‘eşit uzaklık ilkesi’nin adaletsizliğe yol açtığı düşüncesi devletleri yeni kurallar arama yoluna itmiştir. Bu noktada karşımıza ‘hakkaniyet ilkesi’ kavramı çıkmaktadır. U.A.D. Statüsü’nün 38(2). maddesinde “ex aequo et bono-hak ve nısfetle karar verme” ilkesi devletlerin açık rızası olması gerektiğini ifade etmektedir. (Topsoy, 2013, s. 191) Deniz yetki alanlarının sınırlandırılmasında ise devletlerin bu yönde açık rıza bildirmelerine gerek duyulmadan karar verilmektedir.

Yapılan sınırlandırmalarda 20. yüzyılın başlarına kadar devletlerin siyasi ve askeri güvenlikleri esas alınırken, teknolojinin gelişmesiyle birlikte günümüzde doğal kaynakların keşfinin ve işletilmesinin olanaklı olması, anlayış değişikliğine yol açmıştır. Bunun sonucu olarak yeni deniz hukuku kurumları ortaya çıkmıştır. Bir pozitif hukuk kuralı olan hakkaniyet ilkesi, U.A.D.’nin 1969 tarihli Kuzey Denizi Kıta Sahaneliği Davalarında ilk kez kullanılmıştır. Topografik, coğrafi, ekonomik veriler, devletlerin hayati çıkarları, tarihsel haklar gibi durumlar hakkaniyet ilkesinde esas alınan somut verilerden bazılarıdır. Hak ve adalete uygunluk, doğruluk, nısfet anlamına gelen hakkaniyet, genel olarak somut olay adaleti olarak tanınmaktadır. (Topsoy, 2013, s. 192)

Örf ve Adet Hukuku, U.A.D. Statüsü’nün 38. maddesi ile düzenlenmiş bir hukuk kaynağıdır. Bir kararın örf ve adet hukuku olabilmesi için tarih içerisinde kendini tekrar etmiş olması ve istikrarlı olması gerekmektedir. (Bozkurt, 2006, s. 68) 1970’lerde uygulamaya konan 200 millik bir miras deniz kavramı, aslında M.E.B. kavramının örf ve adet hukuku kuralı olduğunu aklımıza getirmektedir. Aynı şekilde 1958’de 200 mil olarak ilan edilen balıkçılık bölgesi kavramı da M.E.B. kavramının 1982 öncesindeki uygulamalarının örneğidir. (Bozkurt, 2006, s. 70) Deniz hukuku alanında yapılan 1958 yılındaki Cenevre Deniz Hukuku Sözleşmeleri aynı zamanda deniz hukuku ile ilgili olan örf ve adet hukuku kurallarını beyan edici nitelik taşırlar. 1982 B.M.D.H.S.’nin imzalanmasının ardından deniz alanlarının sınırlandırılması konusunda 5 çeşit kaynak ele alınmaya başlamıştır. Örf ve Adet Hukuku, 1958 Cenevre Sözleşmeleri, 1982 B.M.D.H.S., Divan Kararları ve Doktrinler. (Gökalp, 2008, s. 15)

Kıta Sahanlığının sınırlandırılmasında uygulanan ilkeler, diğer bütün deniz alanlarının sınırlandırılmasında uygulanan ilkeleri kapsamına almaktadır. Kıta sahanlığının sınırlandırılması deniz alanlarının sınırlandırılmasının belkemiğidir. Kıta Sahanlığı 1958 sözleşmelerine kadar kavramsal olarak oluşmuş ancak sınırlandırılması belirginleşmemiştir. Kıta sahanlığı üzerinde hak kazanım esasları ile sınırlandırma hükümleri birbirinden farklı kavramlardır. (Gökalp, 2008, s. 25)

1958 Kıta Sahanlığı Sözleşmesi'nin 1. maddesine göre: “*Bu hükümlerin uygulanması açısından kıta sahanlığı terimi, a) Kıyıya bitişik, fakat karasuları bölgesi dışındaki, 200 metre derinliğe kadar veya bu sınırın ötesinde bulunup da üzerindeki sular derinliğinin oradaki doğal kaynakların işletilmesine olanak verdiği noktaya kadar uzanan, su altı alanlarının deniz yatağını ve toprak altını; b) Adaların kıyılarına bitişik aynı su alanlarının deniz yatağı ve toprak altını*” ifade etmek üzere kullanılmıştır. (Gökalp, 2008, s. 23) Bu sözleşme, kıta sahanlığının sınırlandırılması için 2 ayrı ölçüt belirlemiştir. İlki deniz yüzeyi ile deniz tabanının arasındaki derinliğin 200 metre olduğu noktaya kadar uzanması ölçütüdür. Bu derinlik esas hattan ölçülmektedir. Karasularının ötesinde derinlik hangi noktada 200 metreye ulaşıyor ise kıta sahanlığının oraya kadar uzandığı kabul edilmektedir. İkinci ölçüt olarak da kıyı devleti derinliğin 200 metre olduğu noktadan sonraki alanlardaki doğal kaynakları da işletebiliyorsa, kıta sahanlığı devletin bu doğal kaynakları işletebildiği derinliğe kadar uzanabilecektir. (Gökalp, 2008, s. 23) Böylece buradaki ‘*işletilebilirlik*’ ölçütü, kıta sahanlığını 200 metre derinliğin ötesine de taşıyan bir ölçüt niteliğindedir. Daha öncede belirtildiği gibi, bir sahil devleti 200 mile kadar uzanan kıta sahanlığına ilan etmeye gerek kalmaksızın kendiliğinden sahip olmaktadır. Ancak bir kıyı devletinin doğal uzantısı ya da kıta kenarı 200 milin ötesine geçiyorsa, kıyı devletinin kıta sahanlığı alanı kıta kenarının bu uç noktasına kadar uzanacaktır. Yine de bu sınır 350 mili aşamaz veya 2500 metre derinlikten öteye 100 mili aşamaz. 200 milin ötesinde bu ilkeler uyarınca belirlenecek olan düz hatların genişliği, 60 mili aşamaz. Doğal uzantı çerçevesinde ortaya çıkan fazladan deniz alanları, kıyı devletinin hak kazanımını arttırır. (Gökalp, 2008, s. 24)

B.M.D.H.S.’nin 57. maddesine göre M.E.B., karasularının ölçülmeye başlandığı esas hatlardan itibaren 200 deniz milini geçemez. Canlı kaynaklar, petrol, doğal gaz ve kömür, kassiterit, titanyum, manyetit, zirkon, ilmenit, rutil, monozit, altın, platin, elmas, diğer kıymetli taşlar, kromit, kum ve çakıl, deniz dibindeki sert kayalar içindeki yataklarda; bakır, nikel, krom, demir, kimyasal çökmeyle oluşmuş yataklar olarak ise fosforit, patas tuzları gibi diğer cansız kaynakları kapsamaktadır. M.E.B., kıyı devletinin mutlak egemenliği altında bir alan olmayıp, kıyı devletine sadece doğal kaynaklar üzerinde münhasır yetkiler tanıyan bir

deniz alanıdır. Bu hukuksal statü diğer devletlere bu alanı diğer konularda serbestçe kullanmaya devam edecekleri hakkını vermektedir. B.M.D.H.S.’nin 56(3). maddesine göre; deniz yatağına ve bunların toprak altına ilişkin olarak belirtilen haklar, “Kıta Sahanlığı” başlıklı VI. kısma uygun olarak kullanılacaktır. Kıyı devleti ekonomik nitelikli haklar dışında üç ana konuda idari ve yargı yetkilerine sahiptir. Bunlar; her türlü tesis, araç yapay adaların bu alana yerleştirilmesi ve kullanılması, deniz bilimsel araştırmaları ile deniz çevresinin korunması ve düzenlenmesidir. Kuracağı bu yapay adalarda 500 metreyi aşmamak koşuluyla güvenlik bölgeleri kurabilir (Madde 60). Ancak bu bölgeler uluslararası tanınmış su yollarına müdahale edecek şekilde kurulamaz. Sahilleri bitişik ya da karşı karşıya bulunan devletler arasında M.E.B.’in sınırlandırılması B.M.D.H.S.’nin 74. maddesine göre, hakkaniyete uygun bir çözüme ulaşmak amacıyla, Milletlerarası Adalet Divanı (U.A.D.) Statüsü’nün 38. maddesinde belirtildiği şekilde uluslararası hukuka uygun anlaşma ile yapılacaktır. Divan’ın devletlerarası bir uyuşmazlığa bakabilmesi için uyuşmazlığın taraflarının Divan’ın Statüsü’ne taraf olması ve Divan’ın uyuşmazlığa bakma yetkisinin taraflarca tanınmış olması gerekir. Türkiye U.A.D. Statüsü’ne taraf değildir. (Bayıllıoğlu, 2007, s. 63) Divan 38. madde uyarınca şu kurallarla karar verir: Uluslararası antlaşmalar, uluslararası yapılageliş kuralları, uygar uluslarca kabul edilen genel hukuk ilkeleri, 59. madde¹⁵ hükmü saklı kalmak üzere öğretiler. (Ece, 2011)

1982 Deniz Hukuku Sözleşmesi görüşmelerinde yer alan devletlerden bazıları kıta sahanlığı kavramı ve münhasır ekonomik bölge kavramlarının birleşerek tek bir kavram haline gelmesi gerektiğini savunsalar da birçok devlet bu iki kavramın birbirinden ayrı olarak değerlendirilmesi gerektiğini düşünmüşlerdir. (Başeren, 1995, s. 31) Birbirinden ayrıştırılmaya çalışılan bu iki kavram bölgelerin coğrafik özelliklerine göre ülkelerin kullanımına sunulmuştur. Sahanlığın 200 mile uzanmadığı durumda münhasır ekonomik bölge kavramı kullanılarak, kıyı devletinin kullanım alanı genişletilmesi amaçlanmıştır. Bu durumda da ekonomik bölge ve kıta sahanlığı kavramları birbirlerinden ayrıştırılmaya çalışılmıştır. (Başeren, 1995, s. 32) Bu sözleşme ile de kıta sahanlığı kavramının hukuki tanımları yapılmıştır. Kıta sahanlığı fiziki bir kavram olarak kabul edilmiş ancak doğal uzantının 200 mile ulaşmadığı alanlarda dahi ekonomik bölge kavramının kabul edilmesiyle kıyı devletinin hakları güvence altına alınmıştır. Bu sözleşme ile kıta sahanlığı kavramı ile münhasır ekonomik bölge kavramları ayrı ayrı düşünülmüş ancak birbirlerinin yetki alanlarını

¹⁵ Birleşmiş Milletler Şartı’nın 59. maddesi; istihdam, ekonomi ve sosyal alanlarda gelişmelerin, kültür ve eğitim alanlarında uluslararası işbirliğinin, insan haklarının ve temel özgürlüklerin gelişimini kolaylaştırmak amacıyla Birleşmiş Milletler, gerektiğinde devletler arasında görüşmeler yaparak ilgili kurumların kurulmasını sağlama görevine sahiptir. (Birleşmiş Milletler Şartı, 55. ve 59. maddeler)

kullanmaları sağlanmıştır. Bu durum deniz alanlarında uygulanacak rejimin tekliğini sağlamak amacı ile oluşturulmuştur. (Başeren, 1995, s. 32)

Bir uyuşmazlığın Uluslararası Adalet Divanı önüne taşınabilmesi için iki şart mevcuttur. İlk olarak müzakerelerin başlangıcından itibaren en az 3 yıl olmak üzere makul bir sürede bir anlaşmaya varılamaması ve sonrasında sınır rejimi antlaşması imzalanmışsa ama yürürlüğe girmemişse eğer, bir sorun Uluslararası Adalet Divanı önüne taşınabilir. (Ergüven, 2014, s. 314)

1982 tarihli Uluslararası Deniz Hukuku Sözleşmesi'nin maddelerini yerine getirmekle görevli olan Uluslararası Deniz Hukuku Mahkemesi, ilk toplantısını 1 Ekim 1996'da Hamburg'da yapmıştır. (Akçapar, 1996, s. 19) Uluslararası hukuk, devletler arasındaki uyuşmazlıkların barışçıl yollardan çözümünü öngörmektedir ve bu amaçla çeşitli hukuki ve siyasi kurum ve ilkeler meydana getirilmiştir. Ancak devletler kimi zaman zorunlu yargı yolunu kabul etmemişlerdir.

Sözleşme, uyuşmazlıkların çözümü için ilk olarak barışçıl yollardan yapılmasını öngörmektedir. Daha sonra zorlayıcı ve bağlayıcı yollara başvurabileceğini belirtir. Münhasır ekonomik bölgeye ilişkin olarak ortaya çıkabilecek uyuşmazlıklarda, M.E.B.'deki canlı kaynakların idaresi ve buradaki bilimsel araştırmaların düzenlenmesi konularında, taraf devletlerin zorunlu yargı yolu yerine uzlaştırma yoluna başvurmaları zorunlu hale gelmektedir. (Akçapar, 1996, s. 26) Deniz çevresinin korunması konusunda da Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi, zorunlu yargı yolunu öngörmektedir.

Deniz alanlarının sınırlandırılması konusu deniz hukukunun en hassas konularından biridir. Bu noktada Uluslararası Adalet Divanı kararları ve *ad hoc*¹⁶ tahkim kararları önem kazanmaktadır. Karasuları, kıta sahanlığı ve münhasır ekonomik bölge sınırlandırmalarında bu kararlara bakılmaktadır. Kıta sahanlığı ve münhasır ekonomik bölgenin sınırlandırılmasının anlaşma yoluyla, U.A.D. Statüsü'nün 38. maddesinde belirtilen uluslararası hukuk kaynakları temelinde yapılması ve sonucun da hakça olması gerektiği ifade edilmekte iken karasuları içinse Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi'nin kararına göre orta hat (eşit mesafe), özel durumlar ve tarihi haklar gibi bazı kavramlara atıf yapılmaktadır. (Akçapar, 1996, s. 29)

Uluslararası deniz hukuku kavramlarının bir kısmına yer verildiği bu bölümde, tarihi süreç içerisinde bu kavramların gelişimine de yer verilmiştir. Uluslararası hukukun önemli bir dalı

¹⁶ Ad Hoc; geçici anlamına gelmektedir. (Pazarcı, 2009, s. 382)

olan deniz hukukunun, uluslararası ilişkiler çerçevesinde ele alınabilmesi amacıyla bir sonraki bölümde kurumsallaşma kavramına yer verilecektir. Kurumsallaşmanın deniz hukukuna uygulanabilirliği açısından bu kavramın temel unsurları aktarılacak ve kurumsallaşmanın deniz hukukundaki pratikleri ele alınacaktır.

İKİNCİ BÖLÜM

ULUSLARARASI DENİZ HUKUKUNUN KURUMSALLAŞMA PERSPEKTİFİNDEN ELE ALINIŞI

Kurumsallaşma yaklaşımının anlatılmasına başlanılmadan önce ilk olarak kurum kavramının ne olduğuna bakılması gerekmektedir. Kurum kavramının ve kurumsallaşma yaklaşımının daha iyi anlaşılabilmesi için birtakım tabirlerden de yararlanılacaktır. Bunlardan ilki normatif kelimesinin anlamıdır. *Normatif* kavramlar genellikle ‘değerler’(values) olarak tanımlanır ve gerçekleştirilmesi gerekenlere işaret eder. (Heywood, 2012, s. 18) Siyaset biliminde pek çok değer bulunmaktadır. Adalet, düzen, eşitlik gibi kavramlar normatif kavramlar arasında sayılabilir. *Deskriptif* kavramı ise normatif kavramının karşısında, olması gerekenle değil olgularla ilgilidir. (Heywood, 2012, s. 18) Tasvir etmek ve betimlemek anlamlarına da gelmektedir. Bu kavramın kullanımı ise var olan yapıların tarifinin yapılması sırasında yararlı olacaktır. Kurumsallaşma kavramının açıklamasına yer verilirken aynı zamanda bu teorinin tarihi süreç içerisinde uğradığı değişim de aktarılacaktır. Tarihi süreç içerisinde kurumsallaşma yaklaşımını ele alırken eski ve yeni kurumsalcılık çalışmaları karşımıza çıkmaktadır. Bu çalışmaların daha iyi anlaşılabilmesi için aktarılması gereken kavramlar ise davranışsalcılık¹⁷(behavioralism) ve rasyonalitedir. *Davranışsalcılık*, sosyal teorilerin yalnızca gözlemlenebilir davranış temelinde yapılandırılması gerektiği inancıdır. Siyasal analizde bilimsel bilginin, doğrulanabilir veya yanlışlanabilir açıklayıcı teoriler temelinde geliştirilebileceğini iddia etmektedir. (Heywood, 2012, s. 125) *Rasyonalite*, özgürlük ve insanın ilerlemesinin kaçınılmaz olduğunu esas alır ve insan hakları, anayasacılık, demokrasi ve devletin güçlerinin sınırlandırılması görüşleri etrafında şekillenmiştir. (Burchill, 2014, s. 85) Bu iki kavram, kurumsallaşma yaklaşımının daha iyi anlaşılabilmesi açısından önem taşımaktadır.

Çalışmanın içerisinde kurumsallaşma yaklaşımının uluslararası hukukla olan ilişkisi aktarılmaya çalışılacaktır. Uluslararası hukuk konusu, uluslararası ilişkiler teorisyenleri tarafından göz ardı edilmiş bir alandır. Oysaki yasallık kavramı, gerek sosyal toplum gerekse uluslararası toplum içerisinde önemli bir yere sahiptir. Hukuk, toplumun her katmanını ilgilendirir ve bu yönüyle dikkate alınması gereken bir konudur. Politikanın uygulamaya aktarılması hukuk sayesinde mümkün hale gelmiştir. Hukukun siyaset ile olan karşılıklı etkileşimi, toplumların davranışlarının belirleyici unsurlarındandır.

¹⁷ Psikolojideki davranışçılıkla (behavioralism) karıştırılmamalıdır.

Hukuk, siyaseti işleme haline gelmektedir. (Burley, 1993, s. 210) Uluslararası sistemde toplum değerleri bulunmayacağı dile getirilmiştir. Hukuk, siyaset biliminin sistematik¹⁸ şeklidir. (Burley, 1993, s. 211) Bir dünya hükümetinin kurulmasından çok uluslararası yasal düzenin kurulması ülkelere barışı getirecektir. (Burley, 1993, s. 212) McDougal'a göre uluslararası hukuk; devam eden siyasi ve sosyal sürecin ayrılmaz bir parçasıdır. Falk'a göre ise bu süreçlerin sistemik bir ölçüde uluslararası hukuk ile ilişkilendirilerek kavramsallaştırılmasıdır. Uluslararası hukuk yerine 'uluslararası yasal süreç' denilmesi de söz konusudur. Bu yorum genellikle 'Yasal Gerçekçilik' tanımlaması içerisine girer. (akt. Burley, 1993, s. 213)

Siyasetin küreselleşmesi, hukukun da küresel bir boyut kazanmasını sağlamıştır. Uluslararası hukuk, küresel adalet boşluğunun yerini doldurmak için oluşturulmuştur. Bir anlamda ülkelerin gelecekte şiddete başvurmaları engellenmek istenmiştir. Ancak aynı zamanda uluslararası hukukun, devletlerin egemenliklerini ve ulusal güvenliklerini tehdit ettiğini düşünenler de mevcuttur. (Heywood, 2013, s. 413) Yine de bu düşünce, devletleri uluslararası hukukun var olduğu bir sistemin dışına çekemez. Devletler kuralları ihlal etmenin vermiş olduğu fazla maliyetten çekinirler.

Çalışmanın oluşmasını sağlayan uluslararası hukukun bir alt dalı olan uluslararası deniz hukukunun, uluslararası ilişkiler teorileriyle açıklanabilmesi için ilk olarak hukuk kavramının teorilerle olan ilişkisini açıklamamız gerekmektedir. Hukuk, birtakım kurumlar aracılığıyla yürütülmekte ve devletlerin karşılıklı etkileşimi de bu kurumlar aracılığıyla olmaktadır. Çağdaş dünyanın daha iyi anlaşılabilmesi için gerekli olan en önemli araçlar '*kurumlar*' ve '*karşılıklı bağımlılık*' kavramlarıdır. (Keohane, 2002, s. 1) Robert Keohane ve Joseph Nye, 1970'li yılların başında Avrupa Birliği (AB) örneğinden yola çıkarak, uluslararası ilişkiler literatürüne karşılıklı bağımlılık teorisini kazandırmışlardır. Ancak ilerleyen zamanlarda uluslararası örgütlerin yaşadıkları rejim değişikliklerini daha iyi açıklayabilmek için kurumsallaşma kavramını kullanmaya başlamışlardır. (Keohane, 2002, s. 3) Kurumlar, devletlerin işbirliğini arttırması açısından önemlidir ve maliyetin azalması açısından kurumların oluşturduğu kurallar bütününe ihtiyaç duyulmaktadır. Kurallar bütünü ve devletlerarası çeşitli düzenlemeler, karşımıza uluslararası hukuk kavramını çıkarmaktadır. Uluslararası deniz hukukunun esas alındığı bu çalışmada, teorik tartışmanın temelini de kurumsallaşma anlayışı oluşturacaktır.

¹⁸ Fransızca kökenli bir kelime olup, sistemli demektir. Sistemli; belli ilkelere, kurallara uyan dizgeli anlamına gelmektedir. (Türk Dil Kurumu)

Uluslararası deniz hukukunun, kurumsallaşma perspektifinden ele alınmadan, öncelikli olarak kurumsallaşma kavramının anlamına değinilmesi gerekmektedir. Kurumsallaşma kavramının tarihi süreç içerisinde ele alınış biçimlerinin aktarılmasının ardından, uluslararası ilişkilerin en önemli teorileri olan realizm ve liberalizme yansımalarına değinilecektir. Bu amaçla kurumsallaşmayı daha iyi açıklamaları bakımından neorealizm ve neoliberalizm seçilmiştir. Bu iki teorinin ele alınması, uluslararası sistemi¹⁹ daha iyi anlamamıza yardımcı olacaktır. Anlayışın tarihi perspektifinin ele alınmasının ardından kurumsal teorinin temel unsurlarına değinilecektir. Bu temel unsurlar, çalışmanın önermelerini oluşturmaktadır ve kurumsallaşmanın deniz hukuku pratiğinin anlatımı sırasında bu önermelerden yararlanılacaktır. Bu temel unsurların aktarımının ardından, kurumsallaşma türlerine değinilecek ve çalışmanın kapsamının ne tür kurumsallaşmaya örnek olabileceği irdelenecektir. Kurumsallaşmanın deniz hukuku pratiğine geçilmeden önce kurumsallaşmanın getirdikleri, yani sonuçlarına değinilecektir. Bu amaçla da işbirliği ve karşılıklı bağımlılık kavramlarından yararlanılacaktır. Kurumsallaşmanın uluslararası deniz hukukuna olan etkisinin anlatılacağı son kısımda ise, kurumsallaşmanın temel unsurlarının karşılanıp karşılanmadığı analiz edilecektir. Bu analizden sonra, B.M.D.H.S.’nin iki temel kurumu olan Uluslararası Deniz Yatağı Otoritesi ve Kıta Sahaneliği Sınırlama Komisyonu aktarılacaktır.

2.1. Kurum Nedir?

Kurum; “*evlilik, aile, ortaklık, mülkiyet gibi köklü bir yapıyı içeren, genellikle devletle ilişkisi olan yapı veya birlik, müessese*” olarak tarif edilmektedir. (Türk Dil Kurumu) İngilizcede *institution*, Fransızcada *le institut*, Almandada ise *die institution* olarak geçmektedir. Kurumlar, insan hayatına ve piyasalara belli bir düzen sağlama görevini yerine getiren araçlar olarak görülmektedir. (Kama, 2011, s. 185) Parsons’ın ifadesine göre; kurumlar, bireylere belli bir rol biçerek onların rollerine uygun davranmasını beklemektedir. (akt. Kama, 2011, s. 185) North’a göre organizasyon kavramı ve kurum kavramı birbirinden farklıdır. Organizasyon ya da örgütler, bireylerin amaçlarına hizmet etmesi amacıyla oluşturulmuş, fırsatları değerlendirme amaçlı yapılardır. Kurumlar ise aktörlerin ya da bireylerin hareket alanını belirlerken aynı zamanda kendisi bir aktör olma görevini üstlenmektedir. (akt. Kama, 2011, s. 185)

Kurum kavramını Heywood, uluslararası bir örgütün fiziki kişiliğe sahip olmak zorunda olmayan, davranışları ve beklentileri şekillendiren normlar, kurallar ve uygulamalar bütünü olarak tarif etmiştir. (Heywood, 2013, s. 396) March ve Olsen kurumları, organizasyonlar,

¹⁹ Sistem; çeşitli şekillerle birbirleriyle ilişkiler ağı içinde bulunan parçaların oluşturduğu bütündür. (Ateş, 2014, s. 285) Uluslararası sistem; “*devletler arasındaki ilişkiler ağının oluşturduğu bütünlük*” olarak tanımlanmaktadır. (Ateş, 2014, s. 286)

rutinler ve yöntemler topluluğunda yönetim kuralları olarak tanımlamışlardır. (March ve Olsen, 1989, s. 21) Siyasal kurumlar ise; “*roller ve durumlar arasındaki ilişkiler olarak uygun eylemleri tanımlayan bağımsız kurallar ve rutinler topluluğu*”dur. (March ve Olsen, 1989, s. 160)

Kurum kavramının farklı düşünürler tarafından nasıl tarif edildiğini ele aldıktan sonra, kurum kavramının bir yaklaşıma nasıl dönüştüğünü açıklamamız gerekmektedir. Bu noktada özellikle hangi sorunsalların kurumsal bakış açısını yarattığını da aktarmamız yerinde olacaktır.

2.2. Kurumsallaşma Yaklaşımı

Kurumsallaşma çalışmaları, sosyal bilimlerde bir uyanış etkisi yaratmıştır. Bazı çevrelerde kurumsallaşma, bireysel davranış biçimlerine bir tepki olarak düşünülmüş ve ortak politik ve ekonomik davranışlar neticesinde doğduğu görüşü hâkim olmuştur. (DiMaggio ve Powell, 1991, s. 2) Kurumsal teori, 1970’lerin ortalarına doğru yeni biçimine bürünmeye başlamıştır. Kurumsal teori, örgütlere yöneltilen eleştiri amaçlı şu soruların neticesinde irdelenmeye başlamıştır.

- Neden hastane ve okul gibi aynı tipteki organizasyonlar, birbirine çok yakından benzeyen dağınık bölgelerde yerleşmişlerdir?
- Çeşitli kurum örnekleri binlerce yıldır kendini göstermektedir. Kurumların hangi belirgin özellikleri örgütlerin doğuşu ile ilişkilendirilebilir?
- Örgütsel oluşumlarda davranışları nasıl kabul ederiz? Davranış, rasyonel çıkarların ve bilinçli seçim tecrübelerinin akabinde mi oluşmaktadır yoksa öncelikle sözleşmeler, rutinler ve alışkanlıklarla mı şekillenmektedir?
- Neden örgütsel katılımcıların davranışları, genellikle resmi kural ve organizasyonun belirlediği hedeflerden yola çıkmaktadır?
- Neden ve nasıl hukuk, resmi kurallar ve diğer düzenleyici şekiller ve normatif sistemler ortaya çıkmıştır? Bireyler bu kurallar sistemine kendi davranışlarını zorunlu olarak bağlama fikrine karşı gönüllüler midir?
- Çıkarlar nereden gelmektedir? İnsan doğasından mı kültürel bir inşadan mı gelmektedir?
- Neden özel yapılar ve uygulamalar, örgütleri benimsemenin belirli özelliklerini öngörmeden örgüt sahasına doğru yayılırlar?
- Kültürel inançlar içindeki farklılıklar, örgütlerin doğasını ve işlevini nasıl şekillendirir?

- Neden örgütler ve bireyler kurumlara uyarlar? Onlar bu şekilde ödüllendirileceklerini mi düşünürler yoksa ahlaken itaat etmek zorunluluğunda olduklarını mı düşünürler ya da davranışın başka hiçbir türüsünü tasavvur edemezler mi?
- Kurumlarla örgütler arasındaki hangi süreçler bağıntılıdır? Hangi araçlar ve taşıyıcılar, kurumsal mesajları örgütlere aktarır ve örgütsel eylem ve tepkiler kurumları nasıl etkiler?
- Kurumlar istikrar ve düzeni sağlamak için çalışıyorsa, hangi değişiklikler meydana gelir? Eğer kurumlar bireyleri teşkil ediyor ve kontrol ediyorsa, bireyler içinde yerleşik oldukları sistemi değiştirmeyi nasıl ümit ederler? (Scott, 2001, s. xix)

Örgütlerle ilgili akla gelen bu soruların ardından kurumsallaşma yaklaşımının irdelenmesi önem kazanmıştır ve ekonomi, sosyoloji ve siyaset bilimi dallarında kurumsallaşma anlayışının izleri aranmıştır. Kurumsallaşma yaklaşımının çalışmanın hipotezinde analiz edilebilmesi için öncelikle tarihsel açıdan gelişimine ve bu şekilde unsurlarının neler olduğuna bakmamız gerekmektedir.

2.3. Eski Kurumsalcılık

Kurumsalcılık çalışmaları eski ve yeni kurumsalcılık olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Eski kurumsalcılık (old institutionalism), gerçekte tarihin en eski siyasal yaklaşımı olarak bilinmektedir ve kökenleri Platon ve Aristo'ya kadar dayanmaktadır. Machiavelli, Hobbes, Locke ve Rousseau tarafından da geliştirilen bu yaklaşımla, adalet, düzen, özgürlük gibi siyasal ideallerin sağlanacağı siyasal kurumlar incelenmiştir. (Heywood, 2012, s. 136) Bu siyasal kurum olarak da devlet görülmüş ve kurumsalcılık anlayışı devlet kurumunun üzerine inşa edilmeye çalışılmıştır.

Siyasal yaşamın ilk sistematik düşünce akımı olarak görülen kurumsalcılık anlayışı, bireylerin davranışlarının daha iyiye ulaşılabilmesini sağlayan yönetim kurumlarının doğasını anlayabilmek adına geliştirilmiştir. (Ergül, 2007, s. 9) Bu anlayış da insan doğası üzerinde durmuş ve bireyin karmaşık ve değişken davranışının kolektif bir amaca yönelme ihtiyacı sonrasında kurumların oluştuğu üzerinde durulmuştur. Bu kurumların tasvir edilmesi, başarılarının analizinin yapılması ise ileriki yıllarda doğacak yeni kurumlar için bir örnek teşkil etmiştir. Siyaset biliminin de işte bu yönetim kurumları analizinden sonra üretildiği düşünülmektedir. (Ergül, 2007, s. 10) Özellikle devlet kavramı üzerine yazan düşünürler, kurumsalcılık anlayışının temellerini oluşturmuşlardır.

Eski kurumsalcıların en dikkat çeken görüşü, kurumların tarihi süreç içerisinde var olduklarını ve geliştiklerini dile getirmişleridir. Devletin, ekonominin ve toplumun insan doğasını yansıttığı fikrine karşı çıkan eski kurumsalcılar, kurumların değişime açık olduklarını da vurgulamışlardır. Özellikle hukuk alanı üzerine çalışma yapanların, eski kurumsalcıların bu tarihsel bakış açısına sürekli başvurdukları görülmektedir. (Ergül, 2007, s. 10) Kurumsalcılık anlayışının hukuka olan katkısı göz ardı edilmemiştir. Eski kurumsalcılar, özellikle mahkeme önündeki bir uyuşmazlığın, siyasal güçler arasındaki bir mücadelenin bir aşaması olduğunu dile getirmişlerdir. (Ergül, 2007, s. 20) Eski kurumsalcılar kurumların tarihsel açıdan incelenmesinin yanında karşılaştırmalı analizini de yapmışlardır. Belli kurumların farklı ülkelerdeki şekillerine bakarak daha iyiye ulaşılabileceğini savunmuşlardır. (Ergül, 2007, s. 10)

Eski kurumsalcılar yapısalcılığı (structuralism) benimsemişlerdir ve yapının önemli olduğunu belirtmişlerdir. Davranışların yapı tarafından belirlendiğini vurgulamışlar ve bireyin yönetim içindeki etkisinin yapının özelliklerinin bilinmesi halinde arka planda kalacağını dile getirmişlerdir. Betimleyici bir özelliğe sahip olan eski kurumsalcılar, tarihçilerin kullandıkları yöntemlerle belirli olayları, dönemleri ve kurumları incelemişlerdir. Bu analizlerin sonucunda da yeni oluşacak kurumlarda deneyimlerinden yararlanmışlardır ve bu özellikleriyle tümevarımcıdırlar. (Ergül, 2007, s. 12) Bütün bu özellikler, eski kurumsalcıların normatif bir yapı sergilediğini göstermektedir. Kurumsallaşma analizlerinde en çok karşılaşılan kavramlardan biri de değerler (values) kavramıdır. Eski kurumcuların değerleri, yani olması gerekenleri esas almasına karşılık ise yeni kurumsalcılar gerçeğe ilgilenmiş ve bu yönleriyle pozitivist bir bakış açısı sergilemişlerdir. (Ergül, 2007, s. 12) Eski kurumsalcılar gerçekçi bir bakış açısını kurumları tanımlarken sergilemişlerdir. Mahkeme, hukuk doktrinleri, yazılı görüşler, yasalar ve anayasalarla ilgilenerek, bu kurumların tarihsel olarak istikrar kazanmış düşüncelerin temeli olarak görmüşlerdir. (Ergül, 2007, s. 14) Eski kurumsalcılar gerçeği göz ardı etmelerinden dolayı eleştirilmektedir. Sadece devletle ilgilenen siyaset anlayışı, iktidarın dağıtılmasında kurumsal olmayan aktörleri göz ardı ederek gerçeklikten sapmıştır. (Heywood, 2012, s. 137)

Kurumsal yaklaşımlar, Avrupa ve Amerika'da XIX. yüzyılın ikinci yarısında ve XX. yüzyılın ilk yıllarında da siyaset biliminde kendisini etkin bir şekilde göstermiştir. (Scott, 2001, s. 6) Anayasa hukuku ve ahlak felsefesi gibi alanlarda kurumsal analizlerin izlerine rastlanılmaktadır. Özellikle yönetim yapısındaki idari düzenlemeler ve yasal çerçeve oluşturma girişimlerine bu dönemlerde dikkat çekilmeye başlanmıştır. XX. yüzyılın başında geliştirilen kurumsal okul, birkaç tanımlayıcı özellikler geliştirmiştir. Yaklaşım ilk olarak,

resmi yapılar ve yasal sistemlerle meşgul olmuştur. Hükümetlerin kurumsal delilleri olarak da anayasalar, kabineler, parlamentolar, mahkemeler ve bürokrasi savunulmuştur. İkinci olarak, belirli siyasi sistemlerin düzenlenme tasvirleri olduğundan ve birbirleriyle bağlı kuralların, hakların ve prosedürlerin yapısının ürünü olduğundan bahsedilmiştir. Eski kurumsalcı yaklaşım, devam eden değişim kökenini vurgulamadığından muhafazakâr kabul edilmiştir. Kurumların tarihsel süreç içerisinde oluştuğunun vurgusunu yapan eski kurumsalcılara göre kurumlar tamamlanmış bir ürün olarak görülmüş ve geçmişten gelen bir kurumsallaşmanın gelecekte başka bir yapıya dönüşemeyeceği vurgulanmıştır. Eski kurumsalcı yaklaşım, ahlak felsefesi ile daha çok, ampirik bilim ile ise daha az ilişki içerisindedir. (Scott, 2001, s. 6)

1930'larla başlayıp 1960'lı yıllara kadar devam eden süreç içerisinde kurumsal anlayış, davranışsal yaklaşım ile birlikte anılmaya başlamıştır. Siyasi davranışların analizi bu yaklaşım ile birlikte yapılmış ve kurumların yapısı anlaşılmaya çalışılmıştır. Siyaseti anlamak ve siyasi sonuçları açıklamak için analistler, devlet kurumlarının resmi niteliklerine odaklanmak yerine güç, tutum ve siyasi davranışın gayri resmi dağılımlarına odaklanma argümanı üzerine davranışsal bir yaklaşım ile düşünmüşlerdir. 1960'lı yıllara kadar olan süreç içerisinde davranışçıların kurumları ele alış biçiminden kurumların göz ardı edildiği, aktörlerin davranışlarının ve tutumlarının asıl belirleyici olduğu anlaşılmaktadır. (Ergül, 2007, s. 23) Bu tarihler içerisinde başta bürokrasi ve yargı kurumları olmak üzere, bireylerin sahip olduğu siyasi kültürün tutumlarını etkilediği görüşü hâkim olduğundan, kurum kavramı arka plana atılmıştır.

1960'larda ve 1970'lerde davranışçılık yaklaşımı yerine ise felsefi temelleri Thomas Hobbes'dan gelen rasyonel seçim yaklaşımı ön plana çıkmıştır. Oyun teorisi de rasyonel seçim yaklaşımının temel yapı taşı durumundadır. (Ergül, 2007, s. 31) Rasyonel seçim teorisi faydacılık esasına dayanmaktadır ve siyasal aktör ve gruplar fayda maksimizasyonu amacıyla hareket eden rasyonel varlıklar olarak görülmüşlerdir. (Ergül, 2007, s. 32) Bireyler faydaları açısından kurumlardan yararlanır ve bu durum kurumları toplumun en etkili mekanizması haline getirir.

Siyaset biliminin dışında farklı alanlarda da kurumsalcılık anlayışı hâkim olmuştur. Eğitim, sosyoloji alanları üzerinde 1960'larda yapılan kurumsallaşma çalışmaları bu alanda önem arz etmektedir. Max Weber'in bürokrasi alanında yaptığı çalışmalarının bir kısmını İngilizceye çeviren Talcott Parsons'un, *Administrative Science Quarterly* (Aylık İdari Bilimler) Dergisi'nin editörü James D. Thompson'ın ve Carnegie Teknoloji Enstitüsü'ndeki çalışmalarıyla bilinen James G. March'ın örgütler üzerine geliştirdikleri kurumsal anlayışlar, kurumsal teorinin 1960'lardaki öncüllerinden sayılmaktadır. (Scott, 2001, s. 22) Yine de

kurumsallaşma yaklaşımının ilki olarak Columbia Üniversitesi'nde eğitim bilimleri alanında yapılan çalışmalar kabul edilmektedir.

Robert K. Merton ve öğrencileri ampirik çalışmalar gerçekleştirerek kurumsallaşmanın modern anlamdaki ilk adımlarını attılar. Ancak Merton, “Bürokratik Yapı ve Kişilik” adlı eserinden de anlaşılacağı üzere, kurumsallaşma kavramını kullanmaktan kaçınmıştır. (Scott, 2001, s. 22) Merton'dan fazlasıyla etkilenen öğrencisi Philip Selznick ise örgütlerin yapısında kurumsallaşma analizleri yapmıştır. Merton'un 1936 yılında örgütleri, “*amaca yönelik toplumsal eylemlerin beklenmedik sonuçları*” olarak nitelendirmesi 1949 yılında Selznick'in çalışmalarını da etkilemiştir. Örgütleri “*rasyonel eylemin yapısal ifadesi*” olarak nitelendirmiş ve katılımcılarının toplumsal özelliklerinden etkilendiğini belirtmiştir. (Scott, 2001, s. 23) Selznick'e göre örgütler toplumsal sistemlerdir ve hedefleri ya da prosedürleri kurumsallaşmaya eğilimlidir. (Scott, 2001, s. 23) Kurumsallaşma bir süreçtir ve örgütlerin zaman içerisinde evrimleştikleri durumu teşkil etmektedir. Selznick, kurumsallaşma ile ilgili çalışmaları Tennessee Valley Authority (TVA) bünyesinde devam ettirmiştir. (Scott, 2001, s. 24) Selznick ve öğrencilerinin çalışmaları, kurumsal teorinin gelişmesini sağlamış ve bilim insanlarının örgütlere olan bakışını değiştirmiştir. Selznick'in kurumsallaşma üzerine yapmış olduğu çalışmalar adeta örgütlerin afişe edilmesi olarak tasvir edilmiştir. Kurumları, güçlü bireylerin bazı değer ve çıkarları dayattığı bir yapı olarak görülmesini de Selznick'in öğrencisi Arthur Stinchcombe 1968 yılında yapmış olduğu çalışmalar sayesinde ortaya koymuştur. (Scott, 2001, s. 25) Kurumsallaşmanın ele alınması, Merton ve Selznick'in onu örgüt yapısının bir süreci olarak tarif etmesiyle başlamış, Stinchcombe'un ise güçlü aktörlerin kullandıkları bir mekanizma olarak tarif etmesiyle devam etmiştir.

Talcott Parsons 1950'lerin sonunda kurumsallaşma üzerine yaptığı çalışmalarda, örgütler ve çevreleri üzerine yaptığı araştırmalardan yararlanmıştır. Parsons genellikle kültürel kurumsallaşma üzerine yaptığı çalışmalarla bilinir ve örgütlerin varlığının yasallığını oluşturduğunu savunur. (Scott, 2001, s. 26) Okullar, toplumun sosyalleşme ve eğitim gibi kültürel hedeflerin sağlanması için oluşturulmuş yasal örgütlenmelerdir. (Scott, 2001, s. 26) Parsons'un kurumsallaşma yaklaşımı üzerindeki analizleri Selznick ve öğrencileri kadar ampirik değildir. Örgütlere getirdiği katmanlı ölçütleri sadece birkaç teorisyen tarafından kullanılmıştır.

Siyaset Bilimci Herbert Simon, kurumsal teoriyi yönetimsel davranışlara uyarlamaya çalışmıştır. Simon, örgütsel yapının özellikleri ile bireysel bilişin kapasite sınırları arasında bağlantı kuran ilk teorisyendi. (Scott, 2001, s. 27) *Yönetimsel Davranış* adlı kitabında Simon, örgütsel yapıların bireylerin örgüt içerisinde karar vermelerini nasıl basitleştirdiğini ve

desteklediğini açıklar ve örgütlerin bireylere davranışlarında rasyonel sınırlar koyduğunu tarif eder. Simon'a göre bireylerin kararlarında örgütler rehberlik sağlar ve örgütsel kurallar, prosedürler ve rutinler bu rehberlikte aracılık eder. Örgüt içerisinde davranışlar rasyonel yapılıdır çünkü seçenekler kısıtlı ve bireyler kurallar aracılığıyla yönlendirilir. Örgütlerin belirlediği rehberlik sağlayan programların katılımcı bireylerin davranışlarını şekillendirdiği üzerinde duran Simon, bu davranışların rasyonel olmasını sağlayan yapının örgütler olduğunu dile getirir. Bu davranışların sonucu olarak oluşan rasyonel bireyler, örgütlenmiş ya da kurumsallaşmış bireyler olarak karşımıza çıkar. (Scott, 2001, s. 28)

2.4. Yeni Kurumsalcılık

Yeni kurumsal teorinin ortaya çıkışı ise eski teorik söylemlerden keskin bir ifade ile ayrılmaz. Yeni kurumsalcılık da ekonomik, politik ve sosyal alanlarda var olan bir kurumsallaşmadan bahseder. Aslında siyasi bilimler alanında kurumsallaşmadan bahsederken yeni kurumsallaşma anlayışından bahsedilmemesi gerekmektedir. Çünkü kurumsallaşma siyaset biliminde yeni bir yapıya bürünmemiştir. Özellikle sosyoloji ve ekonomi alanlarında yeni bir kurumsalcılıktan bahsedilebilir. Ekonomik yapılar, sözleşmeler, yasalar, hiyerarşiler, standart çalışma prosedürleri, profesyonel kodlar ve sosyal normları 1980'lerde keşfetmeye başlamıştır. İşte bunların ışığında yeni kurumsalcılıktan bahsedilmeye başlanmıştır. (March ve Olsen, 1984, s. 738) Siyaset bilimi içerisinde bahsedilebilecek yeni kurumsallaşma ise eski kurumsalcılıkla arasında keskin bir fark yaratmamıştır.

Bu çalışmada ele alınacak alan ise siyaset bilimi ve kurumsallaşma bağıntısıdır. Siyasi bilimler ve siyaset sosyolojisi ile ilgilenen yeni kurumsalcılar kendilerini tarihi kurumsalcı teorisyenler, normatif kurumsalcılar ve rasyonel seçim teorisyenleri olarak üç gruba ayırmaktadırlar. Tarihi kurumsalcılara göre kurumlar hem resmi yapıların ve gayri resmi kuralların hem de prosedürlerin yönetim yaratmasıdır. Politik kurumlar tamamen sınıflar gibi toplumsal yapıdan oluşmamıştır ve toplumsal yapıdan bağımsız izler de barındırmaktadır.

Yeni kurumsalcılık anlayışı 1980'lerden itibaren önem kazanmaya başlamıştır ve siyaset biliminde tercih edilen bir yaklaşım olmaya başlamıştır. XIX. ve XX. yüzyılın ilk yarısında hakim olan davranışçılık anlayışının terk edilmeye başlanması ile ortaya çıkan yeni kurumsalcılık bireyin siyaset biliminden kurumdan daha önemli olmadığını dile getirir. (Ergül, 2007, s. 34) Yeni kurumsalcılığın siyaset bilimine dahil olmasını sağlayan öncülleri arasında James G. March ve Johan P. Olsen yer almaktadır. March ve Olsen, davranışçılığın karakteristik özelliğinin siyaset bilimine olan etkisini reddetmişlerdir. Buna karşılık siyasetin kurucu özelliğinin ön plana çıkarılarak normatif bir şekilde kurumların önem kazandığını dile

getirmişlerdir. (March ve Olsen, 1984, s. 735) March ve Olsen, kurumların hiçbir zaman siyasi arenadan kaybolmadıklarını ve bu nedenle siyaset var olduğu sürece kurumsallaşmadan da söz edileceğini dile getirmişlerdir. (1984, s.735)

Devlet en eski ve en bağımsız siyasi kurum olarak görülmektedir. March ve Olsen, modern siyasi düşüncede birçok bilim insanının devletlerden daha çok örgütlerin daha önemli toplumsal bir yapı olduğunu düşündüğünü dile getirmişlerdir. (1984, s.735) Toplumsal yapı olarak da toplumda var olan ekonomik sınıfları, coğrafyayı, iklimi, kimliği, dili, kültürü, ekonomik koşulları, nüfusu, teknoloji ve ideolojiyi görmüşler ve bu toplumsal yapıların siyaseti etkilediğini ancak siyasetin bu yapıları etkilemediklerini savunmuşlardır. Bu etkileşim sonucu olarak da örgütlenmeler dünya çapında artmıştır. (1984, s.735)

Bireylerin davranışları sonucu oluşan bir siyaseti reddeden March ve Olsen, aktörlerin birbirlerine bağlı seçimlerinin örgütlerin davranışlarını etkilediğini savunmuştur. (1984, s.736) Bu durumu ise küçük eylemlerin büyük sonuçları olarak yorumlamışlar ve oluşan örgütün ve davranışın büyük bir sonuç olduğunu belirtmişlerdir. Kurumların önemi, insanların davranışlarını şekillendirip ve belirlediği yönünde vurgulanmıştır. Kurumlarda oluşturulmuş kurallar ve yöntemler açıktır ve bireyler bu rutinleri takip ederler. Bu şekilde bireyler kendilerinden beklendiğini düşündükleri şekilde davranırlar. (Koelble, 1995, s. 233)

March ve Olsen'in siyaset bilimi için başlattıkları bu kurumsalcı yaklaşım sosyoloji başta olmak üzere ekonomi alanında da çok etkili olmuştur. Paul DiMaggio ve Walter W. Powell sosyoloji alanında kurumsallaşma yaklaşımını geliştirmişlerdir. 1990'larda gelişen yaklaşımlarına göre, kurumsallaşma çalışmalarının kurumsal çevrenin baskısı sonucu oluşacağını ifade edilmektedir. DiMaggio ve Powell, mücbir sebeplerin varlığının olması sonucunda taklit etme arayışlarının oluşmasını ve kuralcı sürece girilerek kurumsallaşmanın oluştuğunu dile getirmişlerdir. (Scott, s. 1987, s. 498) Kurumsallaşmayı bir süreç olarak nitelendiren DiMaggio ve Powell, her örgütün bir süre sonra kurumsallaşma aşamasına girdiğini belirtmişlerdir. Kurumsallaşma çalışmalarını yürüten bilim insanlarının ortak bir görüşü olarak kurumsallaşmanın temel unsuru, örgütlerin yeniden inşası sonucu oluşmasıdır. (Scott, s. 1987, s. 497) Örgütlerin yasallık unsurunu karşılamaması sonucu ve aktörlerin bu yasallığa ihtiyaç duyması, kurumsallaşma arayışlarını da arttırmıştır.

Üç farklı yaklaşımla şekillenen yeni kurumsalcılıkta, March ve Olsen normatif kurumsalcı olarak bilinir. Onlara göre kurum şekli yapılardan çok normlar, kurallar, anlayışlar rutinlerden meydana gelmektedir. (March ve Olsen, 1989, s. 21) Daha öncede aktarıldığı gibi değerler anlamına gelen normatif kavramlarla oluşan bir kurumdan bahsederler. Bu yönüyle

davranışçılık dışlanmış olmaktadır ve kuruma katılan bireylerin tercihleri yerine siyasi davranışı oluşturan kurumların varlığının rolü vurgulanmıştır. Kurumların bireylerden bekledikleri davranışları tasvir etmesiyle, bireylerin davranışlarını yönlendirmesi ve bu davranışların gerçekleştirilmediği takdirde cezalandırılması örneğinden hareketle, March ve Olsen'in normatif kurumsalcı yaklaşımı günümüz kurumsallaşmalarında ön plana çıkmaktadır.

Rasyonel seçim yaklaşımında ise sürece dahil olan aktörlerin rasyonel hareket ettikleri varsayımından hareket edilmiştir. Bu yaklaşıma göre aktörler, en çok faydayı elde etmek isteyerek davranışlarını belirler. (Ergül, 2007, s. 39) Bu yaklaşımda ise karşımıza oyun teorisi çıkmaktadır. Mahkumun ikilemi kuralını sürekli hatırlatan rasyonel kurumsalcılar, oyuncuların her birinin oyunun kurallarının oluşturduğu koşullar içinde kendi menfaatlerini maksimize etmeye çalışırlar. Ancak oyun içerisinde kurallar ihlal edildiğinde maliyetinin fazla olması nedeniyle genellikle tercih edilmez.

Kurumsallaşmanın diğer bir türünü belirleyen kavram süreç kavramıdır. Bu unsur karşımıza tarihsel kurumsalcılığı çıkarmaktadır. Tarihsel kurumsalcılık, kurumları ele alan yaklaşımlar içerisinde önemli bir yere sahiptir. Daha önce de belirtildiği gibi, mücbir sebebin varlığı ve bunun farkındalığı, taklit etme yani var olan yapıların taklit edilmesi ve geliştirilmesi ve son olarak kuralsal bir yapının oluşması, kurumsallaşma aşamasında yaşanan süreç olarak nitelendirilebilir. Öyle ki tarihi kurumsallıkta kurum kavramı, düzenli ve sürekli olarak tekrarlanan davranış kalıpları olarak tarif edilmiştir. (Ergül, 2007, s. 48) Düşünce sistemlerinin doğası da kurumsallaşmalarının çoğalmasını sağlamaktadır. Örneğin; eğitim sistemleri, hukuk, mahkemeler, meslekler gibi düşünce sistemleri düzenleyici bir takım yapıların varlığını gerekli kılar. Bir kurumsal çevrenin oluşumu da çok katmanlı başka bir kurumsal çevrenin oluşumunu kolaylaştırır. (Scott, s. 1987, s. 498) Aynı zamanda geleneksel yöntemler zamanla rasyonalitenin varlığıyla birlikte terk edilmeye başlanmıştır. Özellikle hukuk sistemlerinde halen daha örf ve adet hukukunun önemi azımsanma da ulus devletler tarafından ortak bir hukuk sistemi içerisine girilme arzusu doğmuştur. Günümüzde birçok devletin kültürel çeşitliliği, rasyonel hukuk kurumlarının oluşmasını sağlamıştır. (Scott, s. 1987, s. 499)

Açıklanan yeni kurumsalcılık yaklaşımı ve bu yaklaşımın çeşitlerinden sonra çalışmanın sorunsalı olan uluslararası hukuk kavramına değinilmemiz gerekmektedir. Bu amaçla hukuk kavramının uluslararası aşamaya nasıl geldiği üzerinde durulacak ve sonrasında ise uluslararası hukuk alanında kurumsalcılık çalışmaları irdelenecektir.

2.5. Kurumsallaşma Anlayışının Realizm ve Liberalizme Yansımaları

Realizm teorisi dünya siyasetinin, aldatıcı bir ahlakçılıktan uzak ve duygusal olmayan ‘gerçekçi’ bir anlayışla şekillendiğini belirtir. Klasik realizm, güç siyasetinin insan bencilliği ve egoizmiyle oluştuğunu açıklamaktadır. (Heywood, 2013(b), s. 86) Klasik realizmin merkeze aldığı devlet, modern küresel politikaların en önemli kalıcı unsurlarıdır. (Çıtak, 2014, s. 34) Dünya siyasetinde en önemli ve en güçlü aktör olarak devletleri gören bu teori, kurumsallaşma kavramını açıklamada yetersiz kalmıştır.

Thomas Hobbes’un realizmi açıklamasından anlaşılacağı gibi rekabet ve güvensizlik uluslararası ilişkilerde en belirleyici ölçütlerdir. (akt. Donnely, 2013, s. 56) Birbirine güvenmeyen toplumlar, aralarında işbirliği yapsalar bile, çıkar sona erdiğinde bu işbirliği de sona erecektir. Ayrıca oluşacak olan kurumlar ve normlar, klasik realizm anlayışına göre; genellikle güçlü devletlerin maddi çıkarlarına hizmet etme görevi görecektir. Çıkar sonra erdiğinde, kurumda ortadan kalkacaktır. (Donnely, 2013, s. 75) Gelişen teknoloji ile birlikte klasik güvenlik anlayışı terk edilmeye başlanmış ve ülkelerarası işbirliği sağlanmaya çalışılmıştır. Devletlerin davranışları neticesinde klasik realizmin yerini neorealist bakış açısı almaya başlamıştır.

Klasik realizm anlayışının kurumsallaşmayı açıklayamamasından dolayı yapısal realizm olarak adlandırılan ‘yeni gerçekçilik’, yani neorealizm anlayışının incelenmesi gerekmektedir. Yapısal realizmi geliştiren Kenneth Waltz’dur. Waltz’a göre sistemde iki temel siyasal düzenleyici vardır. Bunlar hiyerarşi ve anarşidir. (akt. Donnely, 2013, s. 60) Sistemde anarşi varsa siyasi birimlerin kaderinin büyük güçler tarafından belirleneceğini belirtir. Böyle bir ortamda devletler, dengeleme siyasetini tercih ederler. Bu şekilde kayıplarını azaltmayı amaçlarlar. (Donnely, 2013, s. 61)

Yapısal realizm, anarşi ve egoizmin olduğu ortamda işbirliğinin olmayacağını dile getirir. (Donnely, 2013, s. 62) Anarşik bir ortam aktörlerin en iyi niyetlerini bile ortadan kaldırabilir. Yapısal realizme göre, uluslararası örgütler, sivil toplum kuruluşları, çıkar grupları, çok uluslu şirketler, diaspora, lobiler, bağımsız araştırma-istihbarat kuruluşları ve bireyler, sistem içerisinde önemlidir ancak dünyayı etkileyen büyük değişiklikler yine devletlerin davranışları sonucu belirlenir. (Çıtak, 2014, s. 49) Oluşacak olan kurum ve normların geleceği, devletlerin tek taraflı davranışlarına bırakılırsa, o kurum tamamen ortadan kalkabilir. Yapısal realizmin kurumsallaşma adına attığı adımlar azımsanmayacak bir öneme sahip olsa da kendisinden sonra gelişen neoliberalizm, kurumsallaşma çalışmalarında daha fazla ön plana çıkmaktadır.

Liberalizm, uluslararası ilişkiler teorilerinin önde gelenlerinden biri olarak düşünülmektedir. Bireyin ve özgür girişimlerin önündeki engellerin kaldırılması ile toplumun genel refahının artacağı düşüncesi, liberalizmin en büyük özelliğidir. (Oğuzlu, 2014, s. 97) Liberalizm insanı merkeze alarak, akılcılığın ön plana çıktığı ve özel hayatın serbestliğini ve kamusal hayata ise sınırlı bir devlet müdahalesini öngören bir akımdır. (Heywood, 2011, ss. 51-80) Burchill'e göre; "*Liberalizm, Avrupa Aydınlanmasından doğan en kalıcı ve etkili felsefi gelenektir*". (2014, s. 85) Sovyetler Birliği'nin 1990'ların başında çökmesiyle birlikte liberalizmin önemi artmıştır. Fukuyama 'Tarihin Sonu' adlı kitabında liberal demokrasi anlayışını, insanlığın ideolojik evriminin son aşaması ve siyasi yönetim biçimlerinin en gelişmiş olarak tarif etmektedir. (akt. Burchill, 2014, s. 86)

Bireyin önceliğine inanan bu ideolojiyle her bireyin kendisine ait girişiminin olması, kişilerin sahip oldukları maddi varlıklar üzerinde adil işleyen bir hukuk mekanizmasının varlığına ihtiyacı doğurmuştur. Akılcılığa sürekli başvuran liberaller, hukukun üstünlüğü kavramını sürekli kullanmışlardır. Tarihin doğrusal bir akış içerisinde olduğuna inanan liberaller, bu akışın '*siyasal örgütlenme*' modeline doğru ilerlediğini savunmaktadırlar. Liberalizme göre bireylerin aralarında yaptıkları toplumsal sözleşme ile birlikte güvenli bir şekilde yaşayabilirler. Devletin de görevi, bireylerin sahip oldukları özgürlükleri birbirlerinin haklarına zarar vermeyecek şekilde kullanmalarını sağlamaktır. (Oğuzlu, 2014, s. 98)

Liberal demokrasilerin birbirleriyle olan ilişkilerinde güç kullanmaktan kaçındıkları görülmektedir. Meşru iç siyasi düzenin oluşması halinde, uluslararası çatışmanın zamanla sona ereceği fikri yaygınlaşmaya başlamıştır. Karşılıklı olarak tüm milletlerin birbirlerinin meşruiyetini tanınması halinde liberal demokrasilerden oluşan bir dünya toplumu yaratılacak ve savaş olasılığı azalacaktır. (Burchill, 2014, s. 88) Liberaller, demokrasinin aristokrasiye, serbest ticaretin de kapalı ekonomiye tercih edilmesinin savaş ihtimaline son verebileceğini düşünmektedirler. (Burchill, 2014, s. 89)

Savaşın çözüme ulaşması, yani uzlaşma ortamının oluşabilmesi için demokrasi ve serbest ticaret şarttır. Liberallere göre; eğer savaşın yükünü taşıyacak vatandaşlar hükümetlerini seçimle iş başına getirirse savaşların yaşanması o zaman imkânsız bir hal alır. (Burchill, 2014, s. 91) Bu noktada ise; demokratik devletlerin otoriter devletlerle çatışma konusunda istekli olması sorunsal karşımıza çıkar. Waltz ve Mearsheimer gibi realistler; çift kutuplu yapının çökmesinin istikrarsızlık ve savaşa sürükleyeceğini düşünmektedirler. Tek kutuplu bir yapı güç dengesizliği yaratır ve bu durum bir tehdit oluşturur. (Burchill, 2014, s. 93)

Serbest ticaret anlayışı milli refahı yükselterek barışın inşasını kolaylaştırır. Aynı zamanda devletler arasındaki ayrımları kaldırıp, bireyleri tek bir çatı altında toplayabilir. Ticaretin önündeki yapay engeller uluslararası gerilimlere yol açar, bu yüzden kaldırılmalıdır. Ortak tek bir çıkar etrafında bir araya gelen toplumların medeniyet seviyeleri yükselir ve kalıcı barış sağlanır. (Burchill, 2014, s. 95)

I. Dünya Savaşı'ndan sonra A.B.D. Başkanı Woodrow Wilson'un ortaya attığı, demokrasi ve uluslararası örgüt yapısının varlığı halinde savaşların biteceği liberal uluslararası düşünce, uluslararası sistemi tam olarak açıklamaya yetmemiştir. (Burley, 1993, s. 207) Uluslararası hukuk ve politikanın arasındaki ilişkinin yeniden kavramsallaştığı bir ortam vuku bulmaya başlamıştır. Yasal doktrinler, politika tercihlerinin kaçınılmaz yansıması haline gelmiştir. Uluslararası hukuk ve politikanın arasındaki bağımlılık dört aşamada gerçekleşmektedir. İlk olarak iletişim, sonrasında güvence ortamının yaratılması ve daha sonra bu ortamı gözleme ve en son olarak da rutinleşmedir. Bütün bu ibareler kurumsallaşma teorisinin, neorealizm düşüncesinden en ayırt edici özellikler olarak düşünülmektedir. (Burley, 1993, s. 209)

1980'lerin sonunda gelişmeye başlayan neoliberalizm, uluslararası örgüt ve kurumların varlığının uluslararası ilişkilerde güven ortamının kurulmasına katkıda bulunacağı fikri üzerinde yoğunlaşmıştır. Neorealistlerle birlikte devletin temel aktör olduğunu ve sistemin yapısının anarşik olduğunu kabul etseler de devletlerarası işbirliğinin olabileceğini savunmuşlardır. (Oğuzlu, 2014, s. 99)

Kuşkucu davranmaya karşı gelen bazı realist siyasi düşünürler; örneğin George Kennan, Hans Morgenthau ve Kenneth Waltz, uluslararası hukuk fikrinin uluslararası ilişkileri yönlendirebileceğini düşündüler. Realist düşünürler, sistemik teorilerin devletlerin davranışlarını etkileyebileceği düşüncesi içerisindedirler. 1970'lerin başında uluslararası ilişkiler teorisyenlerinin beyin gruplarından en önemlisi olan Robert Keohane, uluslararası kurumsallaşma bağıntısı ve rolü karşısında, realist önerilerin karşısında temel bir adım gerçekleştirdi. Uluslararası rejimler, ilkeler, normlar, kurallar ve karar alma mekanizmalarının devlet davranışlarını etkilemesi görüşünü yeni bir isimle ortaya koydu. 1980'lerin sonuna doğru, disiplinlerarası bu görüşe '*Kurumsalcılık*', diğer bir adıyla "*Neoliberal Kurumsalcılık*" adı verildi. Bu teori, yapısal realizme alternatif olarak düşünüldü. Kurumsalcılar ve hukukçular uluslararası sistemi, aktörler, bu aktörler arasındaki yapı ve onların eylemlerinin etkileşim süreci şeklinde açıklamışlardır. (Burley, 1993, s. 206)

Neoliberal kurumsalcılık en temel aktör olan devletlerin aralarındaki ilişkilerin çatışma ve savaş odaklı olması gerekmediğini savunur. Devletler kendi güvenlik ve refahlarından kendileri sorumludurlar. Ancak devletlerarası ilişkilerin iyileştirilmesinde, devletlerin üzerinde onları denetleyebilecek ve yerine göre cezalandırabilecek üst bir otorite merkezinin varlığı önemlidir. Bu ilişkilerde karşılıklı güven eksikliğini ve birbirlerinin niyetleri hakkındaki şüpheleri ortadan kaldırmak için uluslararası örgütlere, rejimlere, kurumlara ve hukuka ihtiyaç vardır. Bunların varlığı uluslararası işbirliğini de geliştirir. (Oğuzlu, 2014, s. 105)

Yasal kurallar ve karar alma mekanizmaları, uluslararası siyasetin yapılandırılmasında kullanılır. Yapısal Realizm de Liberal Kurumsalcılık gibi dünya politikasında kurumsallaşmanın genişlemesi gerektiğini düşünen bir teoridir. Bu yapının, resmi uluslararası örgütler ve normlarla olması gerektiğini dile getirir. (Burley, 1993, s. 221) Neorealizm ve neoliberalizmin bu ortak anlayışları, özellikle II. Dünya Savaşı'ndan sonra pek çok teorisyenin uluslararası sistemi yönetecek bir mekanizmaya ihtiyaç duyduklarının göstergesidir.

Bilim insanlarının tarihi süreç içerisinde kurumsallaşmayı ele alışlarının açıklanmasının ardından, kurumsallaşmanın temel unsurları ve türlerine değinilecektir. Bu aktarımdaki amaç, kurumsal bir yapının nasıl var olduğunu ve deniz hukuku için nasıl bir kurumsallaşmadan bahsedilebileceğinin açıklanmasıdır. Temel unsurlara yer verilmesi ise kurumsallaşmanın doğruduklarının, ortaya koyduklarının aktarılması açısından köprü vazifesi görecektir.

2.6. Kurumsallaşmanın Temel Unsurları ve Türleri

Selznick, kurumsallaşmanın tarifini yaparken aslında onu oluşturan unsurları da aktarmaktadır. Kurumsallaşmanın temel unsurları ise; aktörlerin aktivitelerinin sonucu oluşması, birtakım değerler sonucu yapının var olması ve sürece işlenmesi ve içselleştirilmesi, tarihi bir süreç içerisinde meydana gelmesi ve aktörlerin davranışlarının/eylemlerinin karşılıklı olarak tek tipleşmesi, benzerlik göstermesi olarak sıralanabilir. (Scott, s. 1987, s. 494)

Berger de kurumsallaşmayı, aktörlerin eylemlerinin tipikleşmesi olarak görmekte ve aktörlerin ortak tarihi süreçten geçerek kurumsallaşmayı oluşturduğunu anlatmaktadır. Berger'e göre kurumsallaşma ani oluşan bir yapı sergilemez, aksine kurumların her zaman bir geçmişi bulunmaktadır. Tarihi sürecin önemini vurgulayan bu düşünürler, kurumsallaşmanın var olabilmesi için bunun ön şart olduğunu kabul etmektedir. (Scott, s. 1987, s. 495)

Berger, kurumsallaşma süreçlerini üç aşamada değerlendirmektedir. Bunlar; maddileştirme, nesnelleştirme ve içselleştirmedir. Maddileştirme, aktörlerin harekete geçmesi olarak, nesnelleştirme de aktörlerinin eylemlerinin tasvir edilip belirlenmesi olarak değerlendirilirken; bu eylemlerin oluşturduğu bilinç sonucunda oluşan yapıları da içselleştirme olarak değerlendirmiştir. (Scott, s. 1987, s. 495) Tüm bunlar toplumsal düzenin esas özelliklerini oluşturur. Toplum, bir insan ürünüdür ve nesnel gerçekliktir.

Kurumsallaşma çalışmalarını yürüten bilim insanlarının ortak bir görüşü olarak kurumsallaşmanın temel unsuru, örgütlerin yeniden inşası sonucu oluşmasıdır. (Scott, s. 1987, s. 497) Örgütlerin yasallık unsurunu karşılamaması sonucu ve aktörlerin bu yasallığa ihtiyaç duyması, kurumsallaşma arayışları da artmıştır. Diğer bir ortak unsur ise süreç kavramıdır. Daha önce de belirtildiği gibi, mücbir sebebin varlığı ve bunun farkındalığı, taklit etme yani var olan yapıların taklit edilmesi ve geliştirilmesi ve son olarak kuralcı bir yapının oluşması, kurumsallaşma aşamasında yaşanan süreç olarak nitelendirilebilir. Düşünce sistemlerinin doğası da kurumsallaşmalarının çoğalmasını sağlamaktadır. Örneğin; eğitim sistemleri, hukuk, mahkemeler, meslekler gibi düşünce sistemleri düzenleyici bir takım yapıların varlığını gerekli kılar. Bir kurumsal çevrenin oluşumu da çok katmanlı başka bir kurumsal çevrenin oluşumunu kolaylaştırır. (Scott, s. 1987, s. 498) Aynı zamanda geleneksel yöntemler zamanla rasyonalitenin²⁰ varlığıyla birlikte terk edilmeye başlanmıştır. Özellikle hukuk sistemlerinde halen daha örf ve adet hukukunun önemi azımsanma da ulus devletler tarafından ortak bir hukuk sistemi içerisine girilme arzusu doğmuştur. Günümüzde birçok devletin kültürel çeşitliliği, rasyonel hukuk kurumlarının oluşmasını sağlamıştır. (Scott, s. 1987, s. 499)

Bütün bunlardan hareketle kurumsallaşmanın temel unsurları aşağıdaki gibi sıralanabilir:

- Tarihi süreç içerisinde var olması,
- Aktörlerin eylemlerinin sonucu oluşması
- Örgütlerin yeniden inşası
- Birtakım değerlerin ürünü olup içselleştirilmesi
- Rasyonalitenin, geleneksel yöntemlere tercih edilmesi
- Aktörlerin eylemlerinde tek tipleşmesi

²⁰ Rasyonalite, özgürlük ve insanın ilerlemesinin kaçınılmaz olduğunu esas alır ve insan hakları, anayasacılık, demokrasi ve devletin güçlerinin sınırlandırılması görüşleri etrafında şekillenmiştir. (Burchill, 2014, s. 85)

Kurumsalcılar, bireysel düzeyde açıklamalardan ve analiz seviyesinde değerlendirmelerden kaçınırlar. Bu nedende yapısal²¹ önyargılı olarak değerlendirilirler. (Amenta ve Ramsey, 2010, s. 15) Tüm kurumsallaşma türlerinde karşımıza çıkan süreç ve sonuç değerlendirmeleridir. Kurumsallaşma çalışmaları; sosyolojik kurumsallaşma, tarihi kurumsallaşma ve politik kurumsallaşma olarak üçe ayrılmaktadır. (Amenta ve Ramsey, 2010, s. 15) Sosyolojik kurumsallaşma çalışmaları genel itibariyle, dünya toplumunun oluşumunun kültürel ve düşünsel nedenleriyle ilgilenir. Tarihi kurumsallaşma, politik araştırmalara getirilebilecek bir yaklaşım olarak düşünülmektedir. Bu yaklaşım, kurumların işlevselci açıklamalarını bir kenara atarak, onların neden ortaya çıktığı ve önemleri üzerinde durur. Politik kurumsalcılar, devletlerin, siyasi sistemlerin ve siyasi parti sistemlerinin politik süreç ve sonuçlardan güçlü bir şekilde etkilendiği varsayımından hareket ederek kurumsallaşmayı açıklamaya çalışırlar. (Amenta ve Ramsey, 2010, s. 16) Bu çalışmanın içerisinde başvurulan yöntembilim, politik kurumsalcıların bakış açısı ele alınarak şekillenmiştir.

Politik kurumsallaşma aslında tarihi kurumsallaşmanın devamı olarak düşünülmektedir. Kurumsallaşmanın temel unsurlarından biri olan kurumların belirli bir süreç içerisinde var olma beklentisi, politik kurumsalcıların da ele aldığı bir konudur. Aktörlerin zaman içerisinde karşılıklı etkileşimleri olduğunu ve bu etkileşimin orta sistemik, kurumlararası ya da bölgesel düzeyde olabileceği savunulur. (Amenta ve Ramsey, 2010, s. 28)

Kurumsallaşmanın daha iyi anlaşılabilmesi için, kurumsallaşmaya götüren nedenlerin de aktarılması gerekmektedir. Kurumsallaşma nedenlerinin anlatılmasının ardından da kurumsallaşma sonucu oluşan yapı anlatılmaya çalışacaktır.

2.7. Kurumsallaşma Anlayışının Neden ve Sonuçları

Realizmin en üst siyasi örgütlenme olarak gördüğü ulus devletlerin, zamanla evrensel bir düzene ya da dünya hükümetine dönüşebileceği fikri liberal teorisyenler tarafından ortaya atılmıştır. (Oğuzlu, 2014, s. 100) Liberalizme göre dış politikada ortak çıkar vurgusu önemlidir. Devletlerin ortak çıkarlar içinde olması, sistemin yapısının anarşik olması halinde bile onları işbirliğine yöneltecektir. Devletler neden kurallara ve normlara uyarlar sorusu üzerinde durulur. Devletler norm ve kurallara çıkarları gereği uyarlar. Liberal kurumlar, ortak çıkar ve kazanç dürtüsü etrafında hareket ederler. Realistlerin kazan-kaybet ya da sıfır

²¹ Ulus devletlerin sahip olduğu siyasi karakteristik özelliklerin bir kenara bırakılarak oluşturulacak olan bir antlaşma, dünyada düzen yaratacak ve ahlaki değerlerin ortaya çıkmasına yardımcı olacaktır. Kenneth Waltz'un belirttiği gibi uluslararası ilişkilerin aktörlerinin karakterlerinin bir kenara konulduğu uluslararası sistemin yapısı aklımıza yapısal realizmi getirir. (akt. Donnelly, 2014, s.59)

toplamlı oyun biçimi olarak gösterdikleri dış politika tercihleri, liberal anlayış içerisinde kazan-kazan mantığı etrafında şekillenir. (Oğuzlu, 2014, s. 101)

Ortak tehditleri önlemek, bölgesel çatışmaları azaltmak ya da ortadan kaldırmak, ekonomik istikrarı sağlamak ve ekonomik gelişimi arttırmak gibi ortak çıkarlar işbirliği çalışmalarını arttırabilir. Devlet adına çıkar sağlama ihtiyacı, siyasileri işbirliğine teşvik edebilir. Ulus devletler kendi aralarında çıkar sağlayacakları inancına sahip oldukları zaman ortak kurumlar meydana getirirler. Bu kurumlar *bilgi sağlamak, karşılıklı işlem masraflarını azaltmak, vaatleri daha güvenilir kılmak, ortak koordinasyon sağlamak ve karşılıklı çalışmayı kolaylaştırmak* gibi işlevler üstlenirler. Kurumsal şekilde gerçekleştirilen işbirliği ile devletler arasında birlikte çalışma desteklenecek ve üyelerinin hesap verilebilirliğinin artması halinde de istismar ve hile en aza indirilecektir. (Coşkun, 2014, s. 280)

Uluslararası bir rejimin oluşturulması için ihtiyaç duyulan ise bir uluslararası hukukun varlığıdır. Oluşturulan bu hukukla, oyunun kuralları belirlenecek ve istikrar beklentileri karşılanacaktır. Ayrıca devletler arasında var olan pazarlık süreçleri, oluşacak olan ortak standartlarla ortadan kalkacaktır. Devletler, dış politikalarındaki davranış ve eylemlerini uluslararası hukuka dayandırıp, haklılıklarını göstereceklerdir. Uluslararası sistemde oluşan kriz ortamlarında ise uluslararası hukuk, ülkelerarası iletişim görevi görmektedir. Bu iletişim sayesinde ikili bürokrasiler için de fırsatlar yaratılacaktır. Uluslararası antlaşmaların iç politikaya entegre edilmesi, bürokrasi aşamalarında itaati arttırmaktadır. Bütün bu aşamalar sonrasında ülkelerin şeffaflığı artacaktır. (Burley, 1993, s. 220)

Teorisyenler ve hukukçular, kurumsallaşma anlayışını değerlendirirken, uluslararası rejimin faydalarını ele almışlardır. Buna göre; kurumsal bir rejimin varlığı halinde, *müzakere süreçlerindeki maliyetler düşecek, tarafların müzakereleri sırasında bir düzen oluşacak, devletlerin dış siyasetlerindeki eylemleri meşruluk kazanacak ya da meşruiyetleri kaldırılacak*, devletlerarası bilgi kalitesi arttırılacak ve kendilerinin dışındaki olaylara bakış açıları iyileşecektir. Uluslararası rejimin oluşturulması için; devletlerarası bağlantıların ve uyumun kolaylaştırılması gerekmektedir. Aynı zamanda devletler üzerindeki gözlemler arttırılmalı ve devletlerin davranışlarının meşru standartları oluşturulmalıdır. (Burley, 1993, s. 220)

İşbirliği kavramı, çatışma olgusunun karşısında ortaya atılan bir görüştür. Bu kavram özellikle neoliberal kurumsalcıların dikkatini çekerek şekillenmeye başlamıştır. Uluslararası sistemde ortak bir otoritenin var olmaması sonucunda anarşik bir yapı ortaya çıkar. (Coşkun, 2014, s. 279) İşbirliği çatışma ortamında oluşturulabilir. Kurumlar, yapıdan bağımsız olarak

devletlerin davranışlarının sistematik bir açıklamasıdır. Kurumlar, işbirliği halinde devletlerin yapması gerekenleri dikte eden mekanizmalar değil, devletlerin çıkarlarının işbirliği ile kolayca elde edilmesini sağlayan mekanizmalar olarak karşımıza çıkmaktadır. Devletin zincire vurulmasından çok onun elini güçlendirmek için varlıklarını sürdürürler. Bu açıklama ‘Yapısal Realist’ bakış açısıyla eşdeğerdir. (Burley, 1993, s. 219)

Neoliberal kurumsalcılık, işbirliğinin hem anarşik ortamda hem de dış tehditlerin olmadığı ortamda bile oluşabileceğini savunmaktadır. Neorealist teorisyenlere göre; işbirliğinin oluşmaya başladığı özel koşullar ortadan kalkmasıyla birlikte işbirliği sona erer. Neoliberaler, devletlerin belirsizliklerle mücadele etmek için birbirlerine yardım etme ihtiyacından dolayı sistemin genel bir değeri haline gelebileceğini düşünürler. Devletler, liderlerinin rasyonel düşüncelerinden doğan eylemleri ile strateji belirleyen aktörlerdir. (Coşkun, 2014, s. 280) “Hangi koşullar altında bağımsız devletler, uluslararası sistem içinde işbirliği yapabilir?” sorusuna neoliberaler cevap aramaktadır. Politik düzen, çıkar elde etmek isteyen aktörler arasında yapılan müzakerelerle harekete geçirilir. (Coşkun, 2014, s. 281) Uluslararası siyaset, pazarlıklar, müzakereler, koalisyon kurmak ve karşılıklı değişim süreçleri ile kişisel tercihlerin müşterek hareketler haline gelmesidir. (March ve Olsen, 1998, s. 950)

Devletler birbirlerine verdikleri sözleri tutabilme noktasında birbirlerine şüpheli yaklaşır. Bunları denetleyebilecek bir mekanizmanın varlığı halinde bu şüphecilik de ortadan kalkacaktır. Neoliberal kurumsalcılar, devletlerin işbirliğinden elde edecekleri mutlak kazançları olmaları halinde ne olursa olsun bu işbirliği içerisinde olacaklarını savunur. Realistler ise eğer karşı taraftaki devletin kazancı o devletten fazla ise bu devlet işbirliğinin içerisinde bulunmaz. Neoliberalistlere göre uluslararası örgütler, devletlerin yanında önemli sayılabilecek aktörlerdendir. Devletlerin ortak çıkarlarına hizmet ettikleri ölçüde varlıklarını sürdürürler ve o çıkarlar sona erdiğinde ise varlık nedenleri ortadan kalktığından kendileri de yok olurlar. Realistlerin uluslararası örgütlere etkisiz bir yapılanma olarak bakmalarının yanlış olduğunu ve onların da devlet kadar etkili olabileceğini savunurlar. (Oğuzlu, 2014, s. 106)

Devletler rekabet güçlerinin en iyi olduğu ve en ucuza üretebilecekleri malları üretmeliler ve daha pahalıya üretilen daha az kazanç sağlayacakları ürünleri de başka devletlerden satın almalıdırlar. Bu mantık çerçevesinde devletlerarası karşılıklı bağımlılık artacak ve anarşik ortam azalacaktır. Karşılıklı bağımlılık, toplumlar arasındaki rekabetin yerini alabilir ve anarşik düzeni dengeleyebilir. (Burchill, 2014, s. 96) Fransa ve Almanya gibi ülkeler, askeri çatışmalarla çözüme kavuşma eğilimlerini terk ederek, toplumsal refahı artırma ihtiyacı hissetmişlerdir. Bu amaçla ekonomik işbirliği geliştirilmeye çalışılmış ve devletler, barış ve

refahın artırılması için bir araya gelebileceklerini Avrupa Ekonomik Topluluğu ile kanıtlanmıştır. Liberal kurumsalcılar, devletler arasındaki işbirliğinin kurumlar dâhilinde yürütülebileceğini öne sürmektedirler. Kurumlar, mesela Deniz Hukuku gibi özel alanlarda devletlerin davranışlarını düzenleyen kurallar bütünü anlamına gelmektedir. (Burchill, 2014, s. 97)

Liberal kurumsalcılar, devletlerin kurallara uymasını sağlayacak zorlayıcı bir mekanizmanın var olması gerektiğini dile getirirler. Anarşi, uluslararası düzen ve işbirliği ile ortadan kaldırılabılır. İlke, norm, kural ve karar alma mekanizmaları etrafında şekillenen rejimler, devletlerin davranışlarına sınırlama getirmektedir. İşbirliğine gidilmeden küresel sorunlara çözüm bulunulamayacağını savunmaktadırlar. Kurumlar, anarşi ortamında güven, devamlılık ve istikrar kazandırır. Neorealistlerin, kim daha çok kazanacak düşüncesinin karşısında neoliberaler bana en çok kazandıracak olan nedir, sorusuna cevap aramaya çalışırlar. (Burchill, 2014, s. 98)

Robert O. Keohane ve Joseph S. Nye tarafından ortaya atılan karşılıklı bağımlılık (interdependence) teorisi, 1990'lardan itibaren küreselleşme olgusuyla birlikte anılmaya başlamıştır. Küreselleşme ve karşılıklı bağımlılık teorilerinin uluslararası sistemde ön plana çıkmasıyla birlikte ulus devlet kavramı önemini yitirmeye başlamıştır. Bu süreçle birlikte uluslararası sistemin aktörleri, işbirliği ve entegrasyona yönelmişlerdir. (Gürkaynak ve Yalçın, 2009, s. 74)

Çoğulcu (plüralist) uluslararası ilişkiler literatüründe karşılıklı bağımlılık, uluslararası siyasi ortamda ülkelerin birbirlerinden etkilenmelerini ifade etmektedir. Bu noktada çok farklı etkileşim araçları karşımıza çıkar. Bağımlılık (dependence) terimi ile karşılıklı bağımlılık (interdependence) terimi karıştırılmamalıdır. Çünkü bağımlılık kavramı ile bir devletin tamamen diğerinin egemenliğinde hareket etmesi aklımıza gelirken, karşılıklı bağımlılık da ise her iki taraf için de birtakım egemenlik alanları söz konusu olabilir. (Gürkaynak ve Yalçın, 2009, s. 75) Ancak iki ülke arasındaki ilişki sadece çıkar temelli fayda etrafında şekillenmişse bu noktada karşılıklı bağımlılıktan söz edilemez. Dolayısıyla karşılıklı bağımlılık birinin yararına olanın diğerine az da olsa zarar verebildiği ancak başka bir etkileşimin de diğerine yarar sağlaması halini ortaya koymaktadır. (Gürkaynak ve Yalçın, 2009, s. 76) Uluslararası kurumlar göründükleri kadar güçlü değildir ve o denli otonom bir nitelik taşımamaktadır. Bunun nedeni ise uluslararası örgütlerin yetersizliği ve uluslararası hukukun yaptırım sorunları olarak görülmektedir. (Gürkaynak ve Yalçın, 2009, s. 76)

Kurumsallaşmanın nedenlerinin ve sonuçlarının aktarılmaya çalışıldığı bu bölümden sonra deniz hukuku üzerinde kurumsallaşma etkilerine değinilecektir. Bu bölüm çalışmanın analizinin yapıldığı ve çalışmanın devamında kurumsallaşma anlayışının ele alınıp alınmayacağını anlamamız açısından önem taşımaktadır.

2.8. Kurumsallaşma Anlayışının Uluslararası Deniz Hukuku Pratiği

Uluslararası Deniz Hukuku'nun kurumsallaşmasının aktarılmasından önce ilk olarak uluslararası kurumsallaşmanın anlaşılması gerekmektedir. Uluslararası kurumsallaşma, antlaşmalar yoluyla kurulmaya çalışılan ve devlet üzerinde bir düzen oluşturulmasını sağlayan sistem olarak ifade edilir. (Barkin, 2013, s. 30) Devletlerin birtakım faaliyetleri sonucu oluşum sergilerler. “Neden devletler pek çok mevcut yapı varken, özel bir tasarım seçmek için uğraşırlar?” sorusu, uluslararası kurumsallaşmanın anlamlandırılması noktasında karşımıza çıkmaktadır. Devletlerin kurumsallaşmaya ihtiyacı düzen arayışında kendisini bulur. Uluslararası kurumsallaşma, uluslararası hukuk ile sağlanır ve antlaşmaların yapısı ile benzerlik gösterir. (Barkin, 2013, s. 30) Bütün bu açıklamalar deniz hukukunun kurumsallaşmasının anlaşılmasına yardımcı olacaktır.

II. Dünya Savaşı'nın bitiminin ardından savaştan çıkan ülkeler kendilerini yeni bir güç mücadelesinin içinde bulmuşlardır. Soğuk Savaş'ın gölgesinde meydana gelen Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi, ülkelerin deniz alanlarındaki güç mücadelesini hafifletme arayışına biraz olsun çözüm olabildiği. I. Deniz Hukuku Sözleşmesi'nin eksik bulunan yanlarından biri uluslararası kontrol mekanizmasının olmamasıydı. Antlaşmanın gerekliliklerinin kontrol altına alınmasını sağlayacak bir kurumun olmaması çatışmayı devam ettirir ve anarşiyi tetikler. (Donnelly, 2014, s. 54) Waltz,'a göre eğer bir sistemde anarşi mevcutsa siyasi birimlerin kaderi büyük güçler tarafından belirlenir. (Donnelly, 2014, s. 60) Bunu göze alamayacak ülkeler ise kendilerini hiyerarşik yapının içinde bulur. Bu durum, kuralların ihlal edilmesinde danışılacak bir kurumun varlığını oluşturur. Anarşi içerisinde bulunmak istemeyen ve ayrıca çıkar elde etmek isteyen devletler, bir kurumun varlığından güç alabileceklerine inanırlar.

I. ve II. Cenevre Deniz Hukuku Sözleşmeleri'nde devletler, deniz alanlarında yapılan uluslararası düzenlemeyi kendi iç hukuklarına entegre etmeyi amaçlamışlardır. Ancak bu sözleşmelerden doğan bir kontrol mekanizmasının olmaması ve bazı önemli Deniz Hukuku normlarının atlanması 1982 yılında Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi'nin oluşturulmasını zorunlu hale getirmiştir. Uluslararası Deniz Hukuku Mahkemesi'nin varlığı ise antlaşmayı imzalayan devletlerin antlaşmanın kurallarına uymasını zorunlu kılmıştır.

Realist düşüncenin özünde var olan kurallara uymaya ikna edecek mekanizmaların var olması, devletlerin kuralları ihlal etmesini çeşitli nedenlerden dolayı engeller. (Donnelly, 2014, s. 77) Yaşanan gelişmeler de uluslararası hukukun iç hukuktan daha az ihlal edildiğini gözler önüne sermektedir. Devletler bazen kuralları ihlal etmenin yaratacak olduğu fazla maliyetten dolayı kurallara uyma yoluna gidebilirler.

Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi'nin kurumsal bir yapı sergileyip sergilemediğini anlayabilmek için, kurumsallaşma anlayışının temel unsurlarının içinde barınıp barınmadığına bakmamız gerekmektedir. Bu amaçla ilk olarak *tarihi süreç içinde var olma* unsuru açıklanmalıdır. Birinci bölümde bahsedildiği gibi Hammurabi Yasaları'ndan bu zamana kadar olan dönem içerisinde devletler, denizler üzerindeki faaliyetleri için kural oluşturma arayışına girmişlerdir. Deniz hukukunun oluşum sürecinin değerlendirildiği bölümden hareketle, B.M.D.H.S.'nin tarihi süreç içerisinde geçtiğini söylemek yerinde olacaktır.

Örgütlerin/organizasyonların yeniden inşası ile kurumların oluştuğunu ele alan teorisyenler, aslında deniz hukukunun kurumsal bir yapıya dönüşmesini de açıklamışlardır. Yine birinci bölümden hareketle, ülkelerin deniz alanları üzerinde hak iddia etme arayışlarında tarihi süreç içerisinde karşımıza bildiriler ve sözleşmeler çıkmaktadır. Gerek Cenevre Deniz Hukuku Sözleşmeleri gerekse Santo Domingo Bildirisi gibi bildiriler, ulus devletlerin aralarında örgütlenerek çıkarlarını elde etme arayışı içerisinde olduklarını göstermektedir. Ancak bu unsurdan örgütlenmeler kastedilmeden örgüt yapısı oluşturulmasından bahsediliyorsa eğer, deniz hukukunun gelişim aşamasında bir örgütlenme örneği karşımıza çıkmamaktadır. Çalışmanın içerisinde örgütlenme anlayışı ele alındığı varsayımından hareket edilmiştir.

Ülkelerin deniz alanları üzerinde hak kazanım ve sınırları genişletme çalışmaları Şili ve A.B.D. örneğinde olduğu gibi iç hukuklarına bu kuralları dahil etmeleri ile de gerçekleşmiştir. İşte buradan hareketle *birtakım değerlerin ürünü olup içselleştirilmesi unsuru*, deniz hukukunun kurumsallaşması örneğinde kendine yer bulmaktadır. Bir diğer unsur olan *rasyonalitenin geleneksel yöntemlere tercih edilmesi* ise özellikle hukukun kurumsallaşmasında en önemli örnektir. Örf ve adet hukukunun halen daha uluslararası hukukun en önemli kaynağı olmasına rağmen, ulus devletlerin aralarındaki uyuşmazlıkların çözümünde örf ve adet hukukunun yetersiz geldiği görülmüştür. Özellikle deniz alanları üzerindeki anlaşmazlıklar rasyonalitenin uluslararası deniz hukukunda kabul görmesiyle birlikte daha fazla çözüme kavuşturulmuştur.

Kurumsallaşmanın varlığından söz edilebilmesi için en önemli olması gereken ve tüm teorisyenlerin üzerinde durduğu unsur ise, *aktörlerin eylemlerinin tek tipleşmesidir*.

Eylemlerin tek tipleşmesi beraberinde rutinleşmeyi getirir ve siyasi sistem içerisinde anlaşmazlıkların çözümü daha da kolaylaşır. B.M.D.H.S.'nde ise kısmi bir tek tipleşmeden söz etmek mümkündür. Antlaşmayı imzalamayan ülkeler doğal olarak bu tek tipleşme ve rutinleşmenin içerisinde girmezler. Bu neden deniz hukukunun tüm dünyayı içine alan bir kurumsallaşmayı sağladığından bahsedilemez.

1982 tarihli Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi'nin yaratmış olduğu kurallar ve kurumlar, karşımıza birtakım hukuksal ve siyasal mekanizma çıkarmaktadır. Birleşmiş Milletler Şartı'nın da esas alındığı Sözleşme'de ilk kez ortaya çıkan Uluslararası Deniz Yatağı Otoritesi ve Kıta Sahanlığı Sınırlama Komisyonu'nun dışında, Birleşmiş Milletler kurumları da deniz alanlarının belirlenmesinde kullanılmaktadır.

2.8.1. Uluslararası Deniz Yatağı Otoritesi

1982 tarihli B.M.D.H.S.'nin yarattığı üç kurumdan biri olan Uluslararası Deniz Yatağı Otoritesi (daha sonra Otorite olarak anılacaktır), Sözleşme'nin IV. kısmı içerisinde düzenlenmiştir. 156. madde ile kurulan bu kuruma tüm üye devletler *ipso facto* yani kendiliğinden üyedir. Merkezi Jamaika'da bulunan deniz hukukunun bu organı, bir bütün olarak insanlık adına hareket etme yetkisine sahiptir. [Madde 137(2)] Bu madde ile Sözleşme'nin içinde sürekli vurgulanan insanlığın ortak mirasının savunulması (madde 136, 150, 311, vd.) da somut bir organ tarafından sağlanmış olmaktadır. Sözleşme'de 'Bölge (Area)' olarak adlandırılan yani devletlerin milli yetki sınırları ötesindeki deniz yatakları ve toprak altı, insanlığın ortak mirasıdır. [Madde 1(1)] Hiçbir devlet bu alan üzerinde hak iddia edemez ya da egemenliğini ilan edemez. (Madde 137)

Sözleşme'nin 157. maddesi ile Otorite'nin temel ilkeleri düzenlenmiş ve burada da Bölge üzerindeki aktivitelerin tüm üye devletlerin ortak kararları ile Otorite tarafından şekilleneceği belirtilmiştir. Tüm üye ülkelerin üzerinde eşit haklara sahip olduğu Otorite, derin denizlerde doğal kaynakların çıkarımı, işletilmesi ve kullanımı hususunda tek yetkin organdır. (Madde 145) Devletler milli yetki sınırlarının ötesinde ulusal yetkilerini uluslararası bir kuruma devretmiştir. Bu kurumsallaşma örneği yapısal realizmde olduğu gibi sadece çatışmanın var olması halinde yaşanmamaktadır. 1994 yılında B.M.D.H.S.'nin yürürlüğe girmesinden bu yana varlığını sürdürmektedir ve ulus devletlerin çıkarları devam ettiği müddetçe de sürdürecektir.

2.8.2. Kıta Sahanlığı Sınırlama Komisyonu

Kıta Sahanlığı Sınırlama Komisyonu (CLCS), B.M.D.H.S.'nin II. Ek'inde düzenlenmiştir. Komisyon, teknik donanımlı 21 devletin üyeleri tarafından yönetilmektedir. Bu üyeler

seçimle işbaşına gelir. (Ek II-Madde 2) Birleşmiş Milletler Genel Sekreterliği tarafından Komisyon'un sekreterliği sağlanacak olup, kıyı devletleri Komisyon'un tavsiye kararlarına saygı gösterip bu kararlardan doğacak yükümlülükleri karşılamak zorundadır. [Madde 2(5)]

Kıyı devletleri Sözleşme'nin 76. maddesi ile kıta sahanlıklarını genişletme iddiasında bulduklarında, Komisyon bu devletlere bilimsel verilerinin hazırlanmasında yardımcı olmaktadır. Bu noktada Komisyon, UNESCO'nun Hükümetlerarası Oşinografi Komisyonu (IOC), Uluslararası Hidrografi Örgütü (IHO) ve diğer bilimsel ve teknik bilgiler sunan örgütlerle birlikte çalışmaktadır. [Madde 3(2)] Bir kıyı devleti Sözleşme'nin ülkesinde yürürlüğe girdiğinden itibaren, 76. madde uyarınca sahanlıklarını genişletme iddiasında bulunabilmesi için en geç 10 yıl içerisinde bilimsel ve teknik verilerle birlikte Komisyon'a başvuruda bulunmak zorundadır. (Madde 4) Komisyon kararlarını oluşturduğu alt komisyonların yürüttüğü faaliyetler sonucunda vermektedir. (Madde 6)

Kıyı devletlerinin hak kazanımlarında esas olan kıta sahanlığı genişletme faaliyetleri bu Komisyon'un Kural ve Prosedürleri ile belirlenmektedir. Uluslararası bir kurum olan bu Komisyon, uluslararası ilişkiler teorilerinden kurumsallaşmanın bir yansımasıdır. Ülkeler deniz alanlarında daha fazla çıkar elde edebilmek adına Komisyon'a başvurumaktadırlar ve bu başvurularının sonucunda hak kazanımlarını sağlayabilirler.

Kurumsallaşma anlayışının irdelenmesi, çalışmanın özü olan Arktika Okyanusu üzerinde var olan yapının anlaşılmasını kolaylaştırılacaktır. Bir sonraki bölümde Arktika Okyanusu üzerindeki egemenlik çatışmalarına değinilip, deniz hukukunun bölgedeki etkisi ele alınacaktır. Kurumsallaşma anlayışının bölgedeki işlerliği de bu bölümde ele alınmaya çalışılacaktır.

2.8.3. Uluslararası Deniz Hukuku Mahkemesi

Uluslararası Deniz Hukuku Mahkemesi, Sözleşme'nin altıncı ekinde düzenlenmiş ve prosedürleri belirlenmiştir. Mahkemenin kürsüsünün Federal Almanya Cumhuriyeti'nin Hamburg şehrinde yer alacağı bu ekin içerisinde yer almıştır. Mahkeme uyuşmazlıkları, Bölge olarak adlandırılan alanla ilgili olan XI. kısım ve uyuşmazlıkların çözümünü öngören XV. kısım ile ilgili kararlarla nihayete erdirir.

Uluslararası Deniz Hukuku Mahkemesi'nin kuruluşunun yer aldığı maddelerde aynı zamanda Deniz Yatağı Uyuşmazlıkları Komisyonu gibi özel komisyonların kurulması sağlanmıştır. Özel amaçlara teşkil eden bu tür komisyonların açılması bu maddelerle kolaylaştırılmıştır. (Ek 6-Madde 14-15) Mahkeme yalnızca taraf devletlere açık olacaktır (Ek

6-Madde 20) Bütün başvurulara ve uyuşmazlıklara Sözleşme'nin 293. maddesi gereğince karar verilir. (Madde 23) Bu madde de Sözleşme'ye ve diğer uluslararası hukuk kurallarına atıfta bulunur. Özellikle hakkaniyet ilkesi bu maddede karşımıza çıkmaktadır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KUZEY KUTUP OKYANUSU ve DENİZ ALANLARI SINIRLANDIRILMASI

Kuzey Kutup Okyanusu politik ve askeri çatışmaların yaşanabileceği dünyanın en soğuk bölgesidir. Bu bölgenin içinde barındırdığı çatışmaları anlayabilmek amacıyla ilk olarak bölgenin tanımlamalarına ardından da deniz alanları üzerinde var olan çatışmalara değinilecektir. Okyanus üzerindeki çatışmaların Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi'nin yaratmış olduğu yasal analizle ele alınacağı bu bölümde, Rusya başta olmak üzere okyanusa kıyısı olan Norveç, Danimarka, Kanada ve Amerika Birleşik Devletleri'nin bölgesel çıkarları ele alınmıştır.

3.1. Kuzey Kutup Bölgesi Tanımlamaları

Kutup ya da Kutup Noktası; “*Yer Eksenini'nin Yeryüzü'nü deldiği benimsenen iki noktadan her biridir*”. (Sanır, 2000, s. 184) Kutup Noktaları, Kuzey Kutup Noktası ve Güney Kutup Noktası olarak ikiye ayrılmaktadır. Kutup bölgeleri olarak bilinen bölge, kutup daireleriyle sınırlanan ve kutup noktalarını içeren iki adet bölgedir. Kuzey Kutup Bölgesi ve Güney Kutup Bölgesi olarak ikiye ayrılmaktadır. (Sanır, 2000, s. 184)

Kuzey Kutup Bölgesi; denizin, karanın ve havanın dondurulmuş bir kütle içinde birleştiği, sislerin ve karanlıkların bölgesi olarak tasvir edilmiştir. (Nansen, 1911, s. 1) Son zamanlarda Kuzey Kutbu'nu çevreleyen alan hakkında yapılan pek çok coğrafik tartışma mevcuttur. Arktika üzerinde var olan canlı ve cansız doğal kaynaklar ve buzulların erimesiyle birlikte ortaya çıkacak yeni ticaret yolları, bölgenin önemini her geçen gün arttırmaktadır. Kuzey Kutup Bölgesi'nin iklimsel ve coğrafik karakteristiği üzerindeki değişim ile birlikte teknolojinin gelişmesi sonucu, bölgedeki ekonomik faaliyetlerde ve askerleşmede artış yaşanmıştır. Böylece Arktika'nın insan faaliyetleri açısından yok sayılması imkânsız hale gelmiştir. (Kriz ve Chrastansky, 2012, s. 113)

19. yüzyılın sonu itibariyle ulus devletler gözlerini 1500 yıllarından sonra tekrar Kuzey'e çevirmişlerdir. Arktika Dairesi içerisinde var olan alanlarda, ekonomik ve stratejik açıdan çatışmalar yaşanmaya başlanmıştır. Özellikle nükleer silahlanma yarışının olduğu dönemde Arktika, iki bloğun süper güçlerinin birbirine en kısa yoldan ulaşabileceği hat olması açısından önemli bir stratejik bölge olarak görülmüştür. Arktika Okyanusu'nun bulunduğu alan, denizaltıların devriye yaptığı ve stratejik bombaların konuşlandırıldığı alan olarak kullanılmıştır. (Kriz ve Chrastansky, 2012, s. 113) Ulus devletlerin bu bölgenin önemini anlaması sonucunda, Arktika'da bilimsel çalışmalar hız kazanmış ve bu durum bölgenin

anlaşılmasını kolaylaştırmıştır. Ancak yine de bölgenin sınırlarının belirlenmesi ve tanımının yapılması noktasında tartışmalar devam etmektedir.

Kuzey Kutbu etrafındaki bölgeyi tarif etmek için kullanılan tek bir tanım bulunmamaktadır. Bu bölgeyi ifade etmek için; ‘Arktika’ ya da ‘Yüksek Kuzey’ terimlerinden yararlanılmaktadır. (Kriz ve Chrastansky, 2012, s. 114) Arktika; kelime anlamı olarak, Yunancada ayı anlamına gelen ‘arktos’ kelimesinden gelmektedir. Bu kelime ‘Küçükayı’ ve ‘Büyükayı’ takımyıldızlarından türetilmiştir. Ağaçların olmadığı, uzun, soğuk, karanlık kış ayları ve soğuk, kısa yaz aylarının yaşandığı dünyanın kuzey bölümünü kaplayan alan olan Arktika, Kuzey Kutbu’ndaki geniş buzul bölümü olarak da bilinir. (Nuttall, 2005, s. 117) Kuzey Kutbu, dünyanın kuzey eksenlerini birleştiren boylamların uç noktasıdır ve bu bölgede buz kalıpları sürekli hareket halindedir. (Currie, 2007, s. 4)

Yüksek Kuzey ya da Arktika teriminin kullanılmasının yanında daha farklı terimler de kullanılmaktadır. Ilıman bölge ile soğuk bölge arasındaki sınır belirsizdir ve sub-Arktika²²terimi, genellikle soğuk, uzun kışların ve kısa, kısmen sıcak yazların yaşandığı geniş iklim kuşağını da ifade etmektedir. Arktika kelimesi, sürekli donmuş toprak olan ve yazın dahi erimeyen permafrostun²³ olduğu bölgeyi de ifade etmek için kullanılmıştır. (Vitebski, 2000, s. 2) Asarktik iklim kuşağı, tundralarla kaplı bir alandır ve en sıcak ayın ortalama 10°C sıcaklık ile sınırlandığından bahsedilmektedir. (Sanır, 2000, s. 184) Asarktik alanının üzerinde bulunan alan için ise Sanır, Arktik terimini kullanmış ve bu yerin buzullarla kaplı alan olduğunu belirtmiştir. (2000, s. 184)

66°33’’ Kuzey enleminin üstünde kalan alanlar için Kutup ya da Arktika Dairesi denilmektedir. Arktika Dairesi’nin uzunluğu yaklaşık 16.000 km²’dir. (Stern, 2005, s. 115) Bu geometrik tanımlamalar Kuzey Kutup Bölgesi’nin yani Arktika’nın tanımlamalarından birkaçıdır. Arktika, dünyanın yüzey alanının yaklaşık %4’ünü kaplamaktadır. (Stern, 2005, s. 115) Arktika dairesi, Kutup Bölgesi genişliğini daha güneye kaydırmak amacıyla oluşturulmuş hayali bir hattır. Bu hatta, güneş yaz ortasında bir gecede ufukta aşağı batır ama aslında tam olarak batma işlemi gerçekleşmez. Bu olay, ‘gece yarısı güneşi’ tabiri ile ifade edilir. (Vitebski, 2000, s. 2) Daha kuzeyde ise yaz aylarında güneş hiç batmaz ve aylarca ya da haftalarca yaz geceleri aydınlık geçer. Kış aylarında ise Arktika Dairesi çizgisi üzerinde sadece bir gün güneş tamamen doğmaz. Daha kuzey bölgelerde ise güneş aylarca doğmadan

²²Sub-Arktika terimi için Sanır, Asarktik kavramını kullanmıştır ve metin içerisinde bu alandan bahsedildiğinde Asarktik terimi kullanılacaktır. (Sanır, 2009, s. 184)

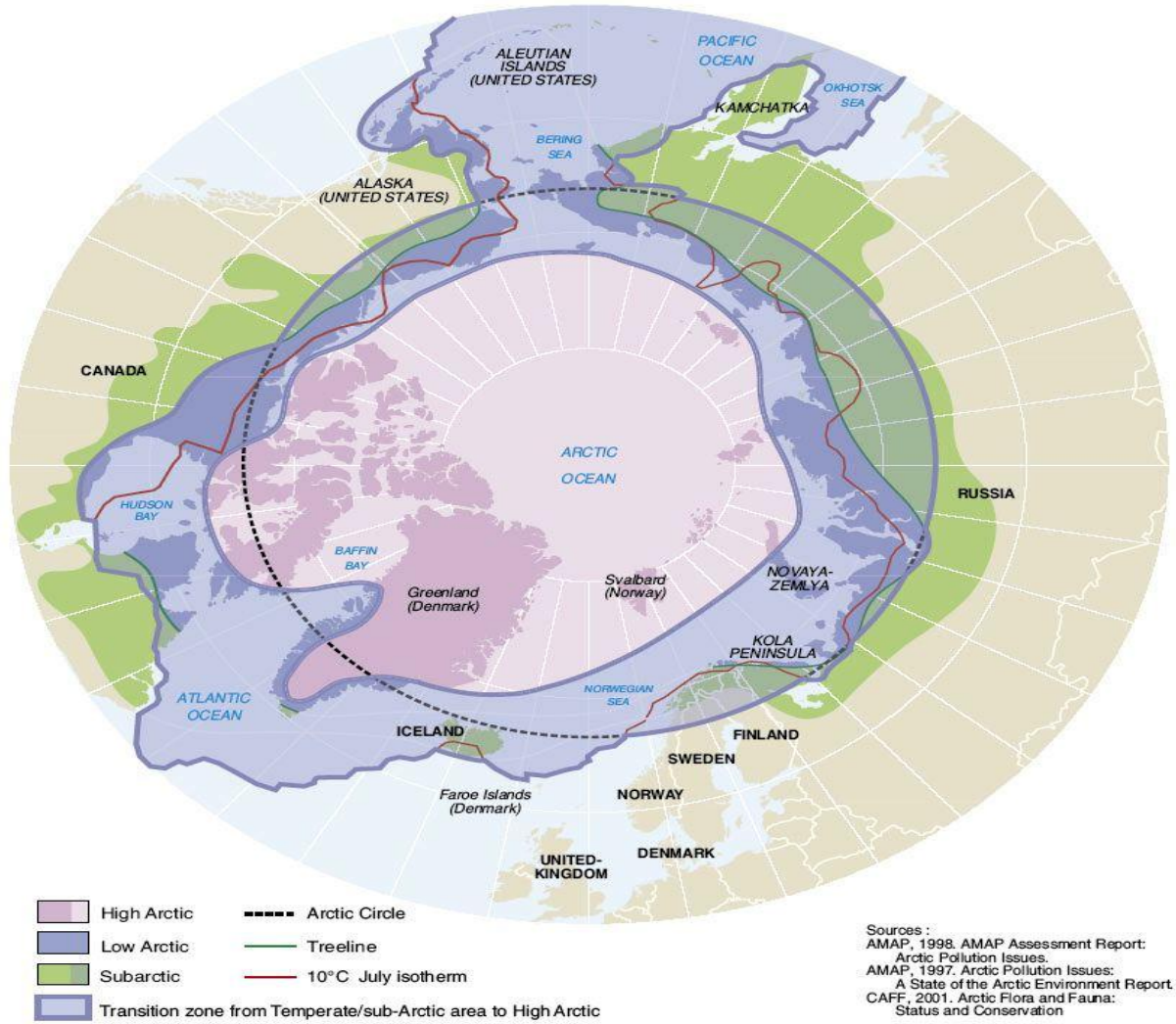
²³Permafrost; buz veya organik malzeme içeren, en az iki yıl üst üste 0° C olan ya da bu derecenin altında kalan zemin olarak tanımlanmaktadır. Kuzey Yarım Küre’de permafrost olan bölgeler Arktika’da bulunur ve tüm yüzey alanının %25’ini kaplar. Bu da yaklaşık olarak 23 milyon km²’dir. (International Permafrost Association)

ve oldukça soğuk geçer. (Vitebski, 2000, s. 2) Kışın tek ışık 'Aurora'lardan yani kutup ışıklarından gelmektedir. (Attenborough, 2011) Arktika Dairesi'ni belirleyen bu hayali hattın altında ve üstünde kalan alanların iklimsel koşulları ve bu koşullar sonucu ortaya çıkan coğrafya, birbirinden farklıdır.

'Ağaç sınırı' denilen hattın kuzeyinde kalan tüm alan da Arktika tanımlamalarının arasında yer almaktadır. Ağaç sınırının ötesinde kalan bu alan, hiç ağacın yetişmediği kuzey noktasını tarif etmek için de kullanılmaktadır. Bazı coğrafyacılar ise 60° Kuzey Enlemi ve ötesini Arktika Bölgesi olarak değerlendirmektedir. (Nuttall, 2005, s. 118) Arktika Dairesi, ağaç sınırı ya da 60° Kuzey tanımlamaları, bölgenin neresi olduğunu tarif etmek için yeterli görülmektedir. (Nuttall, 2005, s. 118) Ancak Arktika'yı tarif ederken ağaç sınırı teriminin kullanılması, daha çok bölgeye olan iklimsel etkilerin değerlendirmeye alındığı bir çalışmalarda karşılaşılmaktadır.

Arktika'nın iklimsel ölçütlerle belirlenmesinde 10° yaz sıcaklığı esas alınmakta ve bu durum ağaç hattını belirlemektedir. Tundra tipi bitki örtüsünün oluşmaya başladığı hattan itibaren olan bölüm de Arktika olarak nitelendirilmektedir. (Nuttall, 2005, s. 120) Bütün bu tanımlamalara rağmen; Arktika Bölgesi'nin kesin sınırları, tam olarak çizilememektedir. Nuttall, Arktika teriminin tanımının, kullanım amacının işlevine göre değiştiğini iddia etmiştir. (2005, s. 121) Arktika 2002-2004 İnsani Gelişme Raporu'na göre; Arktika'da yaklaşık 4 milyon insan yaşamaktadır ve bu raporda; Rusya, Kanada, Amerika Birleşik Devletleri, Norveç, İsveç ve Finlandiya'nın yanında İzlanda, Grönland ve Faroe Adaları da Arktika Bölgesi'nde kabul edilmektedir. (Bogoyavlenskiy ve Siggner, 2002-2004, s. 27) Bir sonraki bölümde Arktika Okyanusu'nun tanımlarına yer verilecek olup, bu bölüm bölgenin yapısını anlamamız açısından önem arz etmektedir.

Aşağıdaki şekilde; yukarıda değinilen tanımlamaların Arktika Bölgesi üzerindeki gösterimlerine yer verilmiştir:

Şekil 3.1 Arktika Bölgesi'ni Gösteren Harita
Kaynak: AMAP Değerlendirme Raporu (1998)

3.2. Arktika Okyanusu

Amerika Birleşik Devletleri'ne ait Ulusal Kar ve Buz Veri Merkezi (National Snow&Ice Data Center-NSIDC); Kuzey Kutbu'nu, etrafı kara ile çevrelenmiş geniş bir okyanus olarak tanımlamaktadır. Bu okyanus ise dünyada iklimsel şartları bakımından eşi benzeri olmayan Arktika Okyanusu olarak nitelendirmektedir. Ayrıca Arktika'nın kalbinin Arktika Okyanusu olduğu düşünülmektedir. (Vitebski, 2000, s. 2) İki Kutup Bölgesi birbiriyle kıyaslanırsa, Antarktika etrafı okyanuslarla kaplı donmuş bir kıta iken, Arktika etrafı kıtalarla kaplı donmuş bir okyanustur denebilir. (Attenborough, 2011)

Şekil 3.2 Arktika Okyanusu'nu Gösteren Harita

Kaynak: Ulusal Kar ve Buz Veri Merkezi

Arktika Okyanusu; bir iç deniz özelliği göstermesinden dolayı Akdeniz'e benzetilmektedir. Grönland, Kanada, Norveç, Rusya ve Alaska tarafından etrafı çevrilmiş bu okyanusun orta noktası tüm yıl boyunca buzla kaplıdır. (National Academies Press, 1995, s. 7) Bu okyanus, çevresinde bulunan su ve ısının değişimini, Svalbard ve Grönland arasındaki tek derin geçit olan Fram Boğazı ile sağlanmaktadır ve bu nedenle neredeyse kapalı bir havzadır. (Wadhams, 2005, s.133) Daha dar bir geçit olan ve derinliği daha az olan Grönland ve Ellesmere Adaları arasındaki Nares Boğazı, Baffin Körfezi ile bir bağlantı oluşturur. Diğer geçitler de Barents

Denizi ve Bering Boğazı aracılığıyla Atlantik ve Pasifik Okyanusları ile bağlantı kurarlar. (Wadhams, 2005, s. 133) Bu okyanusun içerisinde Avrasya ve Kanada Havzaları iki esas havzayı oluşturmaktadır. Bunların derinliği 4.000 metredir ve etrafı karalarla çevrilidir. Kanada Takımadaları (Canadian Archipelago) olarak geçen kutup alanları, toplam 11.5 milyon km²'dir ve bunun %60'ı da kıta sahanlığıdır. (McBean, 2006, s. 26)

Arktika Dairesi içerisinde yer alan Arktika Okyanusu, 5 adet kıyıdaş ülkeye sahiptir. Bu ülkeler; Amerika Birleşik Devletleri, Rusya Federasyonu, Kanada, Norveç ve Danimarka (Grönland ve Faroe Adaları)'dır. (Weber, 2009, s. 656) Arktika Okyanusu'nun en önemli özelliği, kıta sahanlıklarından oluşmasıdır. Okyanusun üçte biri, derinliği 100 metre ya da 100 metreden daha azı bulan kıta denizleri ile kaplıdır.

13.900.000 km²'lik alanı ile dünyanın en küçük okyanusu olan Arktika Okyanusu, 1,210 kilometrelik bir uzunluğa sahip Sibirya kıta sahanlığı ile de dünyanın en geniş kıta sahanlığını barındırır. (National Academies Press, 1995, s. 7) Deniz suyunun ortalama yüzey sıcaklıkları, buzsuz sahanlık suları hariç, yaz aylarında birkaç santigrat derece daha sıcak olmasına rağmen donma noktasına yakındır. (National Academies Press, 1995, s. 9) Arktika Okyanusu ve denizlerin üzerindeki buz örtüsü kalınlıkları mevsimsel olarak değişmekte, ama Arktika'nın %70'i ortalama 4 metre kalınlığında deniz buzu ile kaplıdır. (National Academies Press, 1995, s. 9)

Arktika Okyanusu, etrafında bulunan ülkeler için oldukça önemlidir. Küresel iklim değişikliğinin ortaya çıkardığı bir sonuç olarak bu okyanus erimekte ve bu erime çok hızlı gerçekleşmektedir. Asya ve Avrupa arasında en kısa ulaşım yolunu meydana getiren Kuzey Batı Geçidi, 21 Ağustos 2007 tarihinde ilk defa buzkıranlara ihtiyaç duyulmadan gemilerin ilerlemesine açılmıştır. (Borgerson, 2008, s. 63) Eğer buzullardaki bu erime durdurulmazsa, Arktika Okyanusu düzenli deniz ticaretine ve doğal kaynakları arama faaliyetlerine tamamen açılmış olacaktır.

Bu büyük erimenin en önemli sonucu ise bölgede bulunan zengin hidrokarbon rezervlerine ulaşılacak olmasıdır. Arktika Okyanusu'nun derinliklerinde dünyanın keşfedilmemiş hidrokarbon rezervleri olduğu bilinmektedir. Dünyanın keşfedilmemiş petrol ve doğal gaz kaynaklarının dörtte biri buzla kaplı Arktika Okyanusu altında yer almaktadır. (Borgerson, 2008, s. 67) 2008'de yayınlanan A.B.D. Jeolojik Araştırma Merkezi'nin (USGS) raporuna göre; Arktika Dairesi'nin kuzeyinde kalan 33 coğrafik merkezde yapılan araştırma ile 90 milyar varil petrol, 1,669 trilyon metre küp doğal gaz ve 44 milyar varil doğal gaz likit bulunmaktadır. Elde edilen bu veriler de tüm coğrafyanın %84'ünü oluşturmaktadır. (USGS,

2008) Ayrıca bu rapor, Batı Sibirya Havzası'nın en fazla kaynağa sahip olduğunu belgelemekte ve Rusya'nın etrafındaki havzaların neden önemli olduğunu da ortaya çıkarmaktadır.

Arktika Okyanusu etrafında bulunan ve B.M.D.H.S.'ni imzalayan dört ülke (Kanada, Rusya, Danimarka ve Norveç), burada hak iddia edebilme adına kıta sahanlıklarını kullanmaktadırlar. 1982 tarihli Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi'ne taraf olan ülkeler, kıta sahanlıkları üzerindeki anlaşmazlıkları Kıta Sahaneliği Sınırları Komisyonu'na götürebilir. Bu durum ülkelerin hak kazanımları için esastır. Kıta sahanlıkları üzerinde egemenlik kurmuş devletler, bu alan üzerindeki doğal kaynaklarda da söz sahibidir. Ayrıca buzulların erimesi sonucu oluşacak olan güvenlik sorunları da ülkelerin karasularının, münhasır ekonomik bölgelerinin ve kıta sahanlıklarının sınırlarının netleşmesi sonucu bir çözüme kavuşabilir. Çalışmanın bu aşamasında, okyanus üzerindeki hak kazanım iddialarına değinilecek olup, yasal durum irdelenmeye çalışılacaktır.

3.3. Arktika Okyanusu Üzerindeki Hak Kazanım İddiaları

İklim değişikliğinin etkisiyle birlikte Arktika Okyanusu, seyrüsefer ve doğal kaynaklar üzerinde hak iddiaların odağı haline gelmiş ve egemenlik konularında çatışmalar yaşanmaya başlanmıştır. Bu çatışmalar özellikle Okyanus üzerinde yasal egemenlik tartışmalarını beraberinde getirmiş ve yasallık arayışları içerisinde deniz hukukunun unsurlarından sıklıkla yararlanılmıştır. Arktika'daki en önemli tartışmalar da Kuzeybatı Geçidi ve Lomonosov Sırtı üzerinde yaşanmıştır. (Currie, 2007, s. 1) Bütün bu tartışmalara rağmen hiçbir devlet, Kuzey Kutbu'nun tamamı üzerinde siyasi egemenliğe sahip değildir. Devletlerin kıta sahanlıklarını genişletme yarışlarında yasal yönetim ihtiyacının yanı sıra, o bölgedeki bilimsel araştırmalar, enerji ve balıkçılık işletmeciliği ve ulaşım gibi ekonomik aktiviteler de önemli birer unsur olmuştur.

Arktika Okyanusu'nun deniz altı coğrafyası karmaşık ve anlaşılması zor bir yapıya sahiptir. Bu yarı kapalı denizin²⁴ siyasi sınırları henüz kesin olarak çizilememiştir. Bu belirsizlikte bölgenin sert iklim koşulları ve var olan buzulların da etkisi azımsanamayacak kadar fazladır. Arktika Havzası içerisinde sınırların kesin olarak çizilememesi, çakışan çeşitli sınır iddialarını beraberinde getirmiştir. (Weber, 2009, s. 653) B.M.D.H.S. sonucu oluşturulan bir kurum olan Kıta Sahaneliği Sınırlama Komisyonu'na gelen başvurular, işte bu çakışan

²⁴ Kapalı deniz kavramından 1982 Tarihli B.M.D.H.S.'nin 122. maddesine göre; “iki veya daha çok devlet tarafından çevrili ve diğer bir denize veya okyanusa dar bir geçitle bağlı bulunan veyahut da bütünüyle veya büyük bir bölüm, ile, iki veya daha çok devletin kara sularından ve münhasır ekonomik bölgelerinden oluşan bir körfez, bir deniz havzası veya bir deniz” anlaşılır.

iddiaların çözüme kavuşması içindir. Bu kurum, B.M.D.H.S.'nin 76. maddesi gereğince yetkilendirilmiştir.

Arktika Okyanusu beş ülkenin kıta sahanlıkları ile çevrilmiş durumdadır. Basit geometrik hususlar, Deniz Hukuku Sözleşmesi'nin 76. maddesinde belirtilen dış sınırlarının uygulanması gerektiğini düşündürmektedir. Barents Denizi, Bering Denizi, Okhotsk Denizi ve Arktika Merkezi Okyanusu üzerinde Rusya'nın yaşadığı anlaşmazlıklar, bölgenin sürekli bir çatışma ortamında olmasına yol açmıştır. Ancak ekonomik bölge ve kıta sahanlıklarının dış sınırlarının genişletilme çalışmaları, 'gri bölgeler'in varlığını ve onların sınırlandırılmalarını da zorlaştırmaktadır. (Skaridov ve Skaridova, 2005, s. 86) Arktika Bölgesi üzerinde hak iddia eden ülkelerin şu bölgeler üzerinde iddiaları vardır: Chukchi Sırtı, Mendeyelev Sırtı, Lomonosov Sırtı, Yermak Platosu, Morris Jesup Platosu ve Alpha Sırtı. (Skaridov ve Skaridova, 2005, s. 94) Rusya ve Norveç arasında yıllardır devam eden sınır anlaşmazlıkları mevcuttur ve özellikle balıkçılık bölgesi konularında anlaşmazlıklar devam etmektedir. (Anderson, 2009, s. 104) Grönland ve Kanada arasında ise Hans Adası üzerinde yaşanan bir anlaşmazlık mevcuttur. A.B.D. ve Kanada arasında ise Kuzeybatı Geçidi üzerindeki anlaşmazlık oranın bir uluslararası geçit mi yoksa iç sular mı olduğu yönünde şekillenmiştir. A.B.D. aynı zamanda Sibirya'nın kuzeyinde bulunan rota üzerinde uluslararası seyrüsefer hakkı iddiasında bulunmaktadır. (Anderson, 2009, s. 105)

B.M.D.H.S.'nin 76(4). maddesi, kıta sahanlığı genişletme çalışmalarında kullanılacak olan coğrafik ve geometrik hususları barındırmaktadır:

a) İşbu Sözleşmenin amaçları uyarınca sahil devlet, kıta dış eşiğini, eğer bu eşik, karasularının ölçülmeye başlandığı esas hatlardan itibaren 200 deniz milinin ötesine uzanıyorsa aşağıdaki esaslardan birine göre tespit edecektir:

- i. Tortul kayaların yüksekliğinin, kıta yamacı ayağı ile sabit uç noktalar arasındaki mesafenin en az yüzde birine eşit olduğu yerdeki sabit uç noktaları esas alınarak 7. paragrafa göre çizilen bir çizgi ile; veya*
- ii. Kıta yamacı ayağından en çok 60 deniz mili uzaklıkta sabit noktalar esas alınarak, 7. paragrafa göre çizilen bir çizgi ile;*

b) Aksi ispatlanmadıkça, kıta yamacı ayağı, yamacın eğiminin dipte en belirgin kırılmaya uğradığı yer olacaktır.

Yukarıdaki bu durumlar söz konusu ise madde 76(5)'ya göre genişletme gerçekleşecektir. Arktika Okyanusu'nun ve denizlerin yüzde sekseni, Kanada'nın bazı bölümleri hariç, oşinografik, gravimetrik ve manyetik araştırmaların yanı sıra batimetrik ve deniz tabanı toprakları üzerindeki araştırmalarla doludur. (Skaridov ve Skaridova, 2005, s. 89) Bu araştırmalar sonucunda bölgeler iddialarını kanıtlayabilir ve kıta sahanlığı genişletme

çalışmalarında bulunabilirler. Bir devletin kıta sahanlığı sınırlarını ilan etmesi, diğer devletlerin bu sınırları kabul edeceği ve buna razı geleceği anlamına gelmez ve bu durum da Komisyon'un kararlarını etkilemez. Bir kıta sahanlığı sınırlandırılması, Komisyon tarafından iki ülke arasında sınırlandırma yapıldığında geçerlidir. (Weber, 2009, s. 654) B.M.D.H.S.'ne göre; her devlet karasularının ölçülmeye başlandığı esas hattan itibaren 200 deniz mili uzunluğunda kıta sahanlığını genişletme hakkına sahiptir. Kıta kenarı 200 deniz mili ötesinde doğal uzantı olarak devam ediyorsa eğer genişletilmiş kıta sahanlığı hakkını kullanabilme hakkına da sahiptir. Kıta sahanlığını genişletebilmek için kıta kenarının şekline, yani morfolojisine, yapısına ve jeolojisine bakılır. (Weber, 2009, s. 655)

Kıta Sahanlığı Sınırlama Komisyonu Kural ve Prosedürleri Ek I'deki²⁵ 1. Madde ile birlikte Komisyon, ihtilaflı genişletilmiş kıta sahanlığı iddialarını çözüme kavuşturmak için devletlerle birlikte hareket edeceğini kabul etmektedir. (CLCS Rules and Procedures, 2008, s. 22) Sözleşme'nin işleyebilmesi için esas unsur devletlerin birlikte hareket etmesidir. Hukuk kurallarının işlerlik kazanabilmesinde önemli olan işbirliği unsuru, iddiada bulunan ülkelerin hızlı bir şekilde sonuca ulaşmasını sağlamaktadır.

Arktika Okyanusu'na kıyısı olan 5 ülkeden 4'ü B.M.D.H.S.'ni imzalamıştır ve Komisyon'a başvuru hakkına sahiptir. A.B.D., kıta sahanlığının dış sınırlarını belirlemek için bilimsel veriler hazırlayabilirken, Komisyon'un tavsiye kararlarına uymak zorunda değildir çünkü B.M.D.H.S.'ni yürürlüğe koymamıştır. (Weber, 2009, s. 656) Bu durum A.B.D. ile diğer kıyıdaş ülkeler arasında olan toprak anlaşmazlıklarında bir ikicilik yaratmaktadır. Özellikle Kanada'nın Kuzey Batı Geçidi'nde Amerika ile yaşadığı sorunda Kanada tek taraflı olarak bölge üzerinde, özellikle çevre sorunları konusunda, söz sahibi olduğunu beyan etmiştir.²⁶ A.B.D. Chukchi Havzası'nda yaptığı deniz tabanı araştırmaları ile bu bölgenin Alaska'nın genişletilmiş kıta sahanlığı olduğunu görmüştür. Sözleşme'yi yürürlüğe koymadığı için bu bölge üzerinde hak iddia edemez. (Anderson, 2009, s. 109)

Kıtalarla çevrili okyanus olan Arktika için 1920 tarihli Spitsbergen Takımadaları'na İlişkin Antlaşma²⁷ dışında, sadece tüm Arktika'yı kapsayan herhangi bir antlaşma yapılmamıştır. Arktika Devletleri bölgenin düzenlenebilmesi için ikili ya da çok taraflı antlaşmalar yapmaya

²⁵ Kıta Sahanlığı Sınırlama Komisyonu Kural ve Prosedürleri Ek I, 31 Ağustos – 4 Eylül 1998 arasında gerçekleşen 4. oturum sonrasında oluşturulmuştur. (CLCS Rules and Procedures, 2008, s. 5)

²⁶ Arctic Waters Pollution Prevention Act (AWPPA), 1985 yılında yürürlüğe giren antlaşma 1 Nisan 2014'te yenilenmiştir. Detaylı bilgi için bkz.:<http://laws-lois.justice.gc.ca/eng/acts/A-12/>.

²⁷Treaty of 9 February 1920 relating to Spitsbergen (Svalbard), Detaylı bilgi için bkz.:<http://www.ub.uio.no/ujur/ulovdata/lov-19250717-011-eng.pdf>

başlamışlardır. Bölgede yönetim²⁸ Arktika Konseyi, Barents Avro-Arktika Konseyi ve Kuzey Forumu aracılığıyla sağlanmaya çalışılmaktadır. (Weber, 2009, s. 657) Arktika Konseyi en önemli işbirliği organı olmasına rağmen, zorlayıcı ölçütler getiren bir mekanizma değildir. Bölge ülkelerini zorlayıcı önlemler almaya itecek olan tek mekanizma B.M.D.H.S. sonucunda ortaya çıkan Kıta Sahanelığı Sınırları Komisyonu ve Uluslararası Deniz Yatağı Otoritesi'dir. Arktika Okyanusu üzerinde hak kazanım iddialarının başlangıcı ise Rusya'nın Komisyon'a başvurusu ile sağlanmıştır.²⁹

Rusya'nın deniz politikaları 2 temel üzerine şekillendirilmiştir: Kıta Sahanelığı Limitleri ve Arktika Bölgesi'ndeki denizcilik faaliyetleri. (Dzubenko, 2005, s. 19) Çalışmanın özünü oluşturan deniz alanları sınırlandırılmaları, Rusya'nın Kıta Sahanelığı Limitleri meselelerinin ele alınmasını gerektirir. Bu amaçla, Rusya'nın B.M.D.H.S.'ni kabul etmesinden sonra Kıta Sahanelığı Sınırlama Komisyonu'na yaptığı başvuru da ele alınacaktır.

20 Aralık 2001'de Rusya Federasyonu, 4 tartışmalı bölgeyi kapsayan kıta sahanlıklarını genişletmek amacıyla B.M.D.H.S.'nin 76. maddesi uyarınca Komisyon'a ilgili bilimsel verileri sunarak başvuruda bulunmuştur. Bu 4 bölgeden ikisi Arktika'da, ikisi de Kuzey Pasifik'tedir. Bu başvuru, B.M.D.H.S.'nin Rusya Federasyonu'nda yürürlüğe girmesinden sadece 4 yıl sonra yapılmıştır. (Weber, 2009, s. 658) B.M.D.H.S. Ek II'deki 4. maddeye göre bu başvuruların, sözleşmenin başvuruyu yapan ülkede yürürlüğe girmesinden en geç 10 yıl içinde yapılması öngörülmektedir. (United Nations Convention on the Law of the Sea, Annex II)

Dünyanın en geniş kıta sahanlığı Rusya'nın kuzey bölgesinde bulunmaktadır. Doğu Sibirya Kıta Sahanelığı, derinliği sahilden itibaren 50 metre ve 600 metre arasında değişen dünyanın en geniş kıta sahanlığını meydana getirmektedir. (Wadhams, 2005, s. 133) Rusya'nın kıta sahanlığı birtakım adalarla bölünmüş durumdadır. Bu bölünmeler Chukchi, Doğu Sibirya, Laptev, Kara ve Barents Denizleri'ni ortaya çıkarmıştır. Bunun sonucu olarak Arktika Okyanusu, diğer okyanuslara oranla ortalama 1800 metrelik en küçük derinliğe sahiptir. Sahanelıkların dış sınırları, kışın yoğun su kaynağı sağlayan yolları oluşturan derin kanyonlar ve boğazlardan meydana gelmektedir. (Wadhams, 2005, s. 134) Arktika Okyanusu'nun bu karmaşık yapısı beraberinde egemenlik tartışmalarını da getirmiştir.

²⁸ Yönetim başkalarını kontrol etmek ve onlara hükmetmek demek iken; yönetim ise yönetimin içerdiği tüm konuları kapsamaktadır. (Heywood, 2012, s. 65) Resmi ve özel kuruluşlarda idari, ekonomik, politik otoritenin ortak kullanımı anlamına gelmektedir. (Türk Dil Kurumu)

²⁹ Kıta Sahanelığı Sınırlama Komisyonu, Rusya'nın Kıta Sahanelığını Genişletmek için Yapmış Olduğu Başvuru için bkz.:http://www.un.org/Depts/los/clcs_new/submissions_files/submission_rus.htm, E.T.: 12.09.2014.

20. yüzyılın başlarında, özellikle 1904-1905 Rus-Japon Savaşı'ndan sonra Rusya, Atlantik ve Pasifik arasında ticaret yolu görevi görecek olan Kuzey Doğu Geçidi yani Kuzey Deniz Rotası'nı araştırmanın önemini hissetmiştir. (Romanenko, 2005, s. 139) Rusya bu amaçla çalışmalara 1906 yılında başlamış ve iki buzkıran gemisi, ilk keşif amaçlı yolculuklarını 28 Ekim 1909 yılında yapmışlardır. Sadece ticaret yolu arama amaçlı olmayan bu keşif yolculukları, biyolojik, meteorolojik ve oşinografik amaçlarla da yapılmıştır. 1913 yılındaki coğrafi keşiflerin en önemlisi de Severnaya Zemlya olmuştur. 2005 yılı içerisinde de Laptev Denizi ve Doğu Sibirya Denizi civarlarında Rusya, geniş keşfedilmemiş adalara ulaşmıştır. (Romanenko, 2005, s. 140) Rusya'nın Arktika Bölgesi'ndeki tartışmalı alanları aşağıdaki haritada gösterilmektedir:

Şekil 3.3 Rusya'nın Tartışmalı Bölgeleri

Kaynak: University of Texas at Austin

3.3.1. Rusya'nın Kıta Sahanlığı Sınırlama Komisyonu'na Başvurusu

Rusya'nın kıta sahanlığını genişletme iddiaları, toplamda 1,2 milyon km²'yi bulmaktadır. Bu iddialar Arktika üzerindeki en geniş iddialardır. Rusya'nın başvurusundaki genişletilmiş kıta sahanlıkları, Arktika Okyanusu'nun merkezine doğrudur. Amerasia Havzası'nda Lomonosov ve Alpha-Mendeleyev Sırtları bulunmaktadır. Amerasia Havzası'nda A.B.D. ve Rusya arasında 1 Haziran 1990'da sınır antlaşması imzalanmıştır. Eurasia Havzası üzerindeki Gakkel Sırtı, bu başvurunun dışında tutulmuştur. (Weber, 2009, s. 660)

Rusya'nın başvurusu sonrasında, Arktika Okyanusu'nda kıyısı bulunan diğer ülkelerden gönderilen '*Notes Verbale*'³⁰ olarak adlandırılan yazılı notalar, farklı etkiler yaratmıştır. Bu notalar, Arktika Okyanusu'nun tartışmalı coğrafyasının bilinmezliğini ortaya koymuştur. Chuckhi Platosu'nun, Alpha-Mendeleyev Sırtı'nın ve Lomonosov Sırtı'nın Rusya'nın kıta sahanlığının doğal uzantısı olduğu iddiasının aksine, Amerika Birleşik Devletleri Lomonosov ve Mendeleyev Sırtları'nın kendi kıta sahanlıklarının doğal uzantısı olduğunu iddia etmiştir. A.B.D. sunmuş olduğu yazılı notada; Mendeleyev Sırtı'nın Arktika Okyanusu Havzası'nın derinliklerinin Amerasia Alt Havzası'nda yatan okyanus kabuğunun volkanik özelliği olduğunu dile getirmiştir. Ayrıca buranın, hiçbir ülkenin kıta sahanlığı olamayacağını ve böylelikle Rusya'nın kara ülkesinin doğal bir uzantısı olamayacağı sonucuna da varmaktadır. Alpha-Mendeleyev Sırtı, Amerasia Havzası'nda okyanus kabuğunda yapılanmıştır. Kökeninin ise; Kuzey Atlantik'ten gelen İzlanda-Faroe Sırtı'na dayandığı bilinmektedir. Birçok ülkenin kıta sahanlıkları etrafını çevrelemektedir. Kıta sahanlığı ile bu sırt arasındaki ilişkiyi anlayabilmek için morfolojik kırılmaların anlaşılması gerekmektedir. Danimarka ve Kanada tarafından gönderilen Notes Verbale'lerde Rusya ile bir anlaşma sağlanabilmesi için ancak yeterli bilimsel verilerin toplanması ile mümkün olacağı söylenmektedir. (Weber, 2009, s. 663) Gönderilen dört adet Notes Verbale de iddiaları ne kesin bir dille yalanlamıştır ne de kabul etmişlerdir. (Weber, 2009, s. 664) Bu durum o bölge hakkında ne denli bilgi eksikliğinin olduğunu en büyük kanıttır.

2001 Aralık'dan 2002 Haziran'a kadar Komisyon, iddialara bir türlü cevap verememiştir. Sonrasında Rusya'ya sunmuş olduğu bir takım önerilerde; Bering Denizi'nde A.B.D.'yle, Barents Denizi'nde de Norveç ile ikili antlaşmalar sağlanması gerektiğini iletmişlerdir. (Weber, 2009, s. 665) Deniz yatağının derin bölgelerinin özelliği olan ve okyanusal olduğu

³⁰ Notes Verbale olarak adlandırılan bu yazılı notalar, Rusya'nın kıta sahanlığını genişletme amacıyla yaptığı başvuru sonrasında Kanada, Danimarka, Norveç ve Amerika tarafından Komisyon'a gönderilmiştir. Metin içerisinde bu yazılı notalar için Notes Verbale teriminin kullanılması uygun görülmüştür. 4 ülke tarafından gönderilen Notes Verbale'lerin tam metinleri için: http://www.un.org/depts/los/clcs_new/submissions_files/submission_rus.htm.

tespit edilen sırtlar, kıta sahanlığı genişletmesinde bir kanıt olarak kullanılamazlar. Eğer deniz altında bulunan sırt, kara ülkesinin doğal uzantısı olup kıta kenarının doğal bileşeni değil ise B.M.D.H.S.'nin 76(5) ve 76(6) maddeleri gereğince en fazla 350 deniz mili genişletme iddiasında bulunulabilir. (Weber, 2009, s. 666) Okyanus sırtları, kıta kenarı ile bir bağlantısı olmayan ve deniz tabanının bir özelliğini belirtmek için kullanılan sırtlardır. Bu sırtlar, kıta sahanlığını 350 mile çıkarmak için kullanılamaz. Okyanus sırtlarından kıta kenarı ile bağlantısı olanlar, bu iddialar için kullanılabilir. (Weber, 2009, s. 667) Devletler, kıta sahanlıklarının dış kenarlarını belirlemek için kullandıkları iddiaları, bilimsel verilerle desteklemek zorundadırlar. Deniz altı şekillerinin jeolojik ve tektonik hareketler sonucu, kendi ülkesinin doğal uzantısı olduğunu kanıtlamak zorundadırlar. Okyanus kabuğunun bile kendi sahanlıklarının doğal uzantısı olduğunu kanıtlayabilirler. (Weber, 2009, s. 668)

Denizaltında bulunan 'Sırt' olarak da bilinen sıradağ zincirlerinde büyük problemler ve potansiyel çatışmalar söz konusudur. Bu sırtlar; Gakkel Sırtı, Lomonosov Sırtı ve Alpha-Mendeleyev Sırtı'dır.

Gakkel Sırtı, üzerinde kolay bir şekilde anlaşmaya varılabilecek bir sırttır. Gakkel Sırtı, Orta-Atlantik Sırtı olarak da bilinen sırtın en kuzeydeki ucudur. İzlanda'dan geçerek Afrika'ya uzanan yer kabuğudur. Bu geniş sırt, okyanusal bir sırttır ve 76. maddeye göre bunun üzerinde kimse hak iddia edemez. Gakkel Sırtı, Danimarka, Norveç ve Rusya arasında tartışılan bölgedir. Bu alan, 2,500 metre su derinliği hattından itibaren, 200, 350 ve 100 deniz mili ile karmaşık olarak sınırlandırılmış bir alandır. Gakkel Sırtı, Kuzey Atlantik'e doğru yayılım gösteren, okyanusal bir sırttır. Rusya'nın başvuruda bildirdiği sınırlarda, Kanada ve Danimarka ile eşit uzaklık ilkesinin uygulanması gerekmektedir. Eğer eşit uzaklık kuralı uygulanırsa; 88°20' Kuzey ve 150° Doğu kavşak noktası olur. Bu nokta, Kuzey Kutbu'nun Rusya tarafındaki bir noktasını işaret etmektedir. Eğer Kanada ve Danimarka, Lomonosov Sırtı'nın eşit uzaklık ilkesinin uygulandığı kavşak noktasındaki deniz yatağında yetkili olabilirlerse, 22,000 deniz mil karelik çakışan yetki sınırlaması bir nihayete erecektir. Eğer Lomonosov Sırtı ile devletlerin kıta kenarı arasında jeolojik bağlantı olduğu esas alınırsa; B.M.D.H.S.'nin 76(5). maddesine göre 350 deniz mili genişletilmiş kıta sahanlığı uygulaması yaşanacaktır. Ancak bu sırtın 350 deniz millik sıkıntılı hattının ötesinde kalan 520 deniz millik alan, ulusal yetki alanları ötesindeki deniz yatağı olarak değerlendirilebilir. Lomonosov Sırtı, ulusal yetki alanları ötesinde kalan deniz yatağı olarak düşünülmemeli ve bu alan B.M.D.H.S.'nde 'Bölge' olarak geçen alana dahil olmalıdır. (Weber, 2009, s. 672) Ulusal yetki alanlarının ötesinde kabul edilen bu alanda, Uluslararası Deniz Yatağı Otoritesi, maden çıkarma ve işletme işlemlerini düzenleyebilir. (Weber, 2009, s. 673)

Okyanusta bulunan diğerk bir sırt olan Alpha-Mendeyelev Sırtı, diğerklerine oranla daha az keşfedilmiş bir sırttır ve gizemini korumaktadır. 2001 yılında Rusya bu sırtın etrafını dolaşıp hak iddia ettiğinde, A.B.D. buranın volkanik hareketler sonucu oluştuğunu söyleyerek; buranın okyanusal bir sırt olduğunu ve yerkabuğunun volkanik patlamalar sonucunda oluştuğunda kimsenin hak iddia edemeyeceğini dile getirmiştir. Rusya 2005 yılında bu sırt için keşiflerde bulunduğunda tamamen kıtasal kırılmalardan oluştuğunun kanıtına vardıklarını ileri sürmüşlerdir. Kanada da kendi tarafında yaptığı keşiflerde bu sonuca varmıştır. (Anderson, 2009, s. 111) Alpha Mendelejev Sırtı, Podvodnikov ve Makarov Havzaları'nı birbirinden ayırır. Bu sırt, Kanada ve Grönland'ın kıta kenarlarından, Sibirya'nın kıta sahanlığındaki yükseltiye kadarki havzayı kapsayan Arktika Havzası'nın en geniş sırtıdır. (Weber, 2009, s. 658) Mendelejev Derin Deniz Ovası, Kanada, Rusya ve Amerika arasında sınırlandırılmış Kanada Havzası'nda bulunan bir alandır. Bu alanda belli bölgede 350 deniz mili ile diğerk bölgelerde 2,500 metre deniz derinliğinden sonra 100 deniz mili ile sınırlandırma uygulaması yapılmaktadır. (Weber, 2009, s. 671)

2007 yılında Rusya'nın denizin altına bayrak dikme olayı, tüm dünya üzerinde bir uyanma etkisi yaratmıştır. Bu uyanış, Arktika için siyasi, ekonomik ve stratejik bir önem arz etmektedir. (Anderson, 2009, s. 103) Arktika'nın haritalanması, kaynak kazanımları ve egemenlik tartışmaları önem kazanmış ve Arktika'nın geleceği üzerine yoğunlaşmıştır. 2008 yılında AB, bölgenin stratejik önemini belgeleyen ilk aktör olmuştur. 2009 yılında da A.B.D. Başkanı George Bush, 'Arktika Milli Güvenlik Yönergesi (Arctic National Security Directive)'ni yayınlayarak 15 yıllık bir planı yürürlüğe koymuştur. Bu plan A.B.D. için B.M.D.H.S.'nin yürürlüğe konulmamasının vereceği zararı önlemeye yöneliktir. Amerikalı muhafazakârlar bu Sözleşme'nin ülkenin egemenliğini kısıtlayacağını düşünmekteydiler. Rusya ise bölgedeki enerji ve ulaşım çıkarlarını güçlü bir şekilde savunuyordu. 2009 yılında NATO tarafından İzlanda'da Arktika güvenliği için bir toplantı gerçekleştirildi. B.M.D.H.S., bölgeyi çevreleyen beş ülke için düzenleyici bir antlaşmadır. Rusya'nın bayrak dikme olayından sonra, bu Sözleşme çerçevesinde Grönland'ın Ilulissat şehrinde bir toplantı gerçekleştirildi. Bu toplantıda alınan kararlarda bazı hususlar göz ardı edilmiştir. Kanada ile Amerika arasında ve Norveç ile Rusya arasında yıllardır devam eden sınır sorunları bu toplantıda göz ardı edilmiştir. (Anderson, 2009, s. 104)

Arktika Okyanusu'nun stratejik önemini anlayan Rusya'nın, güneyde büyük bir amacı yoktur. Kara Deniz ve Baltık Denizi'nde 200 millik bir kıta sahanlığı mevcut değildir. Doğu'da Japonya ile düzenli olarak ilerlemeyen ilişkiler mevcuttur. (Dzubenko, 2005, s. 19) Birleşik Devletler ile aralarında Bering ve Okhotsk Denizi (bazı yerlerde 200 millikten daha

fazla iddia mevcuttur) üzerinde düzene konulmamış bir ilişki mevcuttur. (Dzubenko, 2005, s. 19)

Rusya'nın batı bölgelerinde durumlar daha kötüdür. Bu bölge doğal kaynaklar bakımından zengindir ve petrol ve doğalgaz düzenlemelerinin yapılması gerekliliği ortadadır. Norveç ile anlaşmaya gidilmesi gereken bölge Barents Denizi'dir. Rusya bu bölgede Norveç ile yıllar süren bir anlaşma sürecine girmiştir. Çünkü doğal kaynakların kullanımında istikrar önemli olduğundan burada bir düzen oturtulması gerekmektedir. Ayrıca Rusya, buranın çözümünün Hazar Denizi'nin çözümünde bir örnek teşkil edeceğini düşünerek burada daha barışçıl bir imaj çizmektedir. (Dzubenko, 2005, s. 20) Bu amaçla Norveç ve Rusya arasında 7 Temmuz 2011 tarihinde Barents Denizi ve Arktika Okyanusu Üzerinde Deniz Alanları Sınırlandırması ve İşbirliği Antlaşması³¹ imzalanmıştır.

Rusya için önemli olan bir diğer nokta da enerjinin ve diğer kaynakların deniz taşımacılığı faaliyetleridir. Bu doğal olarak denizlerdeki seyrüsefer faaliyetlerini de içermektedir. Denizlerdeki özgürlük prensibi, ülkelerin karasuları hariç bir alanda ekonomik bölgeleri de dâhil olmak üzere yasa haline gelmeye başlamıştır. Sözleşmenin tüm etkileri bölgede varlığını sürdürmektedir. Özellikle ekonomik bölgedeki gemicilik faaliyetleri açık denizlerdeki kurallarla aynı durumdadır. (Dzubenko, 2005, s. 20) Bölgede işbirliği faaliyetleri taşımacılık ve ulaştırma alanlarında önem taşımaktadır.

Kıta Sahaneliği Sınırlama Komisyonu'na gelen başvurularda Komisyon, sadece coğrafik ve jeolojik iddialar üzerinde inceleme yapar ve başvuruları buna göre değerlendirir. İki ülke arasındaki çıkar çatışmasında Komisyon, ikili sorunları devletlerin kendi aralarında çözmesini bekler. Siyasi meselelerle ilgilenmez. Petrol ve doğal gaz havzalarının çoğunluğu kıyı devletinin 200 millik genişletilmiş kıta sahanlıklarında bulunur. Burada bulunan hidrokarbon rezervlerinin erişilebilirliğinin 50 yıl içinde mümkün olacağı dile getirilmektedir. Arktika'nın derinliklerinde devasa miktarda metan maden yatakları bulunmaktadır. (Anderson, 2009, s. 112)

12 Mart 1997 yılında B.M.D.H.S.'ni kabul eden Rusya, Kıta Sahaneliği Sınırlama Komisyonu'na dâhil olmuştur ve bununla birlikte Arktika Okyanusu'nda 200 deniz mili kıta sahanlığı kuralını da kabul etmiştir. 11 Nisan 1997 tarihinde de Sözleşme yürürlüğe girmiştir. Sözleşmenin Rusya'ya kazandırmış olduğu hak gereğince de kıta sahanlıklarını genişletme

³¹ Orijinal Antlaşma metni için bakınız:

https://www.regjeringen.no/globalassets/upload/ud/vedlegg/folkerett/avtale_engelsk.pdf, E.T.: 25.09.2014.

iddialarını Kıta Sahanlığı Sınırlama Komisyonu'na bir başvuru ile bildirmek zorundadır. (Commission on the Limits of the Continental Shelf, 2009)

20 Aralık 2001 tarihinde Rusya Federasyonu Kıta Sahanlığı Sınırlama Komisyonu Genel Sekreterliği'ne 1982 B.M.D.H.S.'nin 76. maddesi 8. paragrafına istinaden yaptığı başvuru, Komisyon'a yapılan ilk başvuru olması nedeniyle önem taşımaktadır. (CLCS Basın Bülteni, 2001) Başvuru, Rusya Federasyonu'nun karasuların ölçülmeye başlandığı esas hattından itibaren ya da kara suları genişliği sınırından itibaren 200 deniz mili genişletilmiş kıta sahanlığı önerisi ile ilgili bilgi ve verileri içermektedir. (Skaridov ve Skaridova, 2005, s. 79) Kara suları genişliği sınırından itibaren olacak olan 200 deniz millik bir alan genişletilmiş kıta sahanlığı tartışmalarını ortaya çıkarmıştır.

Kıta Sahanlığı Sınırlama Komisyonu Tüzüğü'nde yer alan 49. madde genişletilmiş kıta sahanlığı kavramının Sözleşme'ye dâhil olan ülkeler tarafından talep edilebileceğini doğrulamaktaydı. (Rules of Procedure of the Commission on the Limits of the Continental Shelf, 2001) 2002 yılının 25 Mart'ında başlayıp Nisan 12'sinde biten Komisyon'un 10. oturumunun gündeminde, Rusya Federasyonu'nun bu başvurusu görüşülmüştür. 27 Haziran 2002'de diğer bilimsel bilgiler ve materyallerinde başvuruya dâhil edilmesinin ardından Komisyon, hem Rusya Federasyonu'na hem de Genel Sekreterliğe göndermiş olduğu tavsiye kararını uygulamaya almıştır. (CLCS 10. Oturum, 2002, s. 6) Rusya'nın Kıta Sahanlığı Sınırlama Komisyonu'na yapmış olduğu başvuru, Arktika'da bulunan kıyı devletlerinin Arktika Okyanusu üzerinde sahip olduğu haklarını savunabilmek için bir fırsat olarak görülmüştür. (Weber, 2009, s. 653)

Komisyon, kendisine yapılan başvuruya istinaden kıta sahanlığının 200 deniz miline genişletilme meselesi hakkındaki tavsiye kararlarını sunduğu dört bölgenin şunlardır: Barents Denizi, Bering Denizi, Okhotsk Denizi ve Arktika Merkezi Okyanusu. Komisyon, Rusya Federasyonu'nun başvurusunu birtakım bölgelerle revize etmesini de önermiştir. (Skaridov ve Skaridova, 2005, s. 80) Kıta Sahanlığı Sınırlama Komisyonu'nun Rusya'nın başvurusunu geri göndermesi, onun bu başvuru ile ilgili bilimsel bilgilerden hoşlanmadığı anlamına gelmektedir. Rus Hükümeti, pek çok kurumu bu bilimsel bilgileri toplamak için görevlendirmiştir. Rusya bu iddiaları ortaya koyarken, hidrografi, jeomorfoloji, jeofizik ve jeoloji bilim dallarından yararlanmıştır. (Skaridov ve Skaridova, 2005, s. 86)

Aralık 2001'de A.B.D.'nin Moskova'daki Büyükelçiliği Rusya Dış İşleri Bakanlığı'na Rusya'nın başvurusu hakkında nota gönderdi. Bu nota A.B.D. hükümetinin Rus hükümetine başvurusunu durdurma noktasında zorlayıcı bir güç olacağı düşünüldü. Bu düşüncenin

nedenlerinden biri de özellikle 1985 yılında S.S.C.B. döneminde oluşturulan ve B.M.D.H.S. gerekliliklerini karşılamayan bazı esas hatların tekrar Rusya tarafından ortaya atılmasıydı. (Skaridov ve Skaridova, 2005, s. 83) Rusya, A.B.D. hükümetinin tezlerine cevap vererek (Artika Devletleri'nin 26-27 Ekim 2001'de New York'da yaptığı toplantıda Rusya delegesi tarafından yapılmış açıklama), Rusya'nın başvurusunda kullanmış olduğu 200 deniz millik bir ekonomik bölgenin kullanımı daha önce de 1984 ve 1985 yıllarında Bakanlar Konseyi'nin hükümleri arasında yer aldığını ifade etmiştir. (Skaridov ve Skaridova, 2005, s. 84)

1982 tarihli Sözleşme'nin bir sonucu olarak, Lomonosov ve Mendeyelev Bölgeleri'nde bazı hukuksal konular ortaya çıkmıştır. B.M.D.H.S. gereğince, okyanus üzerinde var olan kabartılar bile kıyı ülkesinin uzantısı olarak kanıtlandığında kıyı ülkesi kıta sahanlığını genişletme hakkını kullanabilir. Bunun sonucu olarak Kuzey Kutbu'na doğru sınırların genişletilmesi mümkün hale gelmiştir. (Dzubenko, 2005, s. 19)

Rusya en geniş kıta kenarına Arktika Bölgesi'nde sahiptir ve bu kenar bilimsel, siyasi, ekonomik ve savunma çıkarları için özel bir öneme sahiptir. Sözleşmenin bir gerekliliği olarak Arktika'da Kıta Sahanlığı Dış Sınırını (Continental Shelf Outer Boundary-CSOB) 200 deniz miline çıkarma ve onu genişletme hakkına sahiptir. (Skaridov ve Skaridova, 2005, s. 81)

Sözleşmeye göre; batimetrik, jeomorfolojik ve jeolojik kıstaslar kıta sahanlığının dış sınırının 200 mil ötesine geçilebilmesine imkân tanımaktadır. Rusya'nın kıta sahanlığını genişletebilme kriterleri ise; müzakereler sonucunda komşu devletler ile bir hattın oluşabilmesi, esas hattın itibaren 200 millik bir alan iddiasını doğrulaması, kıta yamacının dibinden mesafenin yüzde 1'ine eşit tortul kayaçların kalınlığını gösteren bir hattı belgelendirmesi veya kıta yamacının dibinden itibaren 60 deniz millik bir alan üzerinde hak iddia edebilmesi koşullarından birini sağlaması yeterlidir. (Skaridov ve Skaridova, 2005, s. 83)

Kıta sahanlığını genişletebilmenin ilk şartı, esas hattın belirlenmesidir. Bir esas hattın düz, kapalı ya da takımda esas hattı olup olmadığını belirleyen geometrik özelliklerin ulusal deniz yasalarında eksik olması, B.M.D.H.S.'nde yer alan 7, 9, 10 ve 47. maddelerde yer alan bilgilerin açıklığından şüphe etmemize yol açar. Ayrıca esas hatların şekillerini kendileri belirleyebilmeleri, kıyı devletine bir takım bölgesel avantajlar sağlayabilir. Örneğin; belirli şartlar altında, özellikle uzun çizgilerin bulunduğu alanlarda loksodromların kullanılması jeodezilerin kullanılmasından daha çok avantaj sağlayabilir. Tam tersi bir durum da avantajlı olabilir. (Skaridov ve Skaridova, 2005, s. 83)

Ayrıca Sözleşmenin 76(7). maddesi gereğince: “*Kıt'a sahanlığı, karasularının genişliğinin ölçülmeye başlandığı esas hatlardan itibaren 200 deniz milinin ötesine uzandığı durumlarda, sahildevlet kıt'a sahanlığının dış sınırını, enlem ve boylam koordinatları ile tespit edilmiş sabit noktaları, uzunluğu 60 deniz milini aşmayan düz çizgilerle birleştirilerek belirleyecektir.*” Bu durum karışıklığın çıkmasını engellemek için atılmış bir adımdır. Aynı zamanda esas hat kurallarını bu buzla kaplı bölgede uygulamaya koymak oldukça karışık bir görevdir. Donmuş bir alanda kara parçasının nerede son bulup deniz alanının nerede başladığını anlamak oldukça zordur.

Arktika Okyanusu alanları için 2,500 metre eşderinlik çizgileri belirleyen uluslararası kabul görmüş bir haritanın eksikliği de, kıta sahanlığını derinlik ile belirleme aşamasında karar alma mekanizmalarına zorluklar çıkarmaktadır. Sözleşmenin 76(5). maddesi: “*Deniz yatağında kıt'a sahanlığının dış sınırını belirleyen ve 4. Paragrafın a), i), ii) fıkralarına göre çizilen çizgiyi oluşturan sabit noktalar, ya karasularının genişliğinin çizilmeye başlandığı esas hatlardan itibaren 350 deniz milini veya 2500 metre su derinliği noktalarını birleştiren 2500 metre eşderinlik çizgisinden itibaren 100 deniz milini aşmayacaktır.*” Batimetri biliminin bu noktada önemi daha çok ortaya çıkmakta ve var olan haritalarla kararlar alınmaya çalışılmaktadır. Kanadalı bilim insanı Ron Macnab, ‘International Bathymetric Chart of the Arctic Ocean’ olarak bilinen Arktika Okyanusu’nun batimetrik haritasını çıkaran uluslararası kurumun kurucusudur. Arktika Okyanusu’nun haritalanmasında en önde gelen bilim insanıdır. Tortul tabakası kalınlığı üzerinde ‘İrlanda formülü’ denilen kuralı uygulamaktadır. Bu formüle göre; tortul tabakalar kıta sahanlığının ucundan kayar ve derin denizin yanında kalın tabakalar oluşturur. Bu kalın tortul havzaları, aslında petrol ve gazın bulunduğu alanlardır. İrlanda formülü, kıyı devletine bu tortullarda bulunan petrolü çıkarma ve işleme hakkını garantiler. Tortul tabaka kalınlığı denizin ileri kısımlarına doğru gittikçe incelmektedir ve formülün gerekliliği olarak kıyı devletinin haklarında da bir kesilme yaşanmaktadır. Macnab’e göre Sözleşme’ye uygun olarak hak iddiasında bulunabilmek için deniz altı derinliğinin, tortul tabaka derinliğinin ve bu tabaka içinde barınan materyallerin bilinmesi gerekmektedir. Bu derinlik de sonarlar sayesinde ölçülebilir. Derinliğin ölçülmesinden keşfedilmesi gereken en önemli alan ise yamaç eteğinin (foot of the slope) keşfedilmesidir. (Anderson, 2009, s. 108)

Tüm dünya üzerindeki 2,500 metre eşderinliği gösteren uluslararası kabul görmüş tek harita GEBCO (General Bathymetric Chart of the Oceans)’ya aittir. 1997 ve 1984 yıllarında çıkarılmış bu batimetrik haritalara Arktika dâhil edilmemiştir. Rusya’nın başvurusunda, 2,500

metre isobath ve kıta yükseliminin bulunduğu alan ayrı ayrı batimetrik ve morfolojik ölçütlerle birlikte temellendirilmiştir. (Skaridov ve Skaridova, 2005, s. 85)

Arktika Bölgesi'nde kalınlığın ve tortul kayaçların örtüsü hakkındaki verilerin yanı sıra jeomorfolojik ve batimetrik bilgilerde kullanılarak Rusya'nın iddiaları desteklenmeye çalışılmaktadır. Nükleer güçlü denizaltılarla birlikte Rusya, 1960'lı yıllarda Arktika Bölgesi'nde deniz altında bilimsel çalışmalar yapan ilk ülke oldu. Barışçıl amaçlarla denizin altının incelendiği bu araştırmalar Arktika Okyanusu'nun tanınması için ön adım oldu. (Skaridov ve Skaridova, 2005, s. 89)

S.S.C.B. ile Norveç'in deniz sınırları üzerinde aralarında yaptıkları 15 Şubat 1957 tarihli antlaşma ve 1970'lerin ikili görüşmelerine rağmen, Barents Denizi'ndeki kıta sahanlığı ve ekonomik bölge sorunları çok sonraları kısmen çözüme kavuşmuştur. Norveç ve Rusya arasında 1974 yılında Barents Denizi üzerinde sınırlandırma konusunda görüşmeler yapılmıştır. Rusya bu alan üzerinde geleneksel savunmalar yapmaktadır. Norveç ise bölgenin 176,000 km²'sinde düzenleme yapılmasını talep etmekteydi. (Kriz ve Chrastansky, 2012, s. 119) Ayrıca Rusya'nın kutup alanlarını Spitzbergen'in kuzey kıyısından düz bir çizgiyle ayırarak, ekonomik bölge iddialarını 10,000 km² arttırıyordu. Bu şekilde Rusya deniz alanlarında 25,000 km² kaybetmiş oluyordu. (Skaridov ve Skaridova, 2005, s. 85) Bölgede sadece balıkçılık konusunda yönetim sorunu değil aynı zamanda petrol ve doğal gaz rezervlerinin yönetimi de söz konusudur. Ayrıca 1978'de SSCB ve Norveç 'Gri Bölge Antlaşması'nı balıkçılık kurallarını düzenlemek için imzalamıştır. (Kriz ve Chrastansky, 2012, s. 119) Norveç'in Münhasır Ekonomik Alanı ve SSCB'nin Münhasır Ekonomik Alanı, Gri Bölge olarak kabul edilmiştir. Antlaşma, gemilerin karşılıklı olarak kontrolünü yasaklar ve bu devletlerin üçüncü bir devletin gemisine karşı ortak müdahalesini öngörür. Kotalar, ortak bir komisyon tarafından yıllık olarak düzenlenir. Bu antlaşma sürekli yenilenmiş ve sona ermesi de 1 Temmuz 2010 olmuştur. (Kriz ve Chrastansky, 2012, s. 120)

15 Eylül 2010'da Barents Denizi ve Arktika Okyanusu'nda Deniz Sınırı Antlaşması, Rusya ve Norveç arasında imzalandı ve bu antlaşma Gri Bölge Antlaşması'nın yerini aldı. Rusya Cumhurbaşkanı Dimitri Medvedev, Nisan 2011'de Eylül 2010 antlaşmasının yürürlüğe girmesi için bir yasa imzaladı ve bu antlaşma 7 Temmuz 2011'de yürürlüğe girdi. 1978'de Gri Bölge Antlaşması'nda kabul edilen balıkçılık kuralları, bu antlaşmada da kabul edildi. Her iki devlet de hidrokarbon sömürüsü olmaması konusunda bir antlaşma sağladı. (Kriz ve Chrastansky, 2012, s. 120)

Şubat 1920’de (SSCB’nin 1935’te onayladığı) Çok Taraflı Antlaşma’nın temelinde Spitsbergen, Bear Adası ve 74° ve 81° Kuzey Enlemi ve 10° ve 35° Doğu Boylamı arasında kalan tüm adaların Norveç’e ait olduğu kabul edildi. (Madde 1’de tam egemenlik geçer) Ancak bu antlaşma tamamen bir özgürlük vermez ve imzalayan devletlerin vatandaşlarının oralarda kalmasını sağlar. Antlaşmayı imzalayan devletler bölgenin doğal kaynaklarını eşit kullanım hakkına sahiptir. Bu haklar şunlardır: Avlanma ve doğal kaynak çıkarım hakkı, deniz, endüstri, doğal kaynak çıkarımı gelişmelerinden yararlanma hakkı, eşit olarak ticari ayrıcalıklar edinmek. (Svalbard Antlaşmasının 2. ve 3. maddeleri) Bu aktivitelerin gelişimi Norveç tarafından geliştirilecek ve anti-ayrımçı kararlılık çerçevesinde hareket edilecektir. Ayrıca antlaşma, bir deniz üssü ya da askeri bir güç kurulmasını yasaklar ve adanın askeri amaçlarla kullanılması da yasaktır. (Svalbard Antlaşması 9. madde) (Kriz ve Chrastansky, 2012, s. 120)

Norveç, antlaşmadan anakaranın ve adaların karasularının etkilenmesini engeller. Münhasır Ekonomik Bölge ya da Balıkçılığı Koruma Bölgesi (1977) her ülkeye sınırsız korunma hakkı verir. Oslo’nun BKB’de balıkçılığı düzenleme ve Rus balıkçılarına karşı durmasının nedeni budur. Bir diğer tartışma da kıta sahanlığı sorunudur. Norveç, Svalbard’ın kendi kıta sahanlığı olduğunu antlaşma dışında tutar. Bir diğer sorun da askersizleşme noktasındadır. Rusya burada askerleşme konusunu yasak olarak yorumlarken, Norveç bu konunun çok da büyük bir yasak getirdiğini düşünmemekte ve bu kara parçasına askeri gemi ve uçakları indirmektedir. Rusya askersizleşme kuralını aynı zamanda adaya yerleşmenin yasak olduğu şeklinde de yorumlamaktadır. (Kriz ve Chrastansky, 2012, s. 1221)

A.B.D.-Rusya arasındaki 1999 yılındaki antlaşma Arktika’daki Wrangel ve Herald Adaları ve De Long Adaları (Bennett, Henrietta ve Jeannette Adaları)’nın statüsünü belirlemiyordu. Hiçbir antlaşma adaların statüsünü tarif etmediğinden ABD adalar üzerinde egemenlik iddialarında bulundu. A.B.D.’nin durumu nihai mülkiyetin taraflı bir antlaşmaya kalmadığını aksine çatışmanın yaşandığı iddia edilen alanın uluslararası hukuk altında kaldığını gözler önüne sermektedir. (Skaridov ve Skaridova, 2005, s. 86)

Arktika Konseyi’nin hukuk oluşturma ya da kural koyma gibi bir otoriteye sahip olmamasına rağmen 8 Arktika ülkesini, Inuit Kutup Konseyi’ni ve 5 yerli halk grubunu ve diğer ülkeleri de içinde barındırmasından dolayı meşru bir şekilde bölgede yönetime sahip olabilir. (Anderson, 2009, s. 105) B.M.D.H.S.’nin 76. maddesi ile genişletilmiş kıta sahanlığı iddialarında bulunan ülkelerin sayıları artmıştır. Rusya 2001 yılında Komisyon’a iddialarını içeren başvuruyu göndermiştir. Daha önce de bahsedildiği gibi, her ülke sözleşmenin kendi ülkesinde yürürlüğe girdiği tarihten itibaren 10 yıl içinde Komisyon’a başvurabilme hakkına

sahiptir. Komisyon kendisine yapılan başvuruları reddedemez. Ancak başvuruyu daha fazla coğrafik kanıt isteğiyle geri gönderebilir. Kıta sahanlıklarını genişletebilme hakkına sahip olan ülkelerden en şanslı Rusya'dır. Neredeyse Arktika Okyanusu'nun yarısı üzerinde hak iddia etmektedir. (Anderson, 2009, s. 107)

Arktika Okyanusu üzerinde çözüme kesin olarak kavuşmamış ve en önemli olarak nitelendirilen iki bölge Kuzeybatı Geçidi ve Lomonosov Sırtı'dır. Çalışmanın devamında bu iki örnek alan üzerinde yoğunlaşılacaktır. Kuzeybatı Geçidi üzerinde A.B.D.'nin itirazlarına ve bölgenin yasal durumuna bakılacak ardından da Lomonosov Sırtı analiz edilmeye çalışılacaktır.

3.3.2. Kuzeybatı Geçidi Üzerinde Uyuşmazlıklar

Kanadalı kâşif Joseph Bernier, 1908 ve 1909 yıllarındaki keşfi sırasında, Arktika'nın Kuzey Amerika bölgesindeki tüm adalarda Kanada için egemenlik iddialarında bulunmuştur. Bu bölgede bulunan Arktika Takımadaları'nda düz esas hat belirlemişlerdir. Bu esas hattı belirlemek ise o hattın berisinde kalan alanların iç sular olduğunu göstermektedir ve bu durum tam egemenliği işaret eder. Geçitlerin ise karasularına mı yoksa uluslararası sulara dâhil olup olmadığı en önemli sorunlardan biridir. Kuzeybatı Geçidi üzerinde Kanada'nın iddiası onun iç suları olduğu yönünde iken, Amerika Birleşik Devletleri onun uluslararası bir geçit olduğunu düşünmektedirler. (Currie, 2007, s. 5)

Kuzeybatı Geçidi, batıda Pasifik Okyanusu, doğuda ise Atlantik Okyanusu ile bağlantı sağlayarak Avrupa ve Asya'yı en kısa yoldan birbirine bağlar. Bu kısa yol Panama Kanalı ve Horn Burnu'ndan daha kısa bir ulaşım sağlamaktadır. A.B.D.'nin iddiaları bu geçidin, transit geçiş³² hakkı sunan uluslararası boğaz³³ olduğu yönündedir. (Currie, 2007, s. 6) Kanada, karasularını genişletme konusunda iddiasında deniz kirliliği hususuna değinmiştir. 1970 tarihli Arktika Su Kirliliği Önleme Eylemi'ni oluşturan Kanada, Kuzeybatı Geçidi üzerinde kontrol mekanizması kurulmasını amaçlamaktadır. 1988 yılında A.B.D. ve Kanada, Arktika İşbirliği Antlaşması'nı imzalamışlardır. (Currie, 2007, s. 7) Bu antlaşma, bölgenin seyrüseferinde ve kaynak çıkarımında düzenlemeleri içerirken, Arktika bölgesinin deniz ve çevre kirliliğinin de önlenmesi amaçlanmıştır. Uluslararası seyrüsefer için görülen şudur ki; transit geçiş için münhasır ekonomik bölgeyi ve açık denizleri kullanma hakkı ulus devletlerin elinde bulunmaktadır. Nükleer deniz altılarının bu geçitten geçmesi, Kanada'da sahip olduğu

³² Transit geçiş hakkı, B.M.D.H.S.'nin 38. maddesi ile düzenlenmiştir. Bu maddeye göre transit geçit, uluslararası boğaz özelliğini taşımayan alanlarda uygulanmayacaktır.

³³ Boğaz kavramı Sözleşme'nin 34. maddesi ile düzenlenmiştir. Uluslararası seyrüsefere açık boğazların hukuki rejimi için Sözleşme'nin ilgili ve devam eden maddelerine bakılabilir.

hakları tehlikeye sokmaktadır. Karasuları içerisinde bulunan denizaltılar ya da diğer deniz araçları, su yüzeyinde bulunmak ve bayraklarını göstermek zorundadırlar. (Currie, 2007, s. 8)

Arktika diplomasisinde en önemli tartışmalardan biri A.B.D.'nin sürekli olarak uluslararası bir geçit olarak ilan ettiği Kuzeybatı Geçidi sorunudur. Avrupa tarafından da desteklenen bu görüş; A.B.D.'nin 1969 yılında Manhattan adlı buzkıran petrol tankerini, Kanada'da izin almadan geçitten geçirmesiyle Kanada'nın tepkisine yol açmıştır. A.B.D., Sibiryada tarafında Rusya'nın da tepki göstereceği bir geçit iddiasında bulunmuştur. Bu tartışmalar, bölgeye barış ve istikrar sağlayacak yeni bir antlaşmanın ihtiyacını doğurmuştur. 2008 yılında Avrupa Parlamentosu, uluslararası müzakerelerin başlaması kararı aldı ve Dünya Doğayı Koruma Vakfı (World Wildlife Fund) da yeni bir antlaşma oluşturulması için rapor yayınladı. Antarktika Antlaşması gibi bir antlaşma oluşturulması yönünde önerilerde bulunuldu. Böyle bir antlaşma, bölgedeki madenlerin çıkarılmasında kısıtlamalar getirerek bölgeye tüm insani müdahaleyi engelliyordu. Diğer taraftan Arktika Konseyi'ne bir antlaşma için büyük bir görev düşmektedir. (Anderson, 2009, s. 105)

3.3.3. Lomonosov Sırtı Üzerinde Uyuşmazlıklar

Lomonosov Sırtı, Rusya'nın Yeni Sibiryada Adaları'ndan, Grönland'ı ve Kanada'nın Ellesmere Adaları'nın uç kısımlara kadar uzanarak Arktika'yı bölmektedir. Bu sırt, Arktika Merkezi Okyanusu'nu Eurasia ve Amerasia Havzaları olarak ikiye ayırmaktadır. Eurasia Havzası ise, Nansen Havzası ve Amundsen Havzalarından oluşmaktadır. Bu havzaları, Orta Arktika Okyanusu Sırtı olarak da bilinen ve Orta Atlantik Sırtı'nın uzantısı olan Gakkel Sırtı ikiye bölmektedir. Amerasia Havzası, Podvodnikov, Makarov ve Kanada Havzaları'nı içerir. (Weber, 2009, s. 658)

Lomonosov Sırtı için de Rusya'ya ya da başka hiçbir devletin kıta kenarının doğal bileşenin olmadığını ve Arktika Okyanusu Havzası'nın derinliğinde bağımsız bir özellik olduğunu belirtmiştir. Lomonosov Sırtı; Orta Atlantik Sırtı'nın Arktika Okyanusu'na doğru yayılmasıyla oluşan deniz tabanı genişlemesiyle Kuzey Batı Rusya ve İskandinavya kıta kenarından ayrılan bir kıta şeridi olarak anlaşılmaktadır. Bu sırt Arktika Okyanusu'nun en büyük ikinci sırtıdır. Derinliği 700 metre ve 4200 metre arasında değişen yükseltiye sahiptir ve uzunluğu 1500 kilometredir. Bu sırt, Grönland'ın ve Kuzey Amerika ucunda bulunan Ellesmere Adaları'nın eklentisidir. Bilindiği gibi de Sibiryada'nın ucunun da eklentisidir. Halen daha tartışmalı olan bu bölgenin, ne Grönland'ın ne Rusya'nın ne de Ellesmere Adaları'nın eklentisi olmadığı tartışılmaktadır. (Weber, 2009, s. 661) Rusya, Kanada ve Danimarka bu alan üzerinde sahanlıklarını genişletseler, harita üzerinde çakışan bir alan ortaya çıkacaktır.

(Weber, 2009, s. 662) Rusya'nın Lomonosov Sırtı'nda kıta sahanlığını geliştirmede, bilimsel iddiaları bulunmaktadır. Tortul kayaç örtüsünün Lomonosov Sırtı'ndaki kalınlığı 5.0-5.5 km. arasındadır. Üst (6.0-6.6 km/s) ve alt (6.8-7.5 km/s) kabukların sismik hızları, sırtın kıta yapısına sahip olduğunu kanıtlamaktadır. (Skaridov ve Skaridova, 2005, s. 89)

Arktika'yı Sibirya'dan Grönland'a bağlayan Lomonosov Sırtı olarak bilinen düz ve dar bu sırt, Avrasya ve Kanada Havzaları'nı birbirinden ayırmaktadır. Bu havzalar, 4300 metre derinliğe ulaşarak Arktika'nın iki derin havzasını oluşturur. En sığ noktası 610 metre ve derinliğinin en sivri olan noktası da 1000 metreyi bulan bu sırt, 1994 yılında keşfedilmiştir. (Wadhams, 2005, s. 132)

Lomonosov Sırtı, Arktika Okyanusu'nda bulunan en önemli sırttır. Denizaltındaki en geniş sırt olan bu sırtın uzunluğu 1,800 km'dir ve bir tarafı Kuzey Amerika'nın kıta sahanlığında bulunan Ellesmere Adası'na uzanırken bir tarafı da Kuzey Kutbu'nda bulunan Yeni Sibirya Adaları'na uzanmaktadır. Rus bilim insanı Mikhail Vasilyevich Lomonosov'un adıyla anılmaktadır. Rusya buranın Sibirya'nın doğal uzantısı olduğu iddiasında bulunmuştur. Karşı iddialar da 2004 yılında Norveç, Amerika ve Danimarka tarafından ortaya atılmıştır. (Currie, 2007, s. 9)

Lomonosov Sırtı biraz daha farklı olarak kıtadan ayrılan kıtasal bir kırılmanın büyük bir parçası olarak görülmektedir. Milyonlarca yılda şekillendiği düşünülmekte olan denizin altındaki bu sıradağın uzunluğu 1,100 kara milini bulmaktadır. Arktika'da Rusya'dan, Grönland ve Kanada'nın Ellesmere Adası'na kadar uzanır. Bu sırt, Rusya, Kanada ve Danimarka'nın doğal uzantısı olduğu ile iddiada bulunmaktadır. (Anderson, 2009, s. 110) Morfolojik kırılmalar sonucu doğal uzantı oluştuğunu iddia eden Rusya'nın karşısında Danimarka ve Kanada da aynı kırılmalar sonucu doğal uzantı olduğunu iddia etmişlerdir. Danimarka ve Kanada, Lomonosov Sırtı'nın derinlik yapısını incelemek için LORITA projesinde sırtın bir ucunda birlikte çalışmışlardır. Kendi tarafında ise Rusya çalışmıştır. (Anderson, 2009, s. 111)

3.4. Arktika Okyanusu Üzerinde Uluslararası Deniz Hukuku Çerçevesinde Kurumsallaşma Pratikleri

Küresel iklim değişikliğinin etkileri Arktika Okyanusu için oldukça önemlidir. Yaşanan iklim değişikliğinden, dünyanın diğer bölgelerine göre iki kat daha fazla etkilenen Arktika Okyanusu'nda ulaşım, hidrokarbon ve doğal kaynak işletmeciliği faaliyetleri de artmıştır. (Koivurova, 2008, s. 14) Bu faaliyetlerin artışı da bölgede yasallık ve yönetim tartışmalarını beraberinde getirmiştir. Arktika Okyanusu için yapılacak yasal analizler, bölgenin karmaşık

yapısı üzerinde siyasi etkiler doğurabilir. 1982 tarihli Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi, bölgenin tanımlanmasına yardımcı olmaktadır ve sınırların kesin bir şekilde belirlenmesi, beraberinde uluslararası işbirliğini de getirmektedir.

Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi'nin ve onun oluşturduğu kurallar ve kurumlar bütününe etkili olduğu Arktika Okyanusu'nda, uluslararası bir mekanizmanın varlığından söz edilmektedir. Bu mekanizma tek bir uluslararası örgüte atfedilmemiş, antlaşmalar aracılığıyla oluşturan pek çok kurum aracılığıyla yönetim ihtiyacı giderilmeye çalışılmıştır. Bu okyanus üzerinde var olan sistem, kurumsallaşma bilincine örnek oluşturabilir. Çalışmanın bu kısmında okyanus üzerinde hükmetme arayışlarına nasıl çözüm bulunduğu tartışılacaktır. Bu amaçla kurumsal teorinin unsularından yararlanılacak ve B.M.D.H.S.'nin bölgedeki etkisinin kurumsallaşma ölçütü analiz edilecektir.

Deniz alanlarında milli yetki sınırlandırmalarının belirlenmesi, denizlerin kullanımında istikrarın ve uluslararası barış ve güvenliğin sağlanmasını kolaylaştırır. Yetki sınırlandırmalarının berraklığı, çevrenin korunmasına ve uzun süreli yatırımların istikrarlı olmasına da yardımcı olacaktır. Milli yetki alanlarının genişletilmesi devletler arasında bir engel yaratmaz, aksine sınırların geniş de olsa berraklığa kavuşması uluslararası işbirliğine yardımcı olur. Arktika Okyanusu üzerindeki çatışmalı kıta sahanlığı bölgelerinin çözüme kavuşturulması, bölgedeki işbirliğinin artmasını ve bölgede istikrarın artmasını sağlayacaktır. Ne var ki; genişletilmiş kıta sahanlıklarının kesin sınırlarının çizilememesi, başta çevre koruma tedbirleri olmak üzere birtakım sorunlara yol açabilmektedir.

Beş sahil dar kıyı devleti arasında özellikle kıta sahanlıklarının genişletilmesi noktasında şeffaflığı ve işbirliğini arttırmak için bölgede uygulanabilecek yasal kuralların yürürlüğe girmesi gerekmektedir. (Fife, 2013, s.352) Devletlerin, şeffaf, demokratik ve açıklanabilir milli yasama sürecini ve itaat etme mekanizmasını oluşturabilmesi için hukuk kurallarına ihtiyacı vardır. Milli sınırlar içerisinde oluşmuş olan hukukun üstünlüğü, o devletin uluslararası alanda da tanınabilmesi için önemli bir aşamadır. İlk olarak Rusya'nın, ardından diğer Arktika Devletleri'nin (Amerika Birleşik Devletleri hariç) B.M.D.H.S.'ni kabul etmesi, bölgede yasal bir mekanizmaya olan ihtiyacı vurgulamaktadır. Ekonomik ve bilimsel işbirliği adına devletler, Sözleşme'nin pek çok maddesinden yararlanmaktadırlar. Uluslararası deniz hukukunun yaratmış olduğu kurallar bütünü, uluslararası barış ve güvenliğin sağlanmasına yardımcı olmaktadır. Sözleşme sadece kıyı devletinin haklarını ve özgürlüklerini düşünmez. Yasal çerçeve, kıyı devletinin sahip olduğu haklarla, açık denizlerde üçüncü ülkelerin sahip olduğu haklar arasında bir denge oluşturur. (Fife, 2013, s. 349) Okyanusa kıyı olmayan devletlerin de birtakım hakları olduğu durum söz konusu olduğunda, bölge devletleri işbirliği

zorunluluğu ile karşı karşıya gelmektedir. Kıyı devletleri sahip oldukları deniz alanlarında ve kıta sahanlıklarında haklar, zorunluluklar ve sorumluluklara sahipken diğer devletlerin özgürlük ve hakları bulunmaktadır. İnsanlığın ortak mirası olarak adlandırılan açık denizlerde çatışma yaşanmaması adına bölge devletleri, işbirliği kurumları kurmaya mecbur bırakılmıştır. Ancak kutup buzunun varlığı, kurumsal mekanizma ve düzenleme çalışmalarının tam olarak yapılmasına izin vermemektedir.

Yönetişim problemi yasal düzenleme gerekliliğini ortaya çıkarmaktadır. Yasal düzenleme geniş bir şekilde Arktika Bölgesi için değil dar çerçeve ile Arktika Okyanusu için gereklidir. (Fife, 2013, s. 346) Yasal bir yenilenme sonucu bölgede ekonomik ve bilimsel işbirliği çalışmaları artacaktır. Deniz alanlarının sınırlarının ve bu sınırlar arasındaki uluslararası işbirliğinin kapsamının açıklığa kavuşturulması, bölgede atılacak somut adımlardandır. Arktika Bölgesi'nde bulunan ülkelerin ilk işbirliği girişimleri, 1991 tarihli Arktika Çevre Koruma Stratejisi (AEPS)³⁴ ile gerçekleşmiştir. Arktika Dairesi içerisinde bulunan sekiz ülke ile Birleşmiş Milletlere bağlı birkaç kurumun, Almanya, İngiltere ve Polonya ile yerli halklara ait örgütlerin de yer aldığı bu işbirliğinin kapsamı, bölgenin çevresinin korunmasına yöneliktir. Çevre kirliliğinin önlenmesi için gerekli duyulan bilimsel bilgi alışverişini de öngören bu bildiri; sürdürülebilir kalkınmanın teşvikini de öngörmektedir. (AEPS, 1991, s. 7) İşbirliği yolunda yapılan bu ilk girişim faaliyeti, bölgedeki iletişimin yasal zemine oturtulmak istendiğinin kanıtıdır. Çevre koruma adına atılmış olan diğer atılımlar şunlardır: Arktika Fauna ve Flora Koruma (CAFF), Arktika Deniz Çevresini Koruma (PAME), Acil Önlem, Hazırlık ve Müdahale (EPPR) ve Arktika Gözlem ve Değerlendirme Programı (AMAP) gibi çevre koruma programları Arktika Bölgesi'nde uluslararası bir işbirliği ve koordinasyon örneklerindedir. (Koivurova, 2008, s. 16)

Arktika Bölgesi için işbirliği arayışının uluslararası bir yapıya dönüşmesi Soğuk Savaş'ın bitiminin ardından sağlanmıştır. Bölgedeki işbirliği çeşitli şekillerle karşımıza çıkmaktadır. 1991 yılında oluşturulan Arktika Çevre Koruma Programı (Arctic Environmental Protection Strategy) ve 1996 yılında kurulan Arktika Konseyi (Arctic Council), hükümetlerarası işbirliği örneklerindedir. Bunun dışında 1991 yılında oluşturulan Kuzey Forumu (Northern Forum), farklı çıkarılara sahip devletlerin bir araya geldikleri bir yapıdır. (Young, 2005, s. 9) Bunlar gibi çoğaltılabilecek örnekler Arktika Bölgesi'nde karşılıklı bağımlılık anlayışının kurumsallaşma doğurduğunu göstermektedir.

³⁴ Haziran 1991 tarihli Arctic Environmental Protection Strategy (AEPS) Deklarasyonu için bkz.: http://library.arcticportal.org/1542/1/artic_environment.pdf

Arktika Okyanusu üzerindeki kurumlar mekanizması karmaşık bir yapıdadır. Pek çok alanda antlaşmalar ve deklarasyonla düzen kurulmaya çalışılmıştır. Arktika Konseyi Ottawa Deklarasyonu ile kurulmuştur. (Establishment of the Arctic Council, Arctic Council Resmi internet sitesi) Antlaşma ile kurulmayıp deklarasyonla kurulan bu Konsey, yönetim konusunda bölgede zayıf kalmaktadır. (Young, 2005, s. 10) Yönetişim ihtiyacı yerine bilimsel aktiviteleri, çevresel işbirliğini ve rehberlik hizmetlerini yöneten bu Konsey, bölgeyi çevreleyen sahil devletlerin yanı sıra İzlanda, Finlandiya, İsveç ve Yerli Haklar Komitesi ile birlikte çok uluslu bir yapı sergilemektedir. Bölgedeki en etkin kurum olan Arktika Konseyi, çevrenin korunması, sürdürülebilir kalkınma ve yerli halkın bölgede aktif rol almasını sağlamaya yönelik aktiviteler içinde bulunmaktadır. Bilimi ve şeffaflığı esas olarak, bilimsel projelerin yürütülmesini sağlamaktadır. Arktika sularında siyasi karar alma mekanizmaları amacıyla çalışmalar yürütür.

Arktika Bölgesi'nde Antarktika'ya nazaran karadan çok deniz alanlarında kurumsallaşma ihtiyacı bulunmaktadır. Özellikle milli yetki sınırları ötesinde gerçekleşecek olan işbirliği ve kurumsallaşma bölgenin sorunlarına çözüm olacaktır. Kıyı devletinin esas hattan itibaren 12 deniz millik bir alanda sahip olduğu egemenlik haklarının ötesinde de açık denizlerin serbestliği ilkesi geçerlidir. Bu ilke daha önce değinildiği gibi üçüncü devletlere seyrüsefer, deniz altına kablo döşenmesi ve hava sahasından barışçıl amaçlarla yararlanma özgürlüğü gibi haklar sunmaktadır. Bu haklar, kıyı devletine birtakım zararlar verebilir. Özellikle çevrenin korunması noktasında özgürlüklerin tartışmaya açılması neticesinde Uluslararası Denizcilik Örgütü (International Maritime Organization)³⁵, gemilerin seyahatleri ile ilgili birtakım kurallar getirmiştir (International Maritime Organization resmi internet sitesi). İster açık denizlerde ister kıyı devletinin münhasır yetkilerinin bulunduğu deniz alanlarında, üçüncü devletlerin gemilerinin dolaşması işte bu örgütün belirlediği kurallar ile sağlanır. Bu örgüt B.M. tarafından kurulmuştur ve uluslararası seyrüseferin, çevresel, güvenli ve emniyetli faktörlerle birlikte sağlanmasına yardımcı olmaktadır. Taşımacılık endüstrisinin en yararlı ve etkili yollarından biri olan deniz ulaşımı için yasalara uygun düzenleyici bir çerçeve sunmak, Uluslararası Denizcilik Örgütü'nün görevlerindedir. IMO'nun yaptığı düzenlemeler iki ülke arasında antlaşma imzalanmasını sağlamaya yönelik de olabilir. Bu göreviyle örgütün, ülkeler arası iletişimi sağladığını söylemek mümkündür. Bir nevi rehberlik hizmeti sunarak işbirliğinin güçlü olmasını sağlamaktadır. IMO aynı zamanda seyrüsefer sırasında kullanılacak gemilere standart ölçütler getirerek, bölgede düzenli ulaşımı sağlamaktadır. Kutuplar gibi bir bölgede zor şartlara ayak uyduracak gemilerin varlığı kazaların önlenmesi

³⁵ Uluslararası Denizcilik Örgütü'nün metin içinde kısaltma olarak gösterimi için İngilizce kısaltması olan IMO kısaltması kullanılacaktır.

için temel prensiptir. IMO aynı zamanda özel bölgeler için de özel koruyucu önlemler almaktadır. Her bölgenin kendine has yapısına göre alınacak önlemler çözümsüzlüğü ortadan kaldırır.

2009 yılında Kanada, 234. madde sayesinde 200 millik alanda Arctic Water Pollution Act ile egemenlik sağlamıştır. International Convention for the Prevention of Marine Pollution from the Ships (MARPOL), Akdeniz ve Baltık Denizi gibi iç denizler ve özel alanları korumakla yükümlüdür. Bu alanlarda deniz aktiviteleri kısıtlandırılabilir. 211(6). maddeye göre; gemi kirliliğinden korunmak için bazı uluslararası kuruluşlar yetkilidir. International Maritime Organization (IMO) bunlardan biridir. (Anderson, 2009, s. 117) Çoğu hukukçu; B.M.D.H.S.'nin 'Okyanuslar Kurumu' olduğunu ifade etmektedir. (Anderson, 2009, s. 118)

2014 Kasım ayında 'Kutup Kodu' adlı bir programla da IMO, hem Antarktika için hem de Arktika için gemicilik prosedürlerini ilan etmiştir. Örgüt bu uygulamasını, Denizde Can Emniyeti Uluslararası Sözleşmesi (International Convention for the Safety of Life at Sea-SOLAS) gereğince yürürlüğe koymuştur. (Shipping in Polar Waters, International Maritime Organization resmi internet sitesi) Bu uygulama, geminin kutup koşullarına göre nasıl tasarlanması gerektiğini göstermektedir. Alınan tüm önlemler, buzullarda herhangi bir kaza halinde çevrenin kirlenmesini önlemek ve can güvenliğini sağlamak adına atılmıştır. Denizlerdeki can ve mal güvenliğinin yanında çevrenin korunmasının da bir örgütlenme tarafından sağlanması, kurumsallaşma ihtiyacının yaşamın her alanına girdiğini göstermektedir.

Arktika Okyanusu'nu çevreleyen devletler arasında daha pek çok alanlarda işbirliği çalışmaları yaşanmaktadır. Çevresel faktörlerde yaşanan işbirliği çalışmalarının yanında bölgede bulunan canlı varlıklar adına da antlaşmalar yapılmıştır. 1973 yılında Kutup Ayısı Antlaşması bunun en önemli örneklerindedir. (Agreement on the Conservation of Polar Bears, 2013, paraf. 1) Okyanusu çevreleyen beş kıyı devleti tarafından imzalanan bu çok uluslu antlaşma, devletlerin milli yetki sınırlarında yaptıkları özverili çalışmalar ve ortaklaşa bir şekilde çalışmayı öngörmektedir. Bölgenin sembolü haline gelen kutup ayılarının, devletlerin günümüzdeki siyasi emellerinden çok daha önce korunmaya alınmasında çevresel faktörlere ne kadar önem verildiğinin kanıtıdır.

Deniz Hukuku Sözleşmesi'nin önsözünde bu sözleşmenin denizle ilgili her şeyi kapsadığı belirtilmektedir.³⁶ Bu Sözleşme, Arktika Okyanusu gibi buzullarla kaplı ve zor şartların

³⁶ Sözleşmenin önsözü için bkz. sayfa 25:

http://www.un.org/depts/los/convention_agreements/texts/unclos/unclos_e.pdf

hüküm sürdüğü bir bölgenin sorunlarına da çözüm bulabilmeyi öngörmüştür. Madde 311, ilgili tüm antlaşmaların Sözleşme'nin bir parçası olduğunu kabul eder. Okyanus üzerinde Sözleşme'den önce ya da sonra oluşturulan ikili ya da çok taraflı bir antlaşmanın da deniz hukuku kapsamında kabul görüldüğünü kanıtlamaktadır. Sözleşme'nin IX. bölümünün 122. ve 123. maddelerinde Arktika Okyanusu gibi yarı kapalı deniz üzerindeki anlaşmazlıklara cevap verilir. 122. maddesinde yarı kapalı denizin tanımı yapılırken; *“iki veya daha çok devlet tarafından çevrili ve diğer bir denize veya okyanusa dar bir geçitle bağlı bulunması”* ibaresinin yer alması, Arktika Okyanusu'nun yarı kapalı bir deniz özelliği taşıdığını ispatlamaktadır. Yarı kapalı denizlerde sahildevletleri arasında işbirliği yapılması gerektiğini de 123. madde bize göstermektedir. Bu madde denize kıyısı olan devletlerin arasındaki işbirliğini ve iletişimi destekler. Bu işbirliğinin doğrudan devletler arasında ya da bölgesel bir kuruluş aracılığıyla sağlanması gerektiği de ifade edilmektedir. Sözleşme'nin bu maddesi, kurumsallaşma gerekliliğini ortaya çıkarır. İşbirliğinin kurumsalcılık altyapısıyla oluşması halinde istikrarlı hale geleceği aşikârdır.

Kıta sahanlığının ötesindeki alanlarda Uluslararası Deniz Yatağı Örgütü önemli bir rol oynamaktadır. Kıta sahanlığının ötesi için Sözleşme, 'Bölge' terimini kullanmıştır ve bu alan açık deniz statüsündedir. [Madde (1)] Sözleşme'ye göre açık denizlerde bulunan kaynaklar insanlığın ortak malıdır. Bu alanlar üzerindeki düzenlemeleri, işte bu örgüt gerçekleştirir. Sözleşme'ye taraf olan ülkeler bu örgüte de taraftır.

Arktika Okyanusu'na kıyısı bulunan devletlerin arasındaki işbirliğine en önemli örnek, Norveç ve Sovyetler Birliği'nin aralarında yapmış oldukları işbirliği antlaşmalarıdır. İyi komşuluk ilişkilerini geliştirmeyi hedefledikleri 15 Şubat 1957 tarihli Varangerfjord'u aralarında sınır olarak kabul ettikleri Antlaşma³⁷, aynı zamanda deniz alanlarında çatışma yaşayan Arktika Devletleri için iyi bir çözüm örneği olabilir. 1992 yılında ise Rusya ve Norveç arasında *İşbirliği ve İletişimin Gelişmesi için Çalışma Programı Ortak Protokolü*³⁸ imzalanması ise Arktika'da işbirliği anlamında yeni bir dönemin açılmasını sağlamıştır. Barents Denizi üzerinde çatışmanın gereksiz olduğunu anlamış olan bu iki devlet, Soğuk Savaş sonrasında askerleşmenin de bölgede terk edilmesiyle birlikte ekonomik ve bilimsel anlamda işbirliğine yönelmişlerdir.

Barents Denizi üzerinde iki taraflı işbirliği yeterli görülmedikçe 11 Ocak 1993 tarihinde Norveç'in Kirkenes şehrinde yapılan bir toplantı ile Barents-Avro Arktika Bölgesi Konseyi

³⁷ Norveç ve SSCB arasında 15 Şubat 1957 tarihinde imzalanan antlaşma metni için: <http://www.un.org/Depts/los/LEGISLATIONANDTREATIES/PDFFILES/TREATIES/NOR-RUS1957SF.PDF>.

³⁸ Protokol için bkz.: <http://www.un.org/Depts/los/LEGISLATIONANDTREATIES/STATEFILES/NOR.htm>.

ile Barents Bölgesel Konseyi kurulmuştur. (Kirkenes Deklarasyonu) Barents-Avro Arktika Bölgesi olarak geçen alan ise Avrupa'nın en geniş bölgelerarası işbirliği platformu olarak görülmektedir. (Your Window to the Barents Region) Soğuk Savaş boyunca askerî anlamda karşılaşmaların yaşandığı bölgede karşılıklı iletişim ve işbirliğinin sağlanmasının amaç güdüldüğü bu Konsey'de Finlandiya, İsveç, Norveç, Rusya ve bazı Yerli Haklar da bulunmaktadır. (BEAC) Görüldüğü gibi, işbirliği antlaşmalarının gerekliliklerinin kurumsal bir mekanizma ile yerine getirilmesi sonucunda, uluslararası ilişkilerin kurumsalcılık altyapısına olan ihtiyacını gözler önüne sermiştir.

Ortaya konulan tüm örnekler kurumsallaşma anlayışının B.M.D.H.S. ile Arktika Okyanusu üzerinde etkili olup olmadığını analiz etmek üzere verilmiştir. Yapılan analizler sonucunda kurumsallaşmanın temel unsurlarına tekrar bakmak gerekirse; tarihi süreç içerisinde oluşma, aktörlerin eylemleri sonucu oluşma, örgütlerin yeniden inşası, birtakım değerlerin ürünü olup içselleştirme, rasyonalitenin geleneksel yöntemlere tercih edilmesi ve aktörlerin eylemlerinde tek tipleşme unsurları kurumsallaşmanın gerekliliklerindedir. Yukarıda ortaya konan bölgesel işbirlikleri Sözleşme'nin öncesinde de örgütlenmeler olduğunun kanıtıdır.

Arktika Okyanusu üzerinde B.M.D.H.S.'nin kurumsallaşma örneği olabilmesi için öncelikle tarihi süreç içerisinde var olan unsurlarına değinmemiz gerekmektedir. Bu unsur okyanus üzerinde kendine yer bulabilir. Özellikle Rusya ve Norveç arasında deniz alanları üzerinde yaşanan anlaşmazlıkların ikili antlaşmalar yoluyla çözülmeye çalışılması sonucunda kurumsallaşmaya giden bir süreç yaşanabilir. Svalbard üzerinde 1920 tarihinde varılan antlaşma da bölgenin hukuki altyapısının olduğunu ve kurumsallaşmanın tarihi unsurunun sağlandığının göstergesidir.

Bölgede bulunan ulus devletler, okyanus üzerinde hak iddia etme yarışı içerisine girmişlerdir. Bu hak iddiaları zamanla hukuka başvurmayı gerekli kılmıştır. 1994 yılında yürürlüğe giren B.M.D.H.S., ülkelerin iddialarını dayandırabileceği yasal mekanizmayı oluşturmaktadır. Aktörlerin bölge üzerindeki faaliyetleri onları Sözleşme'nin içerisine çekmiş ve Sözleşme'nin gerekliliklerinin yerine getirilmesini sağlamıştır. A.B.D. hariç diğer dört ülke tarafından kabul edilen bu Sözleşme, okyanus üzerinde kısmi bir kurumsallaşmaya sebep olmuştur. Sözleşme'nin değerlerin içselleştirilmesi noktasında ise söz konusu Sözleşme hükümlerinin dışına çıkılmaması ve bu hükümlere göre teknik şartların sağlanarak hak kazanım çalışmalarının yaşandığı görülebilir. Bu noktada karşımıza yine A.B.D. çıkmaktadır. Sözleşme'nin yürürlüğe girmemesi aynı zamanda onun içselleştirilmesinin de önüne geçmiştir.

Rusya'nın bayrak dikme olayı, durumun tamamen geleneksel yöntemlere başvurulduğunu bize göstermektedir. Halbuki, rasyonalitenin tercih edilip geleneksel yöntemlerin terk edilmesi kurumsallaşmanın gerekliliklerindedir. 2007 yılında gerçekleşen bu olay, Rusya'nın hak kazanım esaslarında rasyonaliteyi esas almadığını gözler önüne sermektedir. Okyanusa kıyısı bulunan beş ülkenin de eylerinde tek tipleşme yaşanmasının öngörülmesi, A.B.D.'nin Sözleşme'yi yürürlüğe koymamasıyla geçerliliğini yitirmektedir. Bütün bu nedenlerden dolayı okyanus üzerinde bir kurumsallaşma anlayışının henüz oturmadığını söylemek yerinde olacaktır.

Yasal bir çerçevenin varlığı her ne kadar önemli olsa da sorunlara güncel bir çözüm bulmak daha etkili bir yoldur. Arktika Okyanusu'nun merkezinin de düşünülerek oluşturulan uluslararası yasal zemin, güncel sorunlara çözüm bulamayabilir. Bu noktada Ilulissat Deklarasyonu önemli bir örnek teşkil etmektedir. Danimarka ve Grönland'ın 28 Mayıs 2008'de Ilulissat Deklarasyonu'nu yayınlarak Arktika Okyanusu'nda deniz çevresini koruma ve kirliliği önleme amacıyla uluslararası işbirliği öngören adımlar atılmıştır. Uluslararası Denizcilik Örgütü ve Arktika Konseyi bu işbirliklerinin düzenlenmesinde anahtar rol oynamıştır.

Bir ad hoc rejimin varlığı ile Arktika Okyanusu üzerindeki sorunların çözümü bulunabilir. (Cinelli, 2012, s. 2) Devletlerin bireysel çıkarları ve Arktika'nın ortak çıkarları arasındaki sorun çatışma halindedir. (Cinelli, 2012, s. 3) Kurumsal yapının, yumuşak hukukun (soft law)³⁹ ve bir ad hoc rejimin varlığının yokluğu Arktika Bölgesi'nin istikrarı için bir zayıflıktır. Yumuşak hukuk enstrümanları ise birçok kurumun oluşmasını sağlamıştır. Oluşan kurumların zorlayıcı bir mekanizmalarının bulunmaması ise bölgede bir istikrar noksanlığını ortaya çıkarmaktadır. Yumuşak hukukun kullanımı devletlerin dış politika önceliklerinin hayata geçirilmesini kolaylaştırır. (Kıvılcım, 2014, s. 91)

³⁹ Soft law olarak adlandırılan yumuşak hukuk kavramı; antlaşmalar ve siyasi bağlayıcılar arasında çalışan bir süreç olarak düşünülmektedir. Uluslararası hukukta yumuşak hukuk kavramı, siyasi süreçte deklarasyonlar ve antlaşmalar gibi devletlere rehberlik sağlayan bir mekanizmanın var olduğunun göstergesidir. Yumuşak hukukun enstrümanlarında ise zorlama yoktur. (Guzman ve Meyer, 2010, s. 173) Bir başka tanımlamaya göre yumuşak hukuk; güçlü devletlerin kendileri bağlanmaksızın üçüncü devletler için uluslararası hukuk kuralları koyma yöntemi olarak görülmektedir. (Kıvılcım, 2014, s. 96)

SONUÇ

Arktika Bölgesi üzerinde bir dönüşüm süreci yaşandığı gözlemlenmektedir. Bu dönüşüm süreci, küresel iklim değişikliklerinin bir sonucu olarak görülmektedir. Bu değişikliklerin yarattığı uluslararası ortamda çatışma durumu söz konusudur. Çatışmanın yaşandığı alan dar anlamda Arktika Okyanusu'dur.

Arktika Okyanusu üzerinde deniz hukuku çerçevesinde sınırlandırma ve sınır belirleme faaliyetlerinin ele alındığı çalışmada, uluslararası ilişkiler yaklaşımlarından kurumsallaşma yaklaşımı ile bölgedeki yasal durum analizi yapılmaya çalışılmıştır. Deniz alanlarında sınırlandırma ve sınır belirleme çalışmalarının daha iyi yapılabilmesi amacıyla batimetri, jeodezi ve jeoloji gibi bilim dallarından yararlanılmıştır. Sınırlandırma çalışmalarının yanında bir hak kazanım esası olan kıta sahanlığı kavramına genişçe yer verilmiş ve coğrafik unsurlar ile kıta sahanlığının nasıl belirlendiğine değinilmiştir. Hak kazanım meselesinin en önemli unsuru olan kıta sahanlığının yanında sınırlandırma adına da hakkaniyet ilkesi açıklanmaya çalışılmıştır. Hakkaniyet ilkesinde Uluslararası Adalet Divanı'nın belirlediği kriterler aktarılmıştır.

Milli yetki alanlarını genişletme arzusu ülkeleri, teknik anlamda donanımlı bir konuma çekmeye zorlamaktadır. Teknolojinin gelişmesiyle birlikte deniz tabanında daha fazla canlı ve cansız doğal kaynaklara ulaşılması ve seyrüseferin daha kısa yollardan yapılacak olması ile birlikte ülkeler gerek iç hukuklarında gerekse uluslararası hukuk alanında bir takım iddialarda bulunmuşlardır. Bu iddialarını oturttukları yasal zemin, B.M.D.H.S. ve onun atıfta bulunduğu antlaşmalar bütünüdür. Ulus devletler milli yetki sınırlarını genişletme iddialarını Kıta Sahanlığı Sınırlama Komisyonu'na yaptıkları başvurularla yürütürler. Bu genişletmelerin daha iyi anlaşılabilmesi için çalışmanın içerisinde bu Komisyon'a da yer verilmiştir.

İnsanlığın ortak mirası olarak adlandırılan uluslararası deniz yatakları ve açık denizler üzerinde düzenleme çalışmaları, Uluslararası Deniz Yatağı Otoritesi'nin kuralları çerçevesinde mümkündür. Bu kurum da B.M.D.H.S. ile 1982 tarihinde oluşturulmuştur ve uluslararası sistem üzerinde kurumsallaşmanın pratiğini meydana getirir. Zorlayıcı bir mekanizma ihtiyacını karşılayan Uluslararası Deniz Hukuku Mahkemesi, antlaşmayı imzalayan devletler arasında adalet ve düzeni yaratmaya çalışır. Çatışmanın varlığı ve çatışma olasılıkları, bölgenin bir düzen içerisine konulması gerekliliğini ortaya koyar. Bu düzen isteği kurumsal yapıyı oluşturur ve kalıcı barış ortamı yaratılmaya çalışılır. Kurumsallaşma

anlayışının deniz hukukuna işlerliğinin tartışıldığı ikinci bölüm, çalışmanın kapsamını da meydana getirmektedir.

Kurumsal teorinin temel unsurlarının ele alınmasından önce kurumsallaşma anlayışının tarihi süreç içerisinde gelişimi ele alınmıştır. Bu yöntem kavramın daha iyi anlaşılmasını sağlamış, uluslararası ilişkilerin iki temel teorisi olan realizm ve liberalizme olan etkisinin tarafımızca irdelenmesini sağlamıştır. Bu inceleme günümüz siyasi sisteminin anlaşılmasını kolaylaştırmış, ulus devletlerin ideolojik çerçevede kurumsal yapılara bakış açılarının değerlendirilmesini kolaylaştırmıştır. Kurumsallaşma kavramının aktarıldığı bölümde aynı zamanda örgütlenme, örgüt kavramlarına da değinilmiş ve aralarındaki fark belirginleştirilmeye çalışılmıştır. Kurumsallaşmanın deniz hukukuna olan etkisinin anlatılmasının ardından B.M.D.H.S.'nin yaratmış olduğu kurumlara da değinilmiştir.

Arktika Okyanusu üzerinde yaşanan egemenlik mücadelesinin ele alınması, kurumsallaşma teorisinin aktarılmasından sonraya bırakılmıştır. Bu bölümde okyanusu çevreleyen Kanada, Rusya, Amerika Birleşik Devletleri, Norveç ve Danimarka'nın milli yetki sınırlarını genişletme faaliyetleri aktarılmaya çalışılmıştır. Özellikle Lomonosov Sırtı ve Kuzeybatı Geçidi üzerinde yaşanan anlaşmazlıkların aktarılması, konunun kapsamının daraltılması hususunda önem arz etmiştir. Yararlanılan örnekler ise deniz hukukunun yaratmış olduğu kurallar bütünüyle kanıtlanmaya çalışılmıştır. Bu noktada Kuzeybatı Geçidi üzerinde milli yetkilerinin olduğunu iddia eden ve bunu Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi ile destekleyen Kanada örneği, deniz hukukunun bölgede kurumsallaşmasının aldığı yapıyı gözler önüne sermektedir. 1970 yılında Kanada'nın Kuzey Batı Geçidi'nde sahip olduğu kıta sahanlığını 100 mile çıkarması ve bunun uluslararası sistemde Amerika Birleşik Devletleri'nin itirazlarına rağmen kabul görmesi oldukça dikkat çekicidir. Bu bölgede çevre koruma adına alınan bir önlem olarak nitelendirilen milli yetki sınırının genişletilme anlayışı, uluslararası hukukun yapılageliş kuralları ile açıklanabilir. Örf ve adet hukukunun da kabul gördüğü bu yumuşak hukukun bölgenin istikrarını çevre koruma tedbirleri açısından sağladığı açıktır. Ancak bu noktada kurumsallaşmanın temel unsurlarından biri olan rasyonalitenin tamamen bölgede hâkim olmadığı anlaşılmaktadır. Geleneksel hukukun varlığı, uluslararası hukukun asla terk edemeyeceği bir unsurdur. Kurumsallaşmanın temel unsurlarından olan rasyonalitenin geleneksel yöntemlere tercih edilmesi, uluslararası hukuk alanında işlerlik kazanmamıştır.

Lomonosov Sıradağları üzerinde halen daha yaşanan anlaşmazlıkların çözüme kavuşma noktasında bölgenin coğrafik kanıtlarının gözler önüne serilmesi beklenmektedir. Bu sıradağların, ulus devletlerin kıta parçalarından mı kopup geldiği yoksa açık denizlerde var

olan sıradağların doğal bir uzantısı mı olduğu netliğe kavuşmalıdır. Bu noktada Kıta Sahanelığı Sınırlama Komisyonu'nun teknik olarak destek aldığı uluslararası örgütler devreye girmektedir. Teknolojinin gelişmesi ile daha fazla netlik kazanacak olan sıradağ üzerindeki iddialar bir kurumsallaşma çerçevesinde çözülmeye çalışılmaktadır. Antarktika Antlaşmalar Sistemi'nin aksine burada durum sert hukuk kuralları üzerinden değil kurumlar üzerinden çözülmeye çalışılmaktadır. Bu durum karşımıza yumuşak hukuku çıkarmakta ve istikrar sorunlarıyla karşılaşmaktadır.

Kurumsallaşma unsurlarının arandığı son bölümden hareketle, okyanus üzerinde kısmi bir kurumsallaşmadan söz edilebilir. Özellikle A.B.D.'nin Sözleşme'ye taraf olmaması, kurumsallaşma anlayışının bölgede tamamen hâkim olmadığını gösterir. Çünkü kurumsallaşmada aktörlerin eylemlerinde tek tipleşme aranır. Ancak A.B.D.'nin antlaşmayı yürürlüğe koymaması, bölgede Sözleşme'nin etkisinin ortadan kalktığını göstermez. Okyanusu çevreleyen diğer dört ülke kararlarında Sözleşme hükümlerini yerine getirir.

Tarihi süreç içerisinde varlığını tamamlayan B.M.D.H.S., bölgede etkisini sürdürmektedir. Devletler Sözleşme'nin gerekliliklerini içeren maddeleri, kendi iç hukuklarına entegre etmeye çalışmaktadırlar. Bölgede var olan Arktika Konseyi, işbirliği ve koordinasyonu sağlayarak, bölge ülkeleri arasında bilimsel veri alışverişini kolaylaştırır. Aslında bu özelliği ile okyanus üzerinde var olan yapı Avrupa Birliği örneğinden çok Şangay İşbirliği Örgütü'nü anımsatmaktadır. Kurumsal teorinin tam anlamıyla Arktika Okyanusu üzerinde pratiklerinin sağlanamaması, örgütsel bir yapının varlığının söz konusu olduğunu göstermektedir. Özetle; kurumsallaşma çerçevesinde Arktika'da deniz alanları sınırlandırılması kısmi olarak söz konusudur, bu nedenle teori bu bölgede kendine tam olarak bir vücut bulmamıştır.

Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi'nde yer alan sınırlandırma ve sınır belirleme kriterlerinin ele alınarak Arktika Okyanusu üzerinde kısmi olarak denenmeye çalışıldığı ve kurumsallaşma pratiklerinin de aktarıldığı bu çalışma, uluslararası hukuk ve uluslararası ilişkiler teorilerinin birlikte ele alındığı bir çalışma olmuştur. Arktika Okyanusu'nu çevreleyen ülkelerin milli yetki sınırlarını genişletme çalışmalarında kurumsal bir çerçeve ile hareket ettiği sınanmış ve Sözleşme'nin hükümlerinin bölgeye olan etkisi kanıtlanmaya çalışılmıştır. Başlangıçta yer alan hipotez ise şu şekilde sonuçlanmıştır: Amerika Birleşik Devletleri hariç Arktika Okyanusu'na kıyısı olan diğer dört ülke Sözleşme'nin yaratmış olduğu kurumsal sistemin içerisinde olduklarıdır. A.B.D. ise ikili antlaşmalar sayesinde sınırlandırma çalışmalarını sürdürmektedir.

KAYNAKÇA

- Açıkgönül Y. E., *Deniz Yetki Alanlarının Hakça İlkeler Çerçevesinde Sınırlandırılması*, Legal Yayıncılık, İstanbul, 2012.
- Agreement on the Conservation of Polar Bears*, 30 Ağustos 2013, Polar Bear Specialist Group, Erişim Tarihi: 26.02.2015,
<http://pbsg.npolar.no/en/agreements/agreement1973.html>.
- Akçapar B., “Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi’nde Deniz Hukuku Uluslararası Mahkemesi”, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Ankara, 1996, Cilt:51, Sayı:1.
- Amenta E., Ramsey K. M., “Institutional Theory”, *State and Society in Global Perspective*, der. Leicht K. T., Jenkins J. C., 2010, Sayı: 11.
- AMAP Assessment Report: Arctic Pollution Issues, “Physical/Geographical Characteristic of the Arctic, 1998.
- Anderson A., *After the Ice, Life, Death and Geopolitics in the New Arctic*, Harper Collins Yayınları, Amerika Birleşik Devletleri, 2009.
- Arctic Council Resmi İnternet Sitesi, Establishment of the Arctic Council, Erişim Tarihi: 23 Ocak 2015, <http://www.arctic-council.org/index.php/en/about-us/arctic-council/history>.
- Arctic Ocean Research and Supporting Facilities: National Needs and Goals, National Academy Yayınları, Amerika Birleşik Devletleri, 1995.
- Attenborough D., *Frozen Planet Belgeseli-To the Ends of the Earth*, BBC ve The Open University, 2011.
- Barents Euro-Arctic Council, *Cooperation in the Barents Euro-Arctic Region*, Erişim Tarihi: 23.02.2015, <http://www.beac.st/in-English/Barents-Euro-Arctic-Council/Introduction>.
- Barkin J. S., *International Organization: Theories and Institutions*, Palgrave Macmillan Yayınları, Amerika Birleşik Devletleri, 2013, İkinci Basım.
- Başeren S.H., “Münhasır Ekonomik Bölge Kıta Sahaneliğinin Kavramsal Yapısını Etkileyen Bir Kurum Değildir”, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 1995.

- Bayıllıoğlu U., “Uluslararası Ceza Mahkemesi ve Türkiye”, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 2007, Cilt 56, Sayı 1.
- Birleşmiş Milletler Şartı ve Uluslararası Adalet Divanı Statüsü, Erişim Tarihi: 03.10.2014, <https://treaties.un.org/doc/publication/ctc/uncharter.pdf>.
- Bogoyavlenskiy D., Siggner A., “Arctic Demography”, der. Einarsson N., Zarsen J. N., Nilsson A., Young O.R., *Arctic Human Development Report*, Stefansson Arctic Institute, Icelandic Chairmanship and Arctic Council, 2002-2004.
- Borgerson S. G., “Arctic Meltdown -The Economic and Security Implications of Global Warming”, Council of Foreign Relations, Amerika Birleşik Devletleri, Mart/Nisan 2008, Cilt: 87, Sayı: 2.
- Bozkurt E., “Uluslararası Hukuk Bakımından Münhasır Ekonomik Bölge Kavramının Ortaya Çıkışı”, Uluslararası Hukuk ve Politika Dergisi, Ankara, Cilt 2, No:5, 2006.
- Burchill S. ve Linklater A., “Giriş”, Uluslararası İlişkiler Teorileri, der. Burchill S., Linklater A., Devetak R., Donnelly J., Nardin T., Paterson M., Reus-Smit C., True J., (Ağcan M., Aslan A., Çev.), Küre Yayınları, İstanbul, Nisan 2014.
- Burchill S., “Liberalizm”, Uluslararası İlişkiler Teorileri, der. Burchill S., Linklater A., Devetak R., Donnelly J., Nardin T., Paterson M., Reus-Smit C., True J., (Ağcan M., Aslan A., Çev.), Küre Yayınları, İstanbul, Nisan 2014.
- Burley A. M. S., *International Law and International Relations Theory: A Dual Agenda*, 87 American Journal of International Law (1993), The American Society of International Law.
- Ceyhun G.Ç., “Deniz Alanları ve Ulaştırma Koridorları Arasındaki İlişkiyi Belirlemeye Yönelik Bir Çalışma: Türkiye Örneği”, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Ordu, 2014, Cilt:7, Sayı:33.
- Cinelli C., “The Delimitation Process in the Central Arctic Seabed: Sovereign Rights or a Condominium or Res Communis Omnium?” ESIL 5th Biennial Conference Agora 4, Frozen Regions: Arctic & Antarctica in the New Millennium, Valencia September 2012.
- CLCS 10. Oturumu, *Statement Made by the Deputy Minister for Natural Resources of the Russian Federation During Presentation of the Submission Made by the Russian Federation to the Commission, Made on 28 March 2002*, New York, 25 Mart- 12 Nisan

2002, Erişim Tarihi: 31.12.2014, <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N02/318/60/PDF/N0231860.pdf?OpenElement>.

CLCS Rules and Procedures, 21. Oturum, New York, 17 Nisan 2008, Erişim Tarihi: 04.01.2015, <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N08/309/23/PDF/N0830923.pdf?OpenElement>.

CLCS, *Outer limits of the continental shelf beyond 200 nautical miles from the baselines: Submissions to the Commission: Submission by the Russian Federation*, 30 Haziran 2009, Erişim Tarihi: 15 Kasım 2014, http://www.un.org/depts/los/clcs_new/submissions_files/submission_rus.htm.

CLCS, *The Definition of the Continental Shelf and Criteria for the Establishment of its Outer Limits*, Erişim Tarihi: 27.03.2015, http://www.un.org/depts/los/clcs_new/continental_shelf_description.htm.

Commission on the Limits of the Continental Shelf Basın Bülteni, *Commission on Limits of Continental Shelf Receives its First Submission*, 21 Aralık 2001, Erişim Tarihi: 23 Aralık 2014, <http://www.un.org/press/en/2001/sea1729.doc.htm>.

Coşkun B. B., “İşbirliği”, *Uluslararası İlişkilere Giriş*, der. Kardaş Ş., Balcı A., Küre Yayınları, İstanbul, 2014.

Currie D.E.J., *Sovereignty and Conflict in the Arctic Due to Climate Change: Climate Change and the Legal Status of the Arctic Ocean*, LL.B. (Hons.) LL.M., Legal Adviser Greenpeace International, 5 Ağustos 2007.

Çağiran M. E., “Uluslararası Hukuk”, *Uluslararası İlişkilere Giriş*, der. Kardaş Ş., Balcı A., Küre Yayınları, İstanbul, 2014.

Çıtak E., “Uluslararası İlişkilerde Gerçekçilik”, *Uluslararası İlişkiler Teorileri Temel Kavramlar*, der. Şahin M., Şen O., 29-63, Kripto Basım Evi, Ankara, 2014.

Declaration on the Protection of the Arctic Environment, *Arctic Environmental Protection Strategy*, Haziran 1991, Erişim Tarihi: 20.02.2015, http://library.arcticportal.org/1542/1/artic_environment.pdf.

DiMaggio P. J., Powell W.W., *The New Institutionalism in Organizational Analysis*, The University of Chicago Press, Amerika Birleşik Devletleri, 1991.

- Dinh N. Q., Daillier P., Pellet, A., *Droit Internationale Public*, Paris, L.G.D.J., 1992, akt. Çağırın, M.E., “Uluslararası Hukuk”, s. 293, Uluslararası İlişkilere Giriş, der. Kardeş Ş., Balcı A., Küre Yayınları, İstanbul, 2014.
- Donnelly, J., “Realizm”, Uluslararası İlişkiler Teorileri, der. Burchill S., Linklater A., Devetak R., Donnelly J., Nardin T., Paterson M., Reus-Smit C., True J., (Ağcan M., Aslan A., Çev.), Küre Yayınları, İstanbul, Nisan 2014.
- Dzubenko P., “Russian Maritime Policy and Energy Resources”, International Energy Policy, the Arctic and the Law of the Sea, der. Myron H. Nordquist, John Norton Moore, Alexander S. Skaridov, Martinus Nijhoff Publishers, Leiden, Hollanda, 2005.
- Ece J.N., Münhasır Ekonomik Bölge, Deniz Haber, İstanbul, 24.09.2011, Erişim Tarihi: 13.10.2014,
http://www.denizhaber.com/index.php?sayfa=yazar&id=11&yazi_id=100628,
- Eiriksson G., The Third United Nations Conference on the Law of the Sea- an Assessment, The Columbia Journal of World Business, Spring 1975, Vol. 10, Issue 1.
- Ergül O. Yeni Kurumsalci Yaklaşımla Türk Anayasa Mahkemesi ve Demokrasi, Adalet Yayınevi, Ankara, 2007.
- Ergüven N.S., “Karadeniz’de Deniz Alanı Sınırlandırılması Davası (Romanya/Ukrayna) ve Uluslararası Hukuk Açısından Etkileri”, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Ankara, 2014, Cilt: 63, Sayı:2.
- Fife R. E., “Cooperation Across Boundaries in the Arctic Ocean: The Legal Framework and the Development of Policies, Environmental Security in the Arctic Ocean”, NATO Science for Peace and Security Series C: Environmental Security, der. Berkman P.A., Vylegzhanin A.N., Springer Yayınları, 2013.
- Gedizlioğlu L., “Kurum ve Örgüt”, TMMOB Mimarlık Dergisi, Ankara, 1996 Mart.
- Gökalp İ., Milletlerarası Adalet Divanı’nın Deniz Alanlarının Sınırlandırılmasına Dair Kararlarında Dikkate Aldığı İlkeler, Beta Yayınevi, İstanbul, Aralık 2008.
- Guzman A. T., Meyer L. T., International Soft Law, Journal of Legal Analysis (171), Spring 2010, Cilt:2, Sayı:1.
- Gürkaynak M., Yalçın S., “Uluslararası Politikada Karşılıklı Bağımlılık ve Küreselleşme Üzerine Bir İnceleme”, Uluslararası İlişkiler, Cilt 6, Sayı 23 , (Güz 2009).

- Heywood A., Küresel Siyaset, çev. Uslu N. ve Özdemir H., Adres Yayınları, Ankara, 2013(b)
- Heywood A., Siyaset, çev. Özipek B.B., Adres Yayınları, Ankara, 2013(a).
- Heywood A., Siyasetin Temel Kavramları, Çev. Hayrettin Özler, Adres Yayınları, Ankara, 2012.
- Heywood A., Siyasi İdeolojiler, Adres Yayınları, Ankara, 2011.
- Kama Ö., “Yeni Kurumsal İktisat Okulunun Temelleri”, Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 2011, Sayı:13/2.
- Kanada Hükümeti Adalet Yasaları Resmi İnternet Sitesi, *Arctic Waters Pollution Prevention Act*, 1 Nisan 2014, Erişim Tarihi: 12.01.2015, <http://laws-lois.justice.gc.ca/eng/acts/A-12/>.
- Keohane R. O., *Power and Governance in a Partially Globalized World*, Taylor and Francis Group Routledge Press, London and New York, 2002.
- Kıvılcım Z., “Dış Politika ve Uluslararası Hukuk”, Dış Politika-Karşılaştırmalı Bir Bakış, der. Sönmezoğlu F., Bayır Ö.E., İstanbul, Der Yayınları, 2014.
- Kirkenes Deklarasyonu, Barents-Avro Arktika Bölgesinde İşbirliği, 11 Ocak 1993, Erişim Tarihi: 23.02.2015, <http://www.unep.org/dewa/giwa/areas/kirkenes.htm>.
- Koelble T. A., “The New Institutionalism in Political Science and Sociology”, *Comparative Politics*, New York, Vol. 27, No. 2, 1995.
- Koivurova T., *Alternatives for an Arctic Treaty-Evaluation and a New Proposal*, Northern Institute for Environmental and Minority Law (NIEM), Arctic Centre, University of Lapland, *Review of European Community&International Environmental Law*, Volume 17, Issue 1, Nisan 2008.
- Kriz Z.,Chrastansky F., *Existing Conflicts in the Arctic and the Risk of Escalation: Rhetoric and Reality, Perspectives. Review of International Affairs*, 2012, Cilt 20, Sayı 1.
- Kuran S., *Uluslararası Deniz Hukuku, Türkmen Kitabevi, İstanbul, 2009.*
- Kutup Kodu (Polar Codes)-“Shipping in Polar Waters”, Uluslararası Denizcilik Örgütü, Erişim Tarihi: 24.02.2015, <http://www.imo.org/mediacentre/HotTopics/polar/Pages/default.aspx>,

- Magnusson B.M., “Outer Continental Shelf Boundary Agreements”, International and Comparative Law Quarterly, Cambridge University Press, Volume 62, Issue 2, Nisan 2013.
- March J. G., Olsen J. P., Rediscovering Institutions-The Orgazitaonal Basis of Politics, The Free Press, New York, 1989, akt. Koelble, 1995.
- March J.G.,Olsen J.P., “The Institutional Dynamics Of International Political Orders” International Organization, 52(4), The IO Foundation and the Massachusetts Institute of Technology, Cambridge, 1998.
- Maritime Boundary Delimitation Agreements and Other Materials, Kıta Sahanlığı Sınırlama Komisyonu Resmi İnternet Sitesi, Erişim Tarihi: 23.02.2015, <http://www.un.org/Depts/los/LEGISLATIONANDTREATIES/STATEFILES/NOR.htm>
- Mayer L.,Jakobsson M. ve Hall J., “Challanges of Collecting Law of the Sea Data in the Arctic ”, International Energy Policy, the Arctic and the Law of the Sea, der. Nordquist M.H., Moore J.N. ve Skaridov A., Martinus Nijhoff Publishers, Leiden, Hollanda, 2005.
- McBean G., Arctic Climate: Past and Present, Arctic Climate Impact Assessment Scientific Report, Cambridge University Press, 2006.
- Nansen F.,In Northern Mists, Cilt 1, New York Stokes, 2011, akt. Walker H.J.,Arctic, Coastal Geomorphology, der. Schwartz M. L., Encyclopedia of Coastal Science, Springer, Hollanda, 2005.
- NOAA, Office of Coast Survey, Erişim Tarihi: 13.01.2015, http://www.nauticalcharts.noaa.gov/hsd/hydro_history.html
- Norveç ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği arasında 15 Şubat 1957 tarihinde imzalanan Varangerfjord’u esas alan Deniz Sınırı Antlaşması, Kıta Sahanlığı Sınırlama Komisyonu resmi internet sitesi, Erişim Tarihi: 23.02.2015, <http://www.un.org/Depts/los/LEGISLATIONANDTREATIES/PDFFILES/TREATIES/NOR-RUS1957SF.PDF>.
- Noyes J.E., “Interpreting the 1982 Law of the Sea Convention and Defining its Terms” Definitions for the Law of the Sea, der. Walker K., Amerika Birleşik Devletleri, Boston, Martinus Nijhoff Yayınevi, 2012.

Nuttall M., *Encyclopedia of the Arctic*, Routledge Yayınevi, New York ve Londra, 2005, Cilt 1.

Oceans & Law of the Sea United Nations, *1982 tarihli Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi Tam Metni*; Erişim Tarihi: 15.08.2014

http://www.un.org/depts/los/convention_agreements/texts/unclos/unclos_e.pdf.

Oğuzlu T., “Liberalizm”, der. Kardaş Ş., Balcı A., *Uluslararası İlişkilere Giriş, Küre Yayınları*, İstanbul, 2014.

Örmeci O., “21. Yüzyılda Amerika-Çin Rekabeti”, Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, Ağustos 2013, Sayı: 29.

Özcan K., “Kurumsal Söylemin Rasyonel Temelleri: Yeni Kurumsal Kuram Bağlamında Rasyonelite Tartışması”, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2011, Sayı:13.

Pazarıcı H., *Uluslararası Hukuk*, Turhan Kitabevi, Ankara, Eylül 2009, 8.Baskı.

Rhodos'luların Denizcilik Yasası, *CEDRUS Akdeniz Uygarlıkları Araştırma Dergisi*, (Çev.: Kurul E.) Antalya, 2014, Cilt:2.

Rules of Procedure of the Commission on the Limits of the Continental Shelf, Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi Kıta Sahaneliği Sınırlama Komisyonu Dokuzuncu Oturum, New York, 21-25 Mayıs 2001,
http://www.un.org/Depts/los/clcs_new/documents/CLCS_3r3.htm, E.T.: 20 Aralık 2014.

Sanır F., *Coğrafya Terimleri Sözlüğü*, Gazi Kitabevi, Ankara, 2000.

Scott W. R., “The Adolescence of Institutional Theory”, *Administrative Science Quarterly*, Cornell University, New York, Amerika Birleşik Devletleri, Vol. 32, No. 4, December 1987.

Scott R.W., *Institutions and Organizations, Foundations for Organizational Science – A Sage Publications Series*, Amerika Birleşik Devletleri, 2. Basım, 2001.

Skaridov A. S., Skaridova M. A., *Legal Aspects of Russian Perspectives on Continental Shelf Issues in the Arctic Areas*, der. Myron H. Nordquist, John Norton Moore, Alexander S. Skaridov, *International Energy Policy, the Arctic and the Law of the Sea*, Martinus Nijhoff Publishers, Leiden, Hollanda, 2005.

- Topsoy F.,Münahsır Ekonomik Bölgede Yürütülen Yabancı Askerî Faaliyetlerin Hukukî Niteliği, Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Ankara, 2012, Cilt: 16, Sayı:3.
- Topsoy, F., Deniz Yeki Alanlarının Sınırlandırılmasında “Hakkaniyet İlkesi” ve Dağıtıcı Adaletin Sağlanmasındaki Rolü, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Eskişehir, 2013, Cit:13, Özel Sayı.
- Treaty of 9 February 1920 relating to Spitsbergen (Svalbard), 1 Şubat 1920, <http://www.ub.uio.no/ujur/ulovdata/lov-19250717-011-eng.pdf>, E.T.: 25 Ekim 2014.
- Treves T., “The Law of the Sea: European Union and its Member States”, Italy and the Law of the Sea, der.Treves T., Martinus Nijhoff Yayınevi, Hollanda, 1997.
- Turgay M. I., Deniz Hukuku ve Denizlerdeki Mineral Kaynakları, Madencilik Dergisi, Ankara, Haziran 1984, Cilt:13, Sayı No:2.*
- Türk Dil Kurumu, Erişim Tarihi: 12.09.2014, <http://www.tdk.gov.tr/>.
- Uluslararası Denizcilik Örgütü, Erişim Tarihi: 24.02.2015, <http://www.imo.org/Pages/home.aspx>.
- United Nations Convention on the Law of the Sea Annex II, Erişim Tarihi: 05.01.2015, http://www.un.org/depts/los/convention_agreements/texts/unclos/annex2.htm.
- Uzun E, Uzun E., Uluslararası Hukukun Temelleri ve Francisco De Vitoria, Uluslararası Hukuk ve Politika Dergisi, Cilt:5, Sayı:13, 2009.
- Walker G.K. Definitions fort the Law of theSea, Martinus Nijhoff Publishers, Leiden, Hollanda, 2012.
- Walker H.J.,Arctic, Coastal Geomorphology, der. Schwartz M. L., Encyclopedia of Coastal Science, Springer, Hollanda, 2005.
- Walker P.,Wood E., The Continental Shelf, Facts on File, New York (USA), 2005.
- Weber M.,”Defining the Outer Limits of the Continental Shelf across the Arctic Basin: The Russian Submission, States’ Rights, Boundary Delimitation and Arctic Regional Cooperation”, The International Journal of Marine and Coastal Law 24, Martinus Nijhoff Publishers, Hollanda, 2009.
- What is the Arctic?, National Snow and Ice Data Center, Erişim Tarihi: 27.12.2014, <http://nsidc.org/cryosphere/arctic-meteorology/arctic.html>,

Yalvaç F., “Devlet”, der. Kardaş Ş., Balcı A., Uluslararası İlişkilere Giriş, Küre Yayınları, İstanbul, 2014.

Young O., “Governing the Arctic, From Cold War Theater to Mosaic of Cooperation”, Global Governance: A Review of Multilateralism and International Organization, Lynne Rienner Yayınları, Vol. 11, No. 1, Jan-Mar 2005.

Your Window to the Barents Region, Erişim Tarihi: 23.02.2015, <http://munin.uit.no/bitstream/handle/10037/5231/thesis.pdf?sequence=2>.

Zaloğlu M., Gemici Dili, Türk Deniz Kuvvetlerini Güçlendirme Vakfı Yayınları, Ankara, 1988, s. 54.

ÖZGEÇMİŞ

Adı ve SOYADI : Aybüke İNAN

Doğum Tarihi ve Yeri :19.05.1989-Düzce

Medeni Durumu : Bekar

Eğitim Durumu

Mezun Olduğu Lise :Karatay Yabancı Dil Ağırlıklı Lise, Antalya, 2007

Lisans Diploması :Akdeniz Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Antalya, 2012

Yüksek Lisans Diploması :Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı, Antalya, 2015

Tez Konusu :Kurumsallaşma Çerçevesinde Arktika'da Deniz Alanları Sınırlandırılması

Yabancı Dil/Diller :İngilizce, Fransızca

İş Deneyimi

Projeler :Küresel Bakışla Kutup Çağı Projesi, 2015-...

Çalıştığı Kurumlar :Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı, Araştırma Görevlisi, 2014- ...

E-Posta :aybukeinan@gmail.com